Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1989

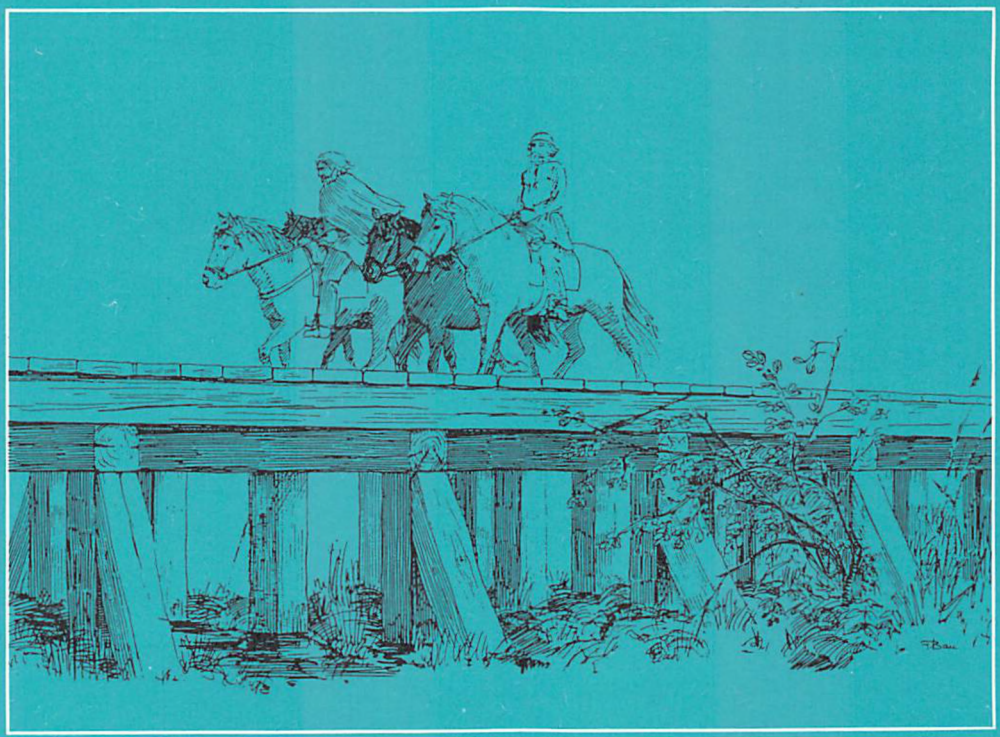

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1989

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 76

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1989

Bestyrelsen:

Sparekassedirektør Preben V. Andersen, Kirkerupvej 80, Kirkerup, 4200 Slagelse.
Gårdejer Helge Christiansen, Glenhøjgård, Bildsøvej 29, Bildsø, 4200 Slagelse.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, 4100 Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, 4100 Ringsted.
Fhv. borgmester Johs. Lyshjelm, Kærsangervej 11, 4230 Skælskør, formand.
Viceskoleinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, 4230 Skælskør, næstformand.
Museumsinspektør Henning Nielsen, Egevej 1, 4220 Korsør.
Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlundvej 8, 4200 Slagelse.
Museumsinspektør Margit Baad Pedersen, Skuderløsevej 30, Bråby St., 4690 Haslev.
Museumsinspektør Helge Torm,Fru Ingesvej 8, 4180 Sorø.

Revisorer:

Revisor Lars Schiøtt Hansen, Snekkerupvej 4, Flakkebjerg, 4200 Slagelse, og
overlærer Bent Heegaard Petersen, Bødstrupvej 63, Sørbymagle, 4200 Slagelse.

Foreningens ekspedition:

Kristinelundsvej 39, Slagelse. Tlf. 03 52 27 38. Giro 3 00 82 90.

Årbogens redaktion:

Redaktionsudvalget udgøres af: Helge Christiansen, Ole G. Nielsen og Helge Torm.
Ansvarlig redaktør: Ole G. Nislesn, Lundforlundvej 8, 4200 Slagelse. Tlf. 53 58 40 16/53 58 41 06.
Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1989. Hvis intet andet er aftalt, afleveres manuskripter maskinskrevet og uden nævneværdige rettelser.
I tilfælde af stofrigelighed kan redaktionsudvalget prioritere rækkefølgen og udskyde manuskripter til det efterfølgende år.

Indhold

Trelleborgs betydning i Danmarkshistorien 7
Af *Poul Skaaning*

Skælskørs vartegn 18
Af *Erik Nielsen*

»Genopdukket« kisteplade fra 1700-tallet, oprindeligt hjemmehørende i Sct. Peders kirke i Slagelse 25
Af *Carsten Meyer*

H. F. Nielsens maskinfabrik, Haslev 58
Af *Svend Nielsen*

Snedkerlærling i Hyllinge 82
Af *Jens Krogsholm Mortensen*

Minder fra en svunden tid 111
Af *Peter Christen Neergaard*

Nye bøger 117
Af *Ole G. Nielsen*

Historisk samfund for Sorø amt 1988 120
Ved formanden

Driftsregnskab fra 1/10 1987 til 30/9 1988 121
Ved kassereren

Nye medlemmer pr. 15/4 1989 122

Sognerepræsentanter 122

Ældre bøger 123

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt 124

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt 124

Trelleborgs betydning i Danmarkshistorien

Af Poul Skaaning

1. Trelleborg og de andre ringborge

Uden tvivl var Trelleborg en kampborg. Alene den 6-7 m høje og 18-19 m brede ringvold omkring centralborgen viser det. Og ikke alene var den en kampborg, den kom også i kamp. Et regulært slag stod ved Trelleborg. De arkæologiske undersøgelser er entydige på det punkt. Poul Nørlund, der forestod undersøgelserne, fandt for eksempel på gravpladsen skeletter, der tydeligt nok var blevet lemlæstet i krig. Men borgen var mere end det. Den var også kongesæde. Den konge, som lod sine krigsfolk bygge borgen, Sven Tveskæg, residerede selv i et af centralborgens 16 huse. Og angriberen var ingen ringere end hans fader, Harald Blåtand. Slaget standsede brat, da kong Harald blev såret i slaget ramt af en pil, der kom fra Trelleborgs palisadeklædte volde. De islandske sagaer hævdede, at kongens avindsmand fra gammel tid, Palnatoke, affyrede den dræbende pil. Det er muligt, men det bliver ikke bekræftet af mere pålidelige kilder. Foruden centralborgen byggedes også en forborg. Den er endnu mere gådefuld end centralborgen, som den er meget forskellig fra. Militært set er den en parodi. Hvis den kom i kamp, ville dens forsvarsanlæg være værdiløse.

Sjælland var ikke det eneste landskab med ringborg. Nordjylland havde både Fyrkat ved Hobro og kæmpeborgen Aggersborg ved Aggersund i Limfjorden. På Fyn byggede man Nonnebakken ved Odense Å lige uden for det daværende Odense. Fyrkat og Nonnebakken havde som Trelleborg 16 huse hver, Aggersborg lige så mange som de tre andre (fraregnet Trelleborg forborg) havde tilsammen, nemlig 48. Det er en grundtanke i denne artikel, at hvert af de 96 huse blev bygget af et vikingeskibs besætning, et bådelav, og at alle borgene var skibsborge. Jeg vil prøve at »bevise«, at borgene (også dem, som ikke er fundet endnu) er bygget for at beskytte ledingsflåden bag sikre volde.

2. Broen i Ravning Enge

Borgene blev bygget 980, d.v.s. i slutningen af Harald Blåtands regeringstid. For at finde det politiske storcentrum på den tid, må vi forlade ringborgene og

søge til Ravning Enge, der ligger i Vejle Ådal kun en halv snes kilometer fra Jelling. Her lå en kongsgård.

Harald Blåtand indkaldte den danske hær til at bygge sig en bro over ådalen. Hæren, som var en sødeling, skulle møde den 1. maj 979. Det betød, at danske bønder i forsommeren gik ombord i langskibe, ca. 60 mand i hvert skib, og sejlede fra Fyn, Nørrejylland, Vendsyssel, Halland, Skåne o.s.v. til Vejle fjords inderste vig, fandt åens udløb og sejlede eller måske nærmest bugserede båden en halv snes kilometer op ad åen til mødestedet Ravning Enge. Vel ankomne blev de straks sat i gang med at udføre kongens ambitiøse projekt, nemlig at bygge en bro på ca. 700 m's længde. Når kongen havde udvalgt et af de bredeste steder i ådalen, hænger det tilsyneladende sammen med, at på et bredt sted ville selv vinterhalvårets vandmasser ikke volde nogen oversvømmelse. Med en bro her kunne kongen altså gå tørskoet over den sumpede ådal hele året. Det var naturligvis en stor bekvemmelighed for kong Harald, men dermed skaffede han også sine krigere en af de ubehageligste arbejdspladser, der nogen sinde har eksisteret i Danmark.

3. Ledingshærens brobyggeri

På åens nordside lå en stor egeskov. Her fældede og afbarkede kongens krigsfolk o. 1700 store egetræer, der blev tilspidsede og nedsænket i det bløde mosedynd indtil de nåede fast grund. Stumper, der ragede for højt op, blev kappet af. Men før de nåede så vidt, skulle de først transporteres fra skoven til åbredden. Det foregik på oksetrukne arbejdskærrer. Da der var meget stejle skrænter på nordsiden, måtte mandskabet først grave hulveje dybt ned i skrænten for at tage noget af stigningen bort. Dermed lavede de sikkert Dan-

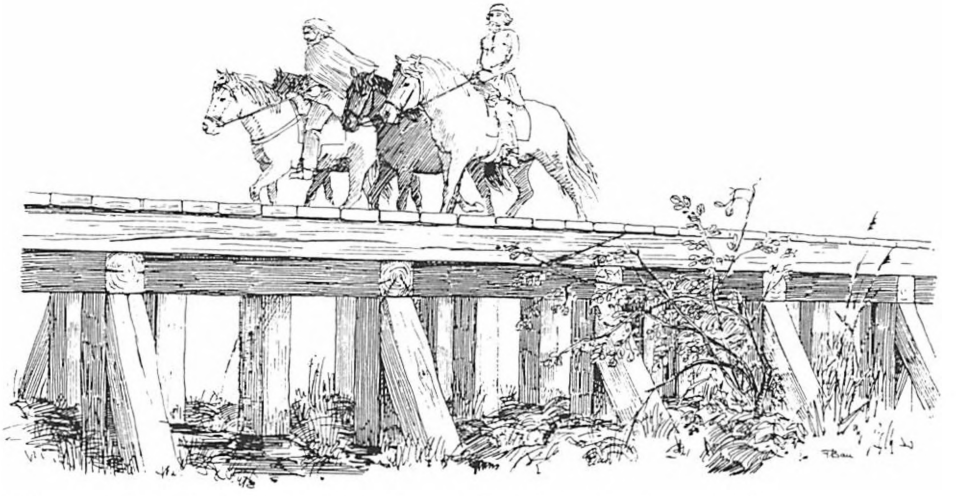

Rekonstruktion af det imponerende broanlæg over Ravninge-engedalen ved Vejle.

marks første tosporede vej, én til opkørsel og én til nedkørsel. Uden dem ville der sikkert opstå kaos på arbejdspladsen. De nedsænkede stolper blev samlet i stolpesæt på 6. Over dem skulle kørebanen placeres. Med en bredde på ca. 5 m ville den kræve store træmængder. Men det er langt fra sikkert, at den og dermed broen nogen sinde blev færdig. Meget tyder nemlig på, at hæren gjorde oprør forinden.

Naturligvis er alt over vikingetidens vandoverflade forlængst rådnet bort, så der er intet spor af kørebanen, hvad enten broen blev færdig eller ikke.
Indicierne for at broen ikke blev færdig er følgende: Der er ingen tegn på reparationer eller andre former for vedligeholdelse, brolandingerne er ikke fundet, ingen veje syd for broen, der kunne bringe brotrafikken videre, er fundet. Endelig er to arbejdsveje, men ingen egentlig tilkørselsvej til trafikken på nordsiden et væsentligt tegn på, at den bro ikke blev færdig.

Hertil kommer, at de historiske beretninger tyder på, at et oprør afbrød arbejdet med kongens bro. Inden det spørgsmål diskuteres, vil jeg først redegøre for, hvilke regler der gjaldt i forholdet mellem kongen og hans ledingshær.

4. Konge og krigsmagt

Den danske hær var en søleding. Det betyder, at landet var opdelt i skipæn, som hvert byggede og udrustede et langskib på henved 30 m i længden. Skibskaptajnen, kaldet styresmanden, ledede arbejdet. Han havde aflagt personlig troskabsed til kongen. Hver mand i skibsbesætningen anskaffede sine egne våben. Ledinsgstjenesten gik på omgang mellem bønderne. Men når kongen bød, skulle en besætning på ca. 60 mand stille på skibet. De bønder, der slap for personlig krigstjeneste, udrustede krigerne med proviant til 16 ugers forbrug. Kongen kunne kun føre krig eller gennemføre store entreprenørarbejder i de fire sommermåneder fra maj til september. En anden vigtig indskrænkning i kongens magt bestod i, at han kunne udbyde leding hvert 4. år, med mindre fjendtlig hær stod i landet. Den sidste bestemmelse fik betydning i Ravning Enge.

5. Kong Harald og ledingen

Der kan ikke herske tvivl om, at Harald Blåtand udnyttede sin ret til at udbyde leding i langt højere grad end forgængerne. Arkæologien har fremlagt beviserne. Den blev kaldt til Jelling o. 960 og 964 for at arbejde på de store monumenter. I 968 arbejdede den på udbedringen af Dannevirkes hovedvold. I 973 og 974 opfyldte ledingen sit egentlige formål, idet Danmark kom i krig med det tyske kejserrige. Men det gjorde ikke forholdet mellem kongen og hans hærmagt bedre, at slaget ved Dannevirke førte til et stort dansk nederlag, og at den tyske kejser behandlede kongen som en vasal. At forholdet mellem konge og hær var dårligt ses af, at ikke ledingen men kun Harald Blåtands trofaste jomsvikinger deltog i straffeekspeditionen mod den norske Hakon Jarl, der havde nægtet yderligere skattebetaling til Danmark. Jomsvikingerne

led at stort nederlag i slaget ved Hjørungavaag. De må have følt sig svigtet af den danske ledingshær.

6. Oprøret i Ravning Enge

Måske skal ledingsudbudet i 979 ses som en disciplinær afstraffelse, fordi ledingen havde set roligt til, at kongen og jomsvikingerne blev ydmyget i Hjørungavaag. Måske mente kongen, at han ville bevare fuld kontrol med situationen, når han henlagde arbejdet til Jellings umiddelbare nærhed. Det ville han sikkert også have gjort, hvis blot arbejdet var bragt til en afslutning i 979. Men da ledingen mødte igen i maj 980 og for anden gang påbegyndte bugseringen op ad åen, var stemningen på nulpunktet. Da de nåede op til Ravning Enge, blev det klart, at store dele af hæren var grebet af oprørsstemning. Styresmændene holdt med mandskaberne. Kong Harald havde overtrådt de uskrevne regler om højst at udbyde leding hvert fjerde år. Af afgørende betydning blev det, at kongesønnen Sven, der var leder af søledingen, gik med i oprøret. Alt for sent forstod kong Harald, hvilke farlige kræfter, der var sluppet løs imod ham. Da han gik ind på at afblæse broarbejdet, var det for sent. Bindende aftaler var sluttet mellem Sven og styresmændene. Kong Harald måtte konstatere, at kun en mindre del af ledingen, sandsynligvis mest østsjællændere og sydjyder, holdt med ham. Men foruden dem var jomsvikingerne fra øen Wollin ved Oderflodens udløb i Østersøen parat til at kæmpe for ham. Harald Blåtand var deres konge. Det var ham, der havde grundlagt basen på Wollin. Sven og den danske leding, som havde svigtet dem i Hjørungavaag, betragtede de med fjendskab.

De oprivende scener i den sumpede ådal endte med, at kongen og hans tilhængere sejlede bort. Målet var Wollin. Men det var ikke kongens agt at leve i roligt eksil. Den forbitrede gamle mand ville generobre sin trone med magt.

7. Borgerkrigens strategier

Da langt den største del af hæren var på Sven Tveskægs side, var Harald i en håbløs mindretalsposition. Men kun til 1. september. Uden proviant kunne hæren ikke kæmpe. Og der var kun medbragt forsyninger til 16 uger. Hvis vi tænker os, at det endelige brud skete midt i maj, havde rebellerne kun proviant til 14 ugers krigsførsel. I den periode måtte Harald Blåtand, jomsvikingerne og kongens danske tilhængere holde lav profil. Men fra 1. september kom deres store tid. Da ville skibene stryge ned gennem sunde og bælter, gøre landgang, foretage strandhugst, ødelægge ledingsflådens skibe, der nu igen var spredt i sine baser ud over landet.

Kong Haralds plan var snu, men hans søn havde gennemskuet den. For Sven var problemet at finde en måde at beskytte flåden på efter 1. september uden at blive fanget i uløselige forsyningsproblemer. Inden 1. september skulle skibene føres i sikkerhed bag beskyttende volde. Hæren måtte i et rasende tempo bygge et antal skibsborge rundt om i landet. Hvis borgene blev

Trelleborg ved Slagelse, centralborg, forborg.

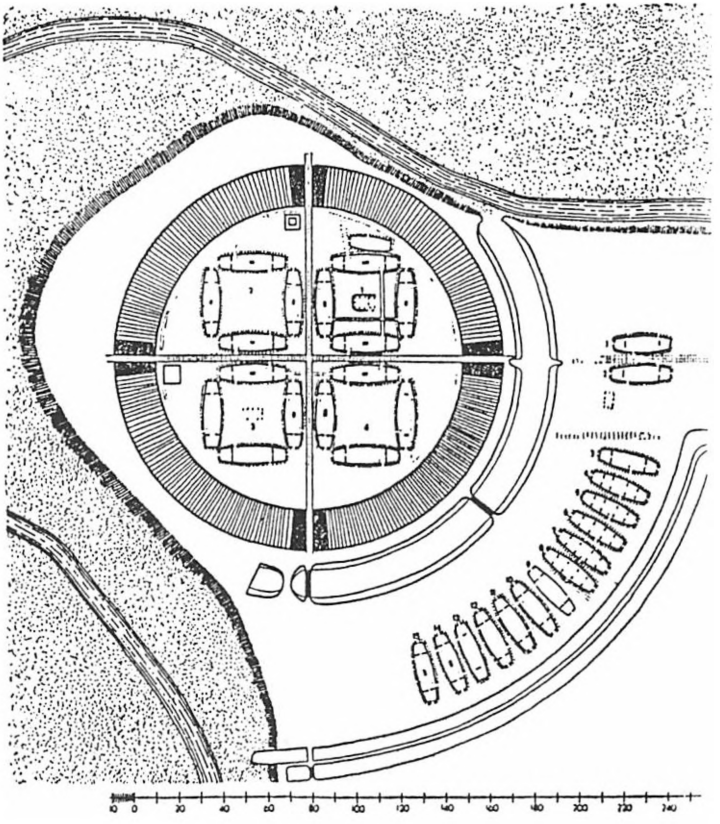

rigtigt placeret, kunne mandskabet hjemsendes uden risiko for skibene. Trelleborg er noget for sig selv, så den bliver behandlet særskilt. Men Fyrkat ved Hobro kan tjene som eksempel. Hvis Haralds folk vil angribe, skal de først sejle ind i den lange og smalle Mariager fjord. Svens spejdere ville slå alarm ved indsejlingen. Turen op ad fjorden er risikabel for angriberne. Forsvaret kan beskyde dem fra sikre positioner på landjorden, og der kan opstilles spærringer som ved Skuldelev. Ved bunden af fjorden ligger ikke nogen skibsborg. Først skal angriberne vælge mellem at forlade skibene ved Hobro Nor eller bugsere dem et ad gangen op ad Onsild Å. Er de endelig nået frem til borgen, er den hjemsendte besætning forlængst kommet på plads i sikre stillinger bag den palisadeklædte vold. Et angreb på de tre skibsborge Fyrkat, Nonnebakken og Aggersborg vil næsten med sikkerhed føre til nederlag. Og selv hvis miraklet skulle ske, at Harald og jomsvikingerne havde erobret f.eks Fyrkat. Hvad ville de vinde? Vi kan sige det helt kontant. 16 af ledingsflådens skibe. Det er klart, at ingen af skibsborgene viser det mindste tegn på, at der er foregået krigshandlinger, dertil var risikoen for stor.

På kampborgen Trelleborg er situationen anderledes.

8. Trelleborgs beliggenhed

Borgen blev anlagt i ågaflen mellem Vårbyå og Tudeå ca. 4 km fra udløbet i Storebælt. Forskellen er, at der her ikke er en lang og smal fjord, hvor fjenden var opdaget og løb store farer under opmarchen. Forskerne har diskuteret vidt og bredt om åen var sejlbar. Det afgørende er, hvem der kan sejle på den og hvem ikke. Forsvarerne kan sejle eller i det mindste bugsere deres skib op til borgen. Et dansk vikingeskib stikker fuldt bemandet kun en halv meter. Fjerner man mandskab og takkelage, kan det 10-15 tons tunge og næsten 30 m lange skib bugseres op ad små bække. Fjenden derimod kunne ikke komme længere end til udløbet i Storebælt. Den form for sejlbarhed, han måtte ønske sig, var formationssejlads, så han kunne sejle tæt ind til borgen med sin samlede styrke og kaste mandskabet ind i et uimodståeligt overraskelsesangreb. Men sådanne blottelser gav Sven Tveskæg ikke. Nej, skulle Trelleborg angribes, og det skulle den, måtte angriberne sætte skibene på kysten, lade dem bevogte af en ikke for lille vagtstyrke og derpå med den svækkede hovedstyrke marchere de få kilometer op til borgen.

Man kan diskutere, hvor borgen *ikke* lå. Den lå navnlig ikke ved Roskilde fjord, som ellers var en af de vigtigste egne i vikingetidens Danmark. Det var næppe tilfældigt. Vi ved, at kong Harald havde grundlagt Trefoldighedskirken i Roskilde. Måske skal den berømte spærring af Peberrenden ved Skuldelev ses i denne sammenhæng. Sven ville i så fald hindre faderen i at få forbindelse med sine tilhængere i Roskilde. Desværre er det ikke muligt at datere spærringen, så vished kan vi nok aldrig få.

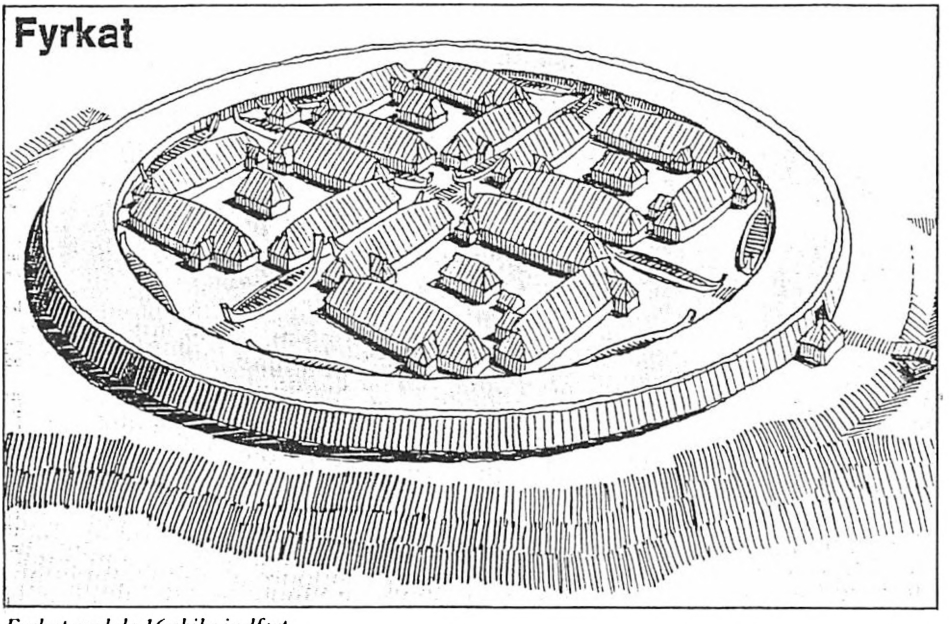

Fyrkat med de 16 skibe indført.

9. Centralborgens forsvarsberedskab

Dendrokronologerne (årringeforskerne) har fastslået, at træ, som indgik i centralborgens befæstning blev fældet i juni eller juli måned 980. Op imod 1000 mand arbejdede i den sommer i et feberagtigt tempo med fældning og transport af egetræ, jordarbejde i forbindelse med vold og grav, tømrerhåndværk for at lave palisader, gader og huse. Et enormt arbejde på uhyre kort tid. Hertil kommer, at en del af mandskabet vel udførte vagt- og anden militærtjeneste en del af tiden for at hindre overraskelser. Man kan sagtens foretille sig, at det blev nødvendigt at udskrive civile sjællændere i stor stil til at hjælpe til.

Trelleborgs centralborg blev en formidabel fæstning, langt stærkere end de tre skibsborge. Da udgravningen begyndte i 1930'erne, stod volden stadig i en højde af 5 m på det højeste sted. Den var givet væsentlig højere i 980. Dertil kom, at den var beklædt med palisader af egetræ. Foran volden, hvor der ikke var å, lå en dyb og bred grav af den lumske spidsbundede type. Hertil kommer, at Trelleborgs besætning tilsyneladende ikke blev hjemsendt. På Trelleborg boede nemlig kong Sven. Og hvor kongen var, var også hans hird.

10. Trelleborg som skibsborg

Fyrkats og Nonnebakkens mål passer nøje på en skibsborg. Den indre diameter, afstanden fra port til port er 120 m. Det betyder, at nøjagtigt 8 skibe på 30 m kunne stå på de brolagte gader, som forbandt nord- og sydporten, øst- og vestporten. De sidste 8 var der plads til på ringgaden langs voldens inderside.

Så godt passer tallene ikke på Trelleborg. Den indre diameter er 136 m og der er kun 16 huse. Hvis vi går ud fra, at hvert bådelav på Trelleborg som de andre steder byggede et hus til sig selv og havde deres eget langskib holdende udenfor, er borgen tilsyneladende for stor. Det uberegnelige element er funktionen som kongeresidens. Flådens skibe har standardlængde, men det gælder ikke kongeskibet. Det blev betragtet som en skam, hvis et kongeskib blev sejlet agterud, så det var lidt længere og derfor også udstyret med nogle ekstra årepar. Flåden havde også enkelte specialfartøjer til særlige opgaver. F.eks. vagtskibe, som kredsede omkring flåden ved nattetide for at hindre overraskelser.

Desuden er en stor del af besætningen, som nævnt sandsynligvis hirden, til stede på borgen hele tiden. Man kan konstatere det af de mange udhuse og tilbygninger, som er kommet til efter borgens færdiggørelse.

Vi kan altså ikke ved Trelleborg som ved de egentlige skibsborge gøre os realistiske forestillinger om skibenes størrelse og udseende på Trelleborg.

11. Skibsborg - arkæologiske vidnesbyrd

Det er ikke tilstrækkeligt, at et antal skibsborge kan passe ind i en politisk situation, og at de dimensioner, som er anvendt ved opbygningen af især Fyrkat og Nonnebakken kunne passe til opstillingen af 16 skibe. Jeg vil i det følgende

komme med en række kontante argumenter, der viser, at skibsborgteorien er korrekt.

Alle borge har 4 porte i hver sit verdenshjørne. Arkæologer og historikere har tolket dem som et udslag af militært pedanteri. Men de lader sig langt bedre forklare som nødvendige for skibenes indtog og udtog. Trelleborgs 18-19 meter brede volde skal passeres af et henved 30 meter langt skib. Det skal anbringes på en af ringgaderne langs voldens inderside. Først måtte mandskabet skubbe eller snarere rulle det ind mod midten med forstavnen forrest. Derefter trak det bagstavnen skråt tilbage og skubbede til sidst forstavnen på plads langs voldens inderside. I stedet for et udslag af pedanteri kan man hævde, at de 4 porte er absolut nødvendige for skibsborgen.

Men de såkaldte gader, der egentlig burde kaldes skibsbroer, er også gode argumenter. Arkæologerne har forklaret deres eksistens som en art fortove til den store trafik fra og til borgene. Det argument er allerede så som så for Trelleborgs vedkommende, men efter at Else Roesdahl har påvist, at skibsborgene var næsten ubemandede, gælder det ikke for dem. Derimod vil skibene være fortræffeligt anbragt en vinter igennem. De kolossale mængder egetræ, der blev anvendt, viser, at formålet var seriøst. Et par detaljer ved opbygningen af brolægningen er forskellig fra dem, man træffer i vikingebyer som Hedeby eller Wollin. Ved borgene er der nederst en ekstra stolpe på midten. Den eneste forklaring er, at broen skal bære noget, som er tungest på midten, for eksempel skibe. Og langs skibsbroen var der skråtstillede stivere, som hindrede skibene i at vælte omkuld ved første puf eller vindpust.

Arkæologerne fandt mange klinknagler på borgene. Endnu flere er i tidens løb gået til grunde. De mente, at klinknagler var brugt i tagkonstruktionen, men indrømmede samtidig, at taget var den del af husene, man vidste mindst om. Man ved med fuld sikkerhed, at vikingerne brugte masser af klinknagler i skibene. Og det er sandsynligt, at en god del af borgenes værksteder lavede klink-nagler og andet skibsudstyr.

12. Trelleborg som Svens residens

Sven opholdt sig givetvis på en af borgene, sålænge der var borgerkrig. Der var han sikker. Men hvordan kan man slutte, at netop Trelleborg var residensborg? Bl.a. fordi Harald angreb den. Kun en sejr over sønnen ville være afgørende. Alt andet ville være delsejre.

På den anden side fandt arkæologerne ikke tegn på, at et enkelt hus var større eller finere end de andre. Men der kan naturligvis have været udsmykning med træskærerarbejder, som ikke lod sig erkende arkæologisk.
Borgen ser ud til at være bygget til at modtage stødet. Man kan tolke de imponerende fæstningsværker som tegn på, at her havde Sven valgt slagmark. Også ved sin beliggenhed var den en truende knytnæve. Her kunne faderen og hans jomsvikinger gerne komme an.

Inde i centrum fandt arkæologerne pælehuller i kvadrat. De tolkede dem

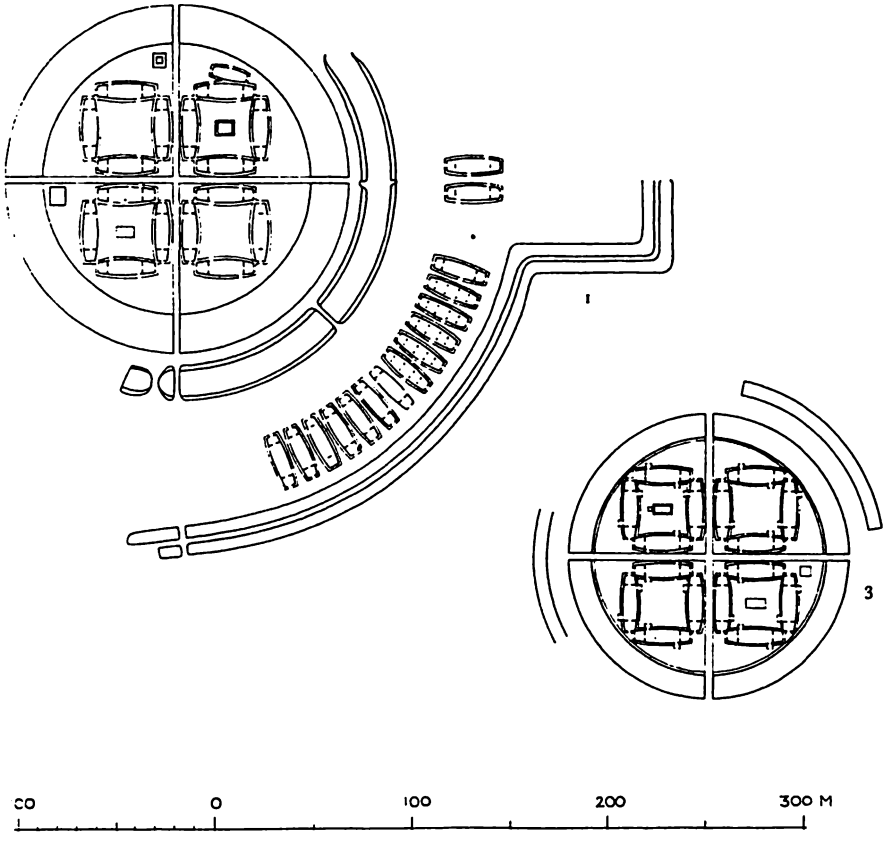

Planer af ringborgene: Trelleborg Fyrkat Aggersborg (Samme målestok).

som bærere af en art tribune, »hvorfra hærføreren kunne tale til den forsamlede mængde« (Nørlund). Det er langt sandsynligere, at stolperne var rester af et udkigstårn, hvorfra forsvarerne kunne holde øje med fjendens bevægelser. På Fyrkat var ikke spor af et tilsvarende kvadrat.

13. Slaget ved Trelleborg

Skibsborgene bragte Harald Blåtand i en vanskelig situation. Hans folk kendte naturligvis alle ledingsskibenes tilholdssteder. Men da de gik til angreb i efteråret, fandt de ikke ét. Lidt efter lidt gik den chokerende sandhed op for dem. Skibene var gemt bort bag stærke volde på vanskeligt tilgængelige steder. Kun et angreb på hovedborgen Trelleborg kunne give den endelige sejr. Set fra angriberens synsvinkel var dens beliggenhed var ikke helt umulig. Den lå kun 4 km fra kysten. Efter flere ugers resultatløs søgen efter skibe at ødelægge, besluttede kongen og hans rådgivere at vende sig mod Trelleborg. Vi ved ikke, om de måske ved ilmarch havde held til at overraske borgens besætning. Men det er sandsynligt, at de hin oktoberdag fik deres livs overraskelse ved synet af borgens grandiose volde. Selv den mest garvede jomsviking fik betænkeligheder ved at skulle erobre en borg, hvis palisadeklædte volde ragede 6-7 meter op over jordoverfladen. Arkæologerne gjorde fund med mindelser om slaget tre steder. Ved nogle snitgravninger i volden fandt de en mængde pilespidser. Angriberne har sikkert affyret størstedelen af pilene. Vistnok uden større virkning. Forsvarerne stod jo i så godt som total sikkerhed bag palisaderne. Desuden konstaterede arkæologerne spor af brand ved næsten alle porte. I den udstrækning brandene opstod ved denne lejlighed, blev de sikkert fremkaldt af brandpile. Ildebrand var formodentlig den værste trusel mod forsvarerne. Man må gå ud fra, at brandvagter var udstationeret ved såvel huse som skibe, så katastrofen blev undgået. Endelig fandt man spor af slaget på gravpladsen. Flere grave var krigergrave.

I en »massegrav« med 10 skeletter var de døde anbragt i stor uorden. I en grav med 5 skeletter var der foregået en formelig nedstuvning i to lag. Underst 3 lig med hovedet i vest og ovenpå dem 2 med hovedet i øst. Nogle var slemt skamferet. På en af krigerne var lårbenet hugget over tæt over knæet, et hug som aldrig var lægt og som må have voldt mandens død.

Også de skriftlige kilder omtaler kampen. Dog uden at nævne Trelleborg. En anonym munk fra St. Omer i Nordfrankrig nævner, at »de mødtes til kamp med hinanden i et slag; i dette blev faderen såret og jaget på flugt . . .«. Fader og søn var inden for hørevidde af hinanden. Måske har kong Harald udøst sit hjertes bitterhed over den vanartede søn, som havde svigtet ham i hans alderdom. Og måske bar han sin skarlagensrøde kappe under slaget. Hvis han ikke ønskede at overleve nederlaget, var det den sikre vej til selvmord. Han blev så et ønskemål for forsvarets skarpskytter. Som sagt ved vi intet om de mere personlige aspekter. Sikkert er det, at kongen fik banesår, førtes ombord på et skib, der sejlede ham til Wollin, hvor han kort efter

udåndede. Han døde Allehelgensdag, den 1. november. Nu kan vi tilføje, at det skete i 980.

14. Trelleborgs forborg

I det foregående har Trelleborgs forborg næsten ikke været omtalt. Det skyldes, at der kan fremføres solide argumenter for, at den først blev bygget efter slaget. De 15 huse i forborgen lå jo nærmest ubeskyttet hen. Arkæologerne har fundet svage forsvarsanlæg, der i sammenligning med centralborgens må anses for ren parodi. En fjende, der rykkede frem imod Trelleborg ville uvægerligt have indledt operationerne med at besætte forborgen. Men hertil kommer, at en bygning udtrykker den situation, som har fremkaldt den. Mens centralborgen er bygget til kamp på liv og død, virker forborgen som om der er fred og ingen fare. Dendrokronologien har dateret træ fra forborgen til at være fældet mellem august 980 og maj 981. Nærmere kan årringeforskningen ikke komme.

En politisk tolkning må være mulig. Hvis vi antager, at forborgen er bygget *efter* slaget, kan man spørge, hvem der kan tænkes at have bygget den. Søgelyset må rettes imod Harald Blåtands danske tilhængere. Militært, politisk og menneskeligt var deres situation håbløs. De kunne ikke følge deres sårede konge til Wollin. Der var ikke andet at gøre end at søge om nåde hos kong Sven. Betingelsen kan meget vel have været, at mandskabet byggede forborgens huse. Det ser ud til, at de byggede dem i foråret 981. Husene er nemlig ikke udstyret med ildsteder. Og forskellige omstændigheder tyder på, at de ikke var beboet ret længe.

15. Efterskrift

Med sejren i borgerkrigen havde vikingeborgene tilsyneladende løst deres væsentlige opgave. Ingen af dem bærer spor af reparation eller anden vedligeholdelse. Måske var det praktisk i den følgende tid, f.eks. under Sven Tveskægs fangenskab hos jomsvikingerne, at bruge borgene som base udenfor sæsonen. Men borgene var fantastisk formålsbestemt til en bestemt politisk og militær situation, og den vendte aldrig mere tilbage. Derfor lod vikingerne dem forfalde.

Poul Skaaning.

Skælskørs vartegn

Af Erik Nielsen

I soklen på Skælskør kirkes kor sidder der i hjørnet en granitkvader, som fra gammel tid har gået under navnet »Skælskørs Vartegn«.

I granitkvadren er der indhugget en lodret linie på 56,5 cm og en lidt skæv cirkel med to diagonaler, den ene 52,5 cm og den anden 53,2 cm. Hele stenen måler 70×70 cm.[8])

Stenen har siddet der siden kirkens opførelse kort efter år 1200, da Skælskør havde en vis betydning som overfartssted til Jylland og Fyn. Stenen har aldrig været taget ud, og man kender kun den side, der vender ud.

Det er mærkeligt at finde en sådan sten på en kirke, og der er skrevet en del om den i årenes løb.

Skælskørs vartegn.

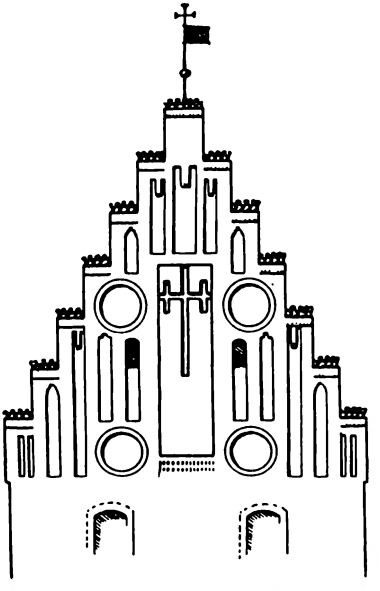

Næstveds vartegn. Fra Otto Smith: Næstved 1135-1935 (1935).

Den ældste beskrivelse stammer fra provst i Skælskør, Peter Edvardsen Friis. 1759 udgav han en bog »En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand«. Heri skriver han, at byens »Var-Tegn« eller »Boe-Merke« er en alen og en skæppe udhuggen på kirkens nederste hjørne, og han drager den slutning, at byen har haft handel og borgerskab helt tilbage i hedenske tider.[1])

Ifølge »Ordbog over det danske Sprog« er vartegn, »hvad der særtegner, udmærker, er karakteristisk for noget. Kendetegn, kendemærke, symbol«. Ordbogen henviser til Friis Edvardsens beskrivelse af stenen.

Andre kirker kan også være forsynet med et vartegn. På sydmuren af koret på Vestervig kirke er der en kvadersten med to menneske- og to djævlehoveder mellem ranker og drager kaldet »Vestervigs Vartegn«.[10])

Næstved har også sit vartegn. Det er et kors med lodrette tværled på den vandrette arm. Det sidder midt i gavltrekanten på østsiden af tårnet på St. Peders kirke.[3])

Det hedder sig, at håndværkssvende på valsen skulle kende det og gøre rede for det, når de kom til en by i det fremmede, for at bevise, at de havde været på stedet.[12]) Hvordan det end forholder sig hermed, er det tvivlsomt, at Skælskørs vartegn har været kendt i de mange byer i landene mod syd, hvor svendene kom.Med hensyn til hjulet i vartegnet kan man spørge, om det kan være et gammelt soltegn, vor almindeligste helleristning. Trap nævner muligheden i 4. udgave, men ikke i de andre udgaver.

Nok er det et gammelt hedensk tegn, men det findes på et par andre danske kirker. Den nærmeste er Sigersted. Her findes på en af tårnets syldsten i vest ikke mindre end 6 hjulkors og 2 kredstegn. Kun det ene af dem er tydeligt at se. De andre kan kun ses, når lyset falder rigtigt. Deres tværmål er 12-23 cm, altså langt mindre end Skælskørs 52-53 cm.[11])

Endnu en kirke på Sjælland har hjulkors, nemlig Asnæs i Odsherred. Her er to, det ene med et tværmål på 26,2 cm, det andet med 22,5 cm, igen langt mindre end Skælskørs. [11])

Stenen i Skælskør er planhugget, før figuren er hugget ind, og det er mærkeligt, om man skulle have gjort sig så megen umage med tilhugningen af en sten med et hedensk symbol til en kristen kirke.

Derfor har man søgt en anden forklaring på stenen. I Båstad i det nordligste Skåne er der en syldsten med en indhugget cirkel med en diameter på 44-48 cm. Stenen er delvis skjult i jorden. Man har foreslået, at det skulle være en påbegyndt døbefont, som man har kasseret uden at gøre den færdig. Inde i kirken har man en firkantet granitdøbefont med en fordybning svarende til cirklen i Skælskør, blot endnu mere skæv og med en diameter på 48-52 cm.[4 5])

Hvis Skælskørstenen er en påbegyndt døbefont af samme type, har vi ingen forklaring på diagonalerne i cirklen og linien ved siden af, så forklaringen er ikke sandsynlig.

Hvis vi vil sætte Båstads døbefont i forbindelse med Skælskørs skæppemål,

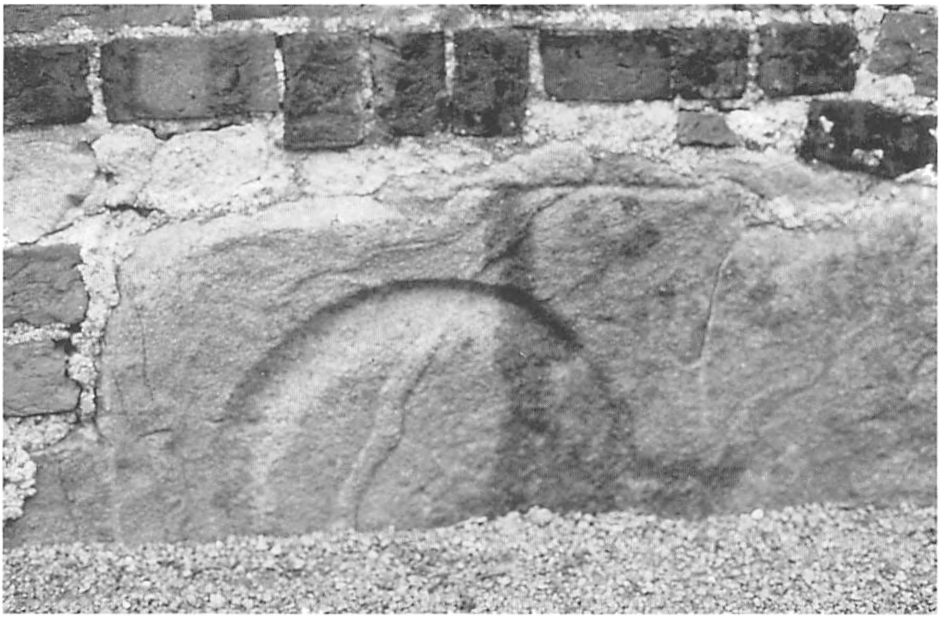

Båstad kirke.

kommer vi heller ingen vegne, da den kun rummer 8 liter, og det er alt for lidt.[4])

Vilh. Marstrand har foreslået, at stenen skulle være et hjælpemiddel ved kirkens orientering efter verdenshjørnerne. De to diametre skulle angive længde- og tværretning, når et bestemt sigte fulgte linjen til venstre. Denne forklaring kom frem i 1940 og har ikke vakt større interesse.[5])

Tilbage står den gamle forklaring, at det skulle være et alen- og et skæppemål.

Ved handel har en normalalen været en nødvendighed. Man måtte vide, hvilken enhed man brugte. Skælskør havde ved kirkens opførelsestid en betydelig handel. Handelens centrum var torvet. Torvet var ved kirken, og vi har flere steder en normalalen i kirken eller på kirkedøren. De er af jern.

På øen Føhr i Sydslesvig hænger frisernes normalalen i øens hovedkirke, St. Johannis. Stokkens samlede længde er 71,2 cm, selve målet er 58,4 cm, det er lidt længere end Hamburgs.

I Trondenæs i Nordnorge hang der på den middelalderlige kirkedør med de gamle bomærker en normalalen. Det er uvist, hvor længe den har hængt der, og nu er døren flyttet ind i kirken for at være bedre beskyttet.

På Gotland er der 3, nemlig i Havdhem, Hemse og Stånga. De er alle 55,5 cm. Stokken i Stånga er delt i stykker, hver svarende til en fod, men de er ikke lige lange, den ene halvdel er 3 mm længere end den anden. Det er almindeligt med unøjagtigheder i middelalderens måleredskaber. Den har indskriften: »Dette er den rette gotlandske alen«.[8])

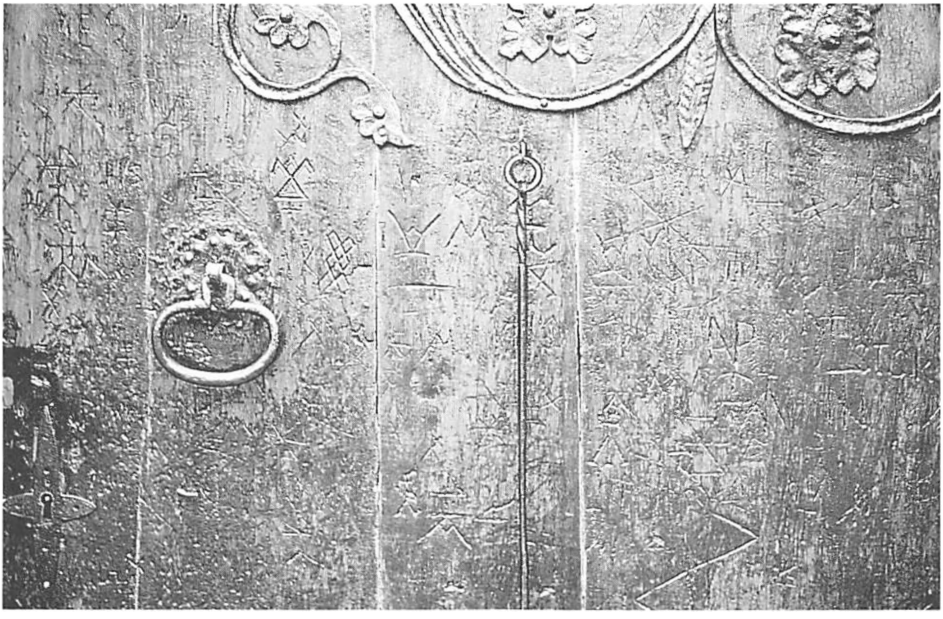

Trondenæs.

En alen var ikke det samme alle steder. Skælskørs skulle være »en stiv sjællandsk alen«.[1]) Den er 56,5 cm, det er for lidt, for den sjællandske skulle være 63,2 cm.[8])

Det betyder ikke, at der var ren forvirring til da. I Danmark satte man efter 1500 en alen lig 2 fod. Det var måske blot en fastsættelse af en gammel regel.[8])

1683 blev de danske mål standardiserede, og den danske alen blevsat til 2 rhinlandske fod d.v.s. 62,81 cm.[8])

Før 1683 brugte man den sjællandske alen, og som før nævnt er Skælskørs alen for kort i forhold til den, men den jyske alen, som blev brugt i Jylland og på Fyn i 1600-årene, har været mellem 56,6 cm og 57,4 cm, og dermed er vi tæt på Skælskørs.

Både sjællandske og jyske alen svarer til mål, som blev brugt i Tyskland og Nederland.

Håndværkernes alen kunne afvige fra købmændenes, og håndværkere, der rejste rundt, kunne have deres lokale målestokke med.

Vi ser da også, at flere måleenheder kan have været benyttet ved vore middelalderkirkers opførelse. For Sct. Bendts i Ringsted er det en mulighed, at græske fod har været benyttet.

Af interesse for Skælskørs alen er det, at Elsted og Bjerager kirker i Århus stift har proportioner, der nøje passer ind i et kvadratnet med sider på 113 cm. Det svarer til 2 alen eller 4 fod på Skælskørstenen, og flere tyske handelsmål svarer hertil. For købmænd fra Rostock, Lybeck og andre nordtyske byer, der

kom til Skælskør og handlede, kan det have været praktisk at have en alen, de kendte, i nærheden, og det kunne de altså finde på kirken.[8])

Endnu en iagttagelse har interesse. På Søllested kirke på Vestlolland sidder der på de østlige ender af den romanske kvadermur en vandret sten. Den brugte man, når man skulle justere den målestang, man brugte, når agrene skulle fordeles mellem sognets bønder. Afstanden fra stenene til en sten nedenunder svarer til 6 alen (12 fod) på Skælskørstenen.[7])

Det er tilsyneladende ikke umuligt, at vi på Skælskør kirke har landets ældste »normalalen«.

Så er der spørgsmålet om skæppemålet. Det har været foreslået, at den lodrette linje angiver højden i en tønde med cirklen som grund.

Regner vi det ud på den måde og bruger den lange diameter, får vi et rummål på 125,5 l. Bruger vi den korte diameter, får vi 122,2 l.

Rendsborgs tøndes rumindhold er på ca. 124 l, og den nederlandske sildetønde »heringsbant« på 124,8 l.[6])

Det er altså en mulighed, at man kunne bruge cirklen ved justering af færdige tønder og tøndebunde, og linjen til justering af højden.

En gammel lovbestemmelse kan også have interesse.

I den gamle skånske lov fra før 1215 er der en bestemmelse om, at brandlidte skulle hjælpes med en skæppe korn af hver nabo. I ærkebisp Anders

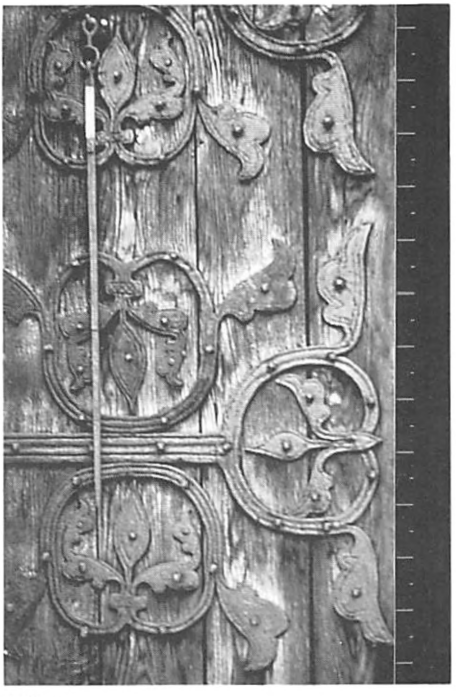

Stånga.

Søllested kirke.

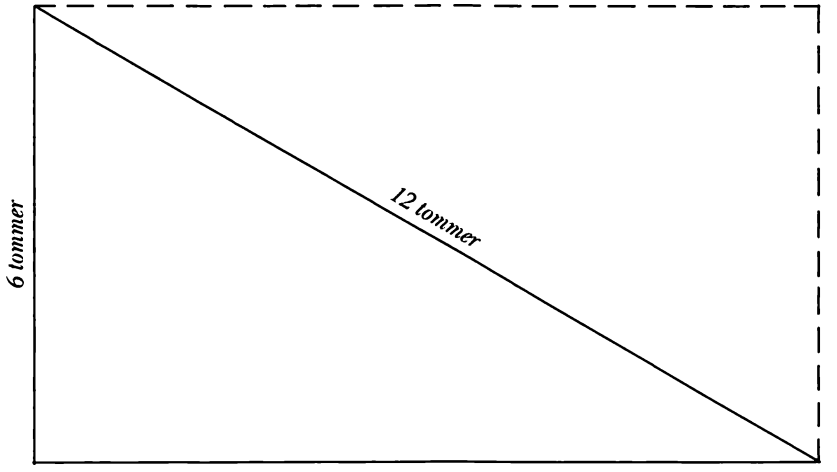

Skæppemål

Sunesøns latinske gengivelse af lovteksten er der en forklaring på skæppemålet.

Det skal være en cylinder, som er 6 tommer høj, og afstanden fra bunden i den ene side til overkanten på modsatte side skal være 12 tommer.[7])

Det fordrer, at man ved, hvor lang en alen er. En forordning af Erik Klipping 1283 siger, at den skæppe, som er målt med det jern, som hans fader har indrettet, fremtidig skal gælde og bruges over hele Skåne. Der har åbenbart været en ordning om, at der skulle være en jernalen hængt op på offentlige steder[7]), måske på kirkedøren, som det stadig kan ses på Gotland.

Bruger man Skælskørs alen efter Anders Sunesøns bestemmelse, får man et skæppemål, der rummer 60,352 liter.

Hvis et sådant mål fyldes med byg af den lette sort, vil der gå 40,2 kg til det. Det er $^1/_4$ af et skippund, som igen er $^1/_{12}$ af en skibslæst i middelalderen (ca. 1930 kg byg).

Korn blev ikke eksporteret i sække, men blev »styrtet« ombord, og det var hurtigere at måle byggens rumvægt end veje den. Det kan have forbindelse med forholdene i Skælskør. Herfra indskibedes byg til Lybeck. Der kom øl tilbage.[7])

På museer i Rostock og Lybeck står gamle skæppemål. Hvis Skælskørs alen sættes til 24 tommer og anbringes over cirklen efter Anders Sunesøns model, får man en højde på 8 tommer og et rumindhold på 41,28 l. Det kan godt passe med de tyske skæppemål.[9])

Skælskørs vartegn har stadig interesse.

LITTERATUR:

1. Peter Friis Edvardsen: En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand. 1759 (genoptrykt 1983).
2. Danmarks kirker. Sorø amt. 1936-38.

3. Danmarks kirker. Præstø amt. 1933-35.
4. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1939.
(Skov: Skælskør skæppemål og døbefonten i Båstad).
5. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1940. (Marstrand: Skælskør Vartegn).
6. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1941. (Poul Rasmussen: Skælskør tøndemål?).
7. Arne Hægstad: Mål og vægt i Danmark 1283-1983. 1983.
8. Studier tilegnet Erna Møller. Kirkens bygning og brug. 1983.
(På sporet af den jyske fod ved Marianne Nielsen og Niels Jørgen Poulsen).
9. Nils Sahlgren: Äldre svenska spannmålsmått. Stockholm 1968.
10. Trap: Danmark. IV.
11. P. V. Glob: Helleristninger i Danmark 1969.
12. Svend E. Dahl, Næstved: Købstaden i 1500-tallet. 1981.

»Genopdukket« kisteplade fra 1700-tallet, oprindeligt hjemmehørende i Sct. Peders kirke i Slagelse

Af Carsten Meyer

Med udgangspunkt i kistepladen og trykte såvel som utrykte kilder, gives blandt andet en skildring af en præstekones liv, enkestand, død og begravelse samt slægtshistoriske baggrund. Kistepladen søges endvidere placeret i forhold til de øvrige, i det tidligere Sorø Amt, bevarede kisteplader fra 1700-tallet.

Kistepladen blev i oktober 1985, sammen med en tilsvarende noget ældre kisteplade, udbudt til salg på Arne Bruun Rasmussens auktion nr. 479. Følgende oplysninger var at finde ud for katalognummer 674: To gravmindeplader af tin, med inskriptioner: for Sofie Marsvin dame til Trudsholm, født af Reedtz; samt madame Barbara Albertine Ovsted, født Width Skt. Peders præstegård i Slagelse. 18. årh.

Sidstnævnte kisteplade er denne artikels udgangspunkt. Katalogoplysningerne indeholdt imidlertid en fejllæsning, idet Ovsted viste sig at skulle læses Ørsted. Denne opdagelse gjorde ikke pladen mindre interessant, idet det ret hurtigt viste sig, at kistepladen var sat over Barbara Albertine Ørsted, bedstemoder til de berømte brødre H. C. Ørsted og Anders Sandøe Ørsted.

Barbara Albertine Ørsted døde i 1793. Hun var enke efter Christian Sørensen Ørsted sognepræst til Sct. Peders menighed i Slagelse.

Salig Hiemgang til Herren...

Fredagen den 12. april 1793 ringede alle Slagelse bys klokker for Barbara Albertine Ørsted, som havde forladt »dette Timmelige ved en stille og Salig Hiemgang til Herren d:5 April 1793 i en Alder af 75 Aar, 9 Maaneder og 5 Dage.

Ved dødslejet den 5. april sad datteren Anne Benedicte (1747-1807) og pigen Karen Jensdatter, der begge havde draget omsorg for Barbara i »hendes svagelige Alderdom og sidste Sygdom«.

Barbara Albertine Ørsted havde siddet i enkestand i 32 år efter sin mand sognepræsten til Sct. Peders menighed i Slagelse, Christian Sørensen Ørsted (1695-1761). Som præsteenke henhørte hun under den gejstlige jurisdiktion, hvilket medførte, at den gejstlige skifteret allerede samme dag, som døden var indtruffet, mødte op for at forsegle, registrere og vurdere boet. I sovekamme-

ret, hvor den gamle dame endnu henlå i sin store seng med lærredsomhæng, forseglede man chatollet, hvilket også skete med et chatol og et lakeret skab i storstuen. Man enedes imidlertid om at udskyde registreringen og vurderingen til den 15. april. Datteren Anne Benedicte lovede at holde alt under opsigt og i sikker bevaring.

Samme dag og dagene derefter varetog Anne Benedicte de i forbindelse med den kommende begravelse nødvendige forberedelser. Familien blev underrettet, og der gik bud til sognepræsten ved Sct. Peders kirke Carl Vilhelm Lund (1743-1801), samt til klokker Lund og klokker Saabye, snedkermester Schouw, smedemester Lorentz Christian og til maler Thornam.

Barbara skulle nedsættes i familiens åbne begravelse i Sct. Peders nordre kapel, hvor hendes »salige« mand fredag den 15. april 1761, »under Liigprædiken af Herredsprovsten velærværdige Hr. Søren Tuxen i Vemmeløv (1701-1771) med et højanseligt Følgeskab af højadelige, geistlige, Magistrats og andre civil og borgerlige Personer og med andre velomstændige og tilbørlige Ceremonier«, var blevet begravet 66 år gammel.

I hjemmet på Bredegade blev Barbara (for en pris af 10 Rd.) iklædt sin sidste klædning, og den 9. april nedlagt i kisterne, dvs. en inder- og yderkiste. Det var kun forbeholdt folk af rangen, af adel, eller i gejstlig eller verdslig øvrigheds stand, samt præsterne i købstæderne, og disses hustruer og børn, at bruge 2 ligkister. Ifølge snedkermesterens regning, der lød på 18 Rd., bestod den indre kiste af brædder og yderkisten af udkelede planker betrukket med sort baj, dvs. et groft løstvævet flonelstof. Bærestropperne var ligeledes betrukket med sort stof. Til kisterne var af smeden forfærdiget 10 skruer og 12 vinkeljern til et beløb af 2 Rd.

Da budskabet om moderens død nåede København, begav Barbaras ældste datter Engelke Cathrine (1744-1822) sig hen til kandestøber Magnus Strömberg (død 1810) i Pilestræde for at bestille en kisteplade med inskription.

I Slagelse lod klokker Saabye for 6 Rd.s betaling fremskaffe »2de lange Sorgefloer« og »2de Liigplader«. Sidstnævnte, som var beregnet til udsmykning af alterlysene, blev leveret til maler Thornam, som lod dem overalt nyforsølve og forgylde, samt udstaffere med farve. For dette betalte Anne Benedicte 4 Rd.

I dagene op til begravelsen ankommer familien til Bredegade. Vi ved, at datteren Engelke Cathrine og sønnen Willum Fog (1749-1798) var i Slagelse den 15. april, altså tre dage efter begravelsen. Og mon ikke skoleholder Johannes Ørsted (1752-1810), der ligeledes var bosiddende i København, har slået følge. Om Søren Christian (1750-1822) apotekeren i Rudkøbing, samt hans to 15-16 årige sønner, de senere så berømte Hans Christian (1777-1851) og Anders Sandøe Ørsted (1778-1860), var tilstede vides ikke. Derimod ved vi, at Lauritz Gerhard (født 1758) silke- og klædehandler i København ikke var mødt op, idet familien overfor skiftemyndighederne gav udtryk for, at de var uden kendskab til, hvor han opholdt sig.

På begravelsesdagen den 12. april begyndte, som tidligere nævnt, samtlige kirkeklokker i Slagelse at ringe. Det nøjagtige tidspunkt for klokkeringningen og begravelsesceremoniens begyndelse kendes ikke. Hospitalets to klokker, som Barbara må have haft et nært forhold til, idet hun hele sin tid som enke havde boet dør om dør med Hospitalets kirke og kirkegård i Bredegade, Sct. Mikkels fire klokker og endelig de tre klokker i tårnet på Sct. Peders, hendes sognekirke, den kirke, som hendes fader Foch Albertsen With (1677-1729) havde tjent i 22 år som sognepræst og provst, og som hendes afdøde mand havde tjent i næsten 32 år som sognepræst. Det var ikke ualmindeligt, at alle byens klokker forkyndte en begravelse, idet man for nogle rigsdalers betaling kunne opnå dette. I dette tilfælde måtte stervboet betale ialt 10 Rd. 1 M. og 8 S. til klokkerne, ringerne og for »douceur« til disse.

Inden den kirkelige handlings påbegyndelse havde ligbærerlaugets mænd med brug af ligbåren båret kisten den korte strækning ned ad Bredegade hen til Sct. Peders kirke. For dette oppebar de 16 Rd. »2de Bedemænd« med udpyntede stave deltog ligeledes i processionen. Bag kisten gik den sørgeklædte familie, venner og ikke mindre end tre præster i fuld ornat. Vi ved, at provsten og sognepræsten til Sct. Mikkels kirke Diderich Top (1723-1796), sognepræsten til Heininge og residerende kappelan til Sct. Mikkels Eiler Hammond (1757-1822), og endelig sognepræsten til Sct. Peders Carl Vilhelm Lund fulgte, for en samlet betaling af 12 Rd. Endnu en præst har sikkert været til stede. Det var sognepræsten til Bierreby, dvs. Slotsbjergby og Sludstrup, Jacob Lemvigh (1748-1831). Han var formynder for den ugifte Anne Benedicte og tilsynsværge for den afgangne sognepræst til Kirke-Helsinge og Drøsselbjerg menigheder Jacob Albert Ørsteds (1748-1787) eneste efterladte datter Christiane Albertine (1783-1795).

Alterlysene, som familien havde doneret kirken, blev henbåret i kirken af to disciple fra nederste lektie, dvs. klasse. Eleverne var blandt andet iført hvide handsker, der var indkøbt til lejligheden for ialt 4 M. Begge lys var blevet forsynet med de plader, som maler Thornam havde forsølvet og forgyldt, samt antagelig forsynet med Barbaras navn.

Kistepladen, som Engelke Cathrine havde fået forfærdiget i København, var ved hjælp af fire søm blevet anbragt på låget af den sorte stofbeklædte kiste. Man fristes til at tro, at Engelke Cathrine har haft såvel de store vokslys som kistepladen med til Slagelse. Vi ved fra et brev, som hun sendte til skifteforvaltningen, at hun udover at have sendt 110 Rd. til søsteren Anne Benedicte til brug for betaling af de løbende regninger, udtrykkeligt havde gjort opmærksom på sine personlige udlæg i forbindelse med indkøbene af vokslysene og kistepladen. For hver af delene havde hun betalt 8 Rd. og 3 M., altså ialt 17 Rd.

Latinskolens disciple sang under ceremonien, og sognepræst Lund foretog jordpåkastelsen. Barbara Albertine Ørsted var hermed stedt til hvile ved siden af sin kære afdøde mand.

Den samlede begravelse kom til at koste stervboet 127 Rd.

At blive begravet i selve kirken, og som her i en åben muret begravelse i et af sidekapellerne, var eftertragtet, og jo nærmere alteret jo dyrere var gravstedet. Skikken kan føres tilbage til den tidlige middelalder, men bliver først rigtig almindelig i det 17.-18. århundrede, og da især blandt de højere sociale lag.

Hvis man allerede som familien Ørsted havde et gravsted i kirken, skulle der alligevel betales ved en ny begravelse, »Hvo og Kirkens Gulv aabner, om end Graven hannem tilhører give noget til Kirken efter som billigt og sædvanligt er« står der at læse i Christian den Femtes Danske Lov, II, 22,31. I. I Barbaras tilfælde blev der betalt 8 Rd.

Først med forordningen af 22.2.1805 »Ang. at i kirker intet nyt gravsted må optages eller indrettes . . .« ophører denne begravelsesform. Dette skyldes ikke mindst lugtgener og underminerede kirkegulve. I 1861 følger en lov, der giver tilladelse til udflytning af begravelser, hvis disse forvolder lugtgener eller andre ulemper.

En Plade til Liigkisten . . .

Kistepladen, som datteren Engelke Cathrine havde medbragt fra København til Slagelse, var fremstillet af den dygtige københavnske kandestøber Magnus Strömberg. Han var indvandret fra Göteborg i Sverige. Ifølge kandestøberlaugets protokol for tilrejsende og indskrevne svende, som også blev benyttet som ind- og udskrivningsprotokol for læredrenge, oplærte Magnus Strömberg bl.a. den senere så værdsatte kandestøber Johan Lorentz Buntzen. Kistepladen er på bagsiden forsynet med Magnus Strömbergs stempel MSB 1780.

Kistepladen er en oval og hvælvet plade af krontin. Den måler 46,5 cm i længden og 30,5 cm i bredden, og har en vægt på ca. 1,750 kg. Den er udekoreret bortset fra et par enkelte bogstaver, der er udfyldt med skråskravering.

Teksten lyder:

Herunder hviler Levningerne
af den i Livet
men nu hos Gud Salige
Velædle Madame Barbara Albertine Örsted
Födt Witth
Hun betraadte Livets Bane den 20de Junii 1717
I Ste Peders Præstegaard
I Slagelse
Hendes Fader var Velærværdige
Herr Foch Albrectsen Wiith
Fordum Sognepræst og Provst
Sammesteds
og Moderen var Ane Cathrine Ranuld
Hun blev gift den 1te August 1744
med den i Livet Velærværdige

men nu hos Gud Salig
Hr Christian Örsted
Sognepræst til Ste Peders Meenighed
I Slagelse
I dette Ægteskab velsignede Gud dem
med 13 Börn, 9 Sönner og 4 Döttre,
hvoraf 4 Sönner og 2 Döttre beklage
en goddædig og gudfrygtig
Moders Tab
Hun forlod dette Timmelige ved en stille
og Salig Hiemgang til Herren d:5 April 1793
i en Alder af 75 Aar, 9 Maaneder og 5 Dage
Hendes Stöv hvile i Fred indtil
Opstandelsen

Udover de personalhistoriske data fortæller kistepladens inskription ikke meget om selve mennesket Barbara Albertine Ørsted. To trykte tilkendegivelser, der fremkom i forbindelse med dødsfaldet, forøger desværre ikke vor viden om Barbaras personlighed nævneværdigt.

Nekrologer

Nogle dage efter begravelsen i Sct. Peders står følgende at læse i Kiøbenhavns Kongelige Alene Priviligerede Adresse-Contoirs Efterretninger, Mandagen den 15. April 1793, 35te Aargang No. 90:

Udödeligheds Haab!
Hvor er du föd ved den Retskafnes Död!
Frygtelig for Naturen er Gangen til Graven
Frygteligere om Graven blev Dydens Lön
Hvilken Sorg var da Lyden at miste en Ven
En Ven som en Moder
En Moder som fordum
BARBARA ALBERTINE ÖRSTED
Föd den 20 Junii 1717
Givt den 1. Aug. 1744
Moder til 13 Börn
Död den 5 April 1793
Hendes Liv her i Dödeligheden
Var den milde, jevne, virksomme Dyd
Hvis Fortsættelse hiin Side Graven
Er den Himmel Jesus Christus lærte
Himmelske Religion!
Du adspredte Dödens forte Skygger
Opklarede Gravens mörke Nat
Du du lærte os hiin glade Morgen
De Helliges Arvedeel i Lyset
Salige Moder!
Börns, Venners, manges Taare ved Din Grav
Dit Liv, Din Omgang billiger vore Taare
Men vi græde som de der have Haab
om en evig Samling.

E. C. sal. Möllers

Om mandagen den 22. april følger endnu en nekrolog i Adresse-Contoirs Efterretninger No. 97:

Tanker ved den i Livet
og nu i Herren hensovede
Velædle Mad. Barbara Albertine Örsteds Grav, f. Witth
den 7 Apr. 1793.

Her ligger blegnet død og stiv
En dyrebar Veninde,
Hvis Lige der i dette Liv,
Er meget rar at finde
Men kunde vi nu ikkun see
Den bedste Deel af hende,
Forenet med sin Frelsere,
Og frydet uden Ende,
Da skulde vi vel sande det
Som Herrens Ord os lærer,
At den, som her har handlet ret,
Den Jesus siden ære.
Liig da i Støv! som Jordens Deel
I Skiul for vores Öie!
Nok er det at din ædle Siel
Nu glædes i det høie.
Du samlet blev med Mand og Søn
Som tiente Gud i Tiden
Paa Zions Mure; og nu Løn
Hos Gud har høstet siden
De glædes nu blandt Salige,
Og nu, som Stierner skinne
Forjættet troe Guds Tienere,
De glædes ved at finde
En Mand sin Hustrue nu igien,
En Søn sin fromme Moder,
De alle har nu i Himmelen
Og Jesum deres Broder. A

Den første nekrolog er underskrevet E. C. sal. Møllers. Dette dækker over Engelke Cathrine Ørsted i 1779 gift Møller, Hun er Christian og Barbaras første barn. Hun indgik i 1778 ægteskab med forvalter Søren Hetting, som imidlertid døde samme år. Året efter indgik hun et nyt ægteskab, denne gang med farver Jens Schielderup Møller, bosiddende i Vestergade i København. Han dør i 1785 og nedsættes i Albert »Foghsen Withs gravsted« i Trinitatis, deraf følger betegnelsen sal. Møllers.

Det er straks mere uvist, hvem der gemmer sig under betegnelsen »A«, med hvilket den anden nekrolog er underskrevet. Men det er med stor sandsynlighed datteren Anne Benedicte Ørsted, Barbara og Christians fjerde barn.

Det er meget sparsomme personalhistoriske oplysninger, der kan hentes via de to nekrologer. Ser vi bort fra den religiøse retorik, der præger begge, gives der oplysninger om år og dag for fødsel, bryllup, død samt antallet af børn. Vi får at vide, at Barbara er født With, at mand og søn »tiente Gud«. Den nævnte

søn er Barbara og Christians femte barn Jacob Albert Ørsted. Han udnævntes i 1781 til sognepræst i St. Mariæ kirke i Bergen for dog allerede året efter, at blive sognepræst ved Kirke-Helsinge og Drøsselbjerg kirker, hvor han forblev præst indtil sin død i 1787.

Om selve mennesket Barbara gives kun få oplysninger. Hun var tilsyneladende den »milde, jævne, virksomme dyd«, en kvinde der har »handlet ret«, den »fromme moder« og en »dyrebar veninde« savnet af børn og venner. Barbara har tilsyneladende været idealet af den ømme moder og den altopofrende hustru.

Hvad angår personalhistoriske oplysninger, er kistepladen mere oplysende end nekrologerne. Vi får bekræftet dato og år for fødsel, bryllup og død, at Barbara er født With, og ligeledes antallet af børn, samt hvor mange af disse der endnu lever, og som kan »Beklage en goddædig og gudfrygtig Moders Tab«. Kistepladen oplyser om faders og moders navne, at hun blev født i Sct. Peders præstegård, hvor faderen Foch Albertsen With var sognepræst og provst. Vi får uddybet nekrologernes oplysninger om børnene, om Christian Ørsted, og endelig får vi Barbaras livslængde udregnet i år, måneder og dage.

Men hvor korrekte er kistepladen og nekrologernes personalhistoriske oplysninger? Datoerne for fødsel og død er korrekte, men bryllupsdatoen den 1. august 1744 er ikke korrekt. Ifølge kirkebogen og det bryllupsdigt, der senere vil blive omtalt, fandt brylluppet sted den 1. august 1743. Det kan undre, at datteren Engelke Cathrine, der selv er født i april 1744, kan opgive forældrenes bryllup til august 1744. Da denne fejlagtige oplysning findes såvel i den af Engelke Cathrine forfattede nekrolog som på kistepladen, er det nærliggende at antage, at hun ligeledes har udarbejdet forlægget til kistepladens inskription.

På kistepladen forekommer der endvidere fejl i begge forældrenes slægtsnavne. Foch Albertsen With benævnes Foch Albrectsen Wiith, og Ane Cathrine Benedicte Randulf benævnes Ane Cathrine Benedicte Ranuld.

Ud fra den af Anne Benedicte udarbejdede nekrolog kan man forledes til at tro, at begravelsen fandt sted den 7. april, to dage efter dødsfaldet.

Ovennævnte eksempler viser, at man bør være varsom med at benytte de i nekrologer og på kisteplader værende data af personalhistorisk art.

Som litteraturtype har nekrologerne sit historiske ophav, dels i det antikke »laudatio funebres«, hvor der redegøres for den afdødes liv og levned og den betydning, den afdøde har haft i levende live, dels i ligprædikens personalhistoriske afsnit. Ligprædikens primære formål, som opbyggelig »ars moriendi« litteratur, er helt forsvundet i nekrologernes korte oplysninger om den afdøde.

I lighed med den trykte ligprædiken, af hvilke der i dag kun kendes ca. 550, udfærdiget i perioden fra 1565 til 1700-tallets slutning, er selve den ovenfor skildrede begravelsesform med blandt andet udfærdigelse af kisteplader, et særegnet statussymbol først brugt af adelen og senere af det bedre borgerskab.

Kirkeplader i Sorø Amt

Der findes ganske få 1700-tals kisteplader bevaret i det gamle Sorø Amts købstadskirker lige bortset fra Sorø kirke. Sct. Peders nabokirke Sct. Mikkels har f.eks. ingen bevaret. Sct. Peders har foruden den nu genopdukkede, to 1700-tals kisteplader fra henholdsvis 1734 og 1740, og en enkelt plade fra begyndelsen af 1800-tallet.

Skælskør kirke rummer ingen, hvorimod man i Korsør kirke finder ikke mindre end tre plader fra 1700-tallet (1762, 1764, 1764), samt en tidlig 1800-tals plade. Alle de ovennævnte er ovale blyplader. Sct. Bendts kirke i Ringsted rummer to tidlige plader fra overgangen mellem 1500-1600-tallet. Begge er messingplader, den ene endog forgyldt.

Sorø kirke rummer et halvt hundrede kisteplader, hvoraf ca. halvdelen er fra 1700-tallet, og alle endnu siddende på kister. Alle de tidligere nævnte er fjernet fra deres oprindelige anbringelsessted, og nyplaceret i de respektive kirker.

Såvel,ovennævnte som efterfølgende betragtninger bygger på oplysninger hentet i værket Danmarks Kirker. Desværre er beskrivelserne af kistepladerne i nævnte værk foretaget meget uensartet, hvorfor de efterfølgende konklusioner kan være behæftet med nogen usikkerhed.

Fra Sorø Amts eksisterende kirkebygninger har man kendskab til ialt ca. 126 kisteplader fra 1500-1800-tallet. Af disse er ca. to trediedel i dag stadig tilgængelige i kirker, museer og enkelte i privateje. Den sidste trediedel er forsvundet, gået til grunde eller sidder på kister, som henstår i tilkastede jordfyldte gravkældre. Af de bevarede stammer ca. 43% fra 1600-tallet, 46% fra 1700-tallet og resten fra århundrerne før og efter. Landsby- og købstadskirkerne tegner sig hverfor halvdelen af de bevarede 1700-tals plader.

I 1600-tallet er messing det foretrukne metal til brug for kistepladerne. Der træffes enkelte i bly, tin og sølv. 1700-tallets plader er helt overvejende lavet af bly, entelte i tin, kobber og messing. De få repræsentanter på 1800-tallets kisteplader er fremstillet i bly, kobber og forgyldt kobber.

Skriftarten skifter fra versaler i 1600-tallet til kursiv i 1700-tallet.

Sproget er overvejende dansk, men også latinske og tyske inskriptioner forekommer.

Pladernes form varierer ganske lidt gennem århundrederne, den ovale form er den mest almindelige i såvel det syttende som i det attende århundrede. Kvadratiske former forekommer allerede i 1500-tallet, men findes ligeledes sammen med rektangulære og ottekantede former i de følgende århundreder. Endelig findes enkelte stykker udformet som skjold og hjerte.

Som vi allerede tidligere har været inde på, er det samfundets højere sociale lag, der lader sig begrave på denne måde. Dette kommer helt klart til udtryk i de stillingsbetegnelser, der findes på kistepladerne. Det er personer med tilknytning til administrationen, til militæret, til gejstligheden, til adelen samt disses enker og børn.

Af det samlede materiale udgør mandlige begravelser næsten 49%, kvindelige 34% og børnebegravelser de resterende 17%. Aldersmæssigt fordeler begravelserne sig som følger: Fra 1-10 år ca. 16%, 10-20 år ca. 6%, 20-30 år ca. 9%, 30-40 år ca. 8%., 40-50 år ca. 18%, 50-60 år ca. 12%, 60-70 år ca. 20%, 70-80 år ca. 6%, 80-90 år ca. 5%, 90 år og derover 0%. Tilsyneladende afspejler begravelserne den høje børnedødelighed. Ligeledes viser materialet, at ca. ⅓ blev over 60 år. Overlevede man de første 10 år, især det første kritiske år, hvor børnedødeligheden var uhyggelig høj, kunne man altså se frem til at blive rimelig gammel på trods af at krig, sygdom og misvækst blandede sig i ens livsforløb.

Den genopdukkede kisteplade over Barbara Albertine Ørsted er en af de ganske få fra Sorø Amt bevarede 1700-tals kisteplader af tin, og den er iøvrigt den eneste bevarede fra 1790'erne. Den er en af de få, der kan henføres til en bestemt kandestøber. Men kunsthistorisk er den ganske uinteressant, og den adskiller sig hverken fra periodens foretrukne udformning eller ved brug af skrifttype o.lign.

Velædle Madame Barbara Albertine Ørsted født Witth

For yderligere at kunne indkredse personen Barbara, vil det være formålstjenligt at se på hendes slægtshistoriske baggrund.

Barbara kom til verden i sommeren 1717. Kirkebogen meddeler, at »Mandagen den 28. Juni 1717 blev Sognepræst Mag. Foch Withs Datter døbt og kaldet Barbara Albertina. Mad. sal. Albert Withs fra Kiøbenhafn bar, kongl. Confessionarius Mag. Lemvighs Frue gik hos. Faddere var Hr. Amtmand von Schindel, Hr. Major With, Mag. Søren Ørsted fra Kongens Harrested (Haraldsted) og Jomfrue Randulf fra Kiøbenhafn«.

Forældrene valgte at opkalde den førstefødte efter Foch Albertsen Withs forældre, Barbara Henriksdatter Mule, der bar barnet til dåben og Albert Foghsen With. Sidstnævnte havde indtil sin død 1715 været sognepræst ved Trinitatis kirke i København.

Faderen magister Foch Albertsen With (1677-1729) havde på dette tidspunkt været præst i Sct. Peders sogn i lidt over ni år. Den 4.6.1716 indgik han i Helliggeistes Kirke ægteskab med den 27-årige Anne Cathrine Benedicte Randulf (1689-1759), datter af biskoppen i Bergen Niels Randulf (1630-1711). Anne Cathrine Benedicte var den yngste af fem børn i ægteskabet mellem Niels Randulf og Dorothea Cathrine Wandal (1660-1708), datter af biskoppen over Sjællands stift Hans Hansen Wandal (1624-1675) og dennes hustru Anne Cathrine Paulsdatter Winstrup (1636-1678). Foch Albertsen With fik sin teologiske eksamen i 1695 og tog tre år senere magistergraden. I november 1707 kaldtes han til sognepræst ved Sct. Peders i Slagelse og udnævntes 1728 til provst samme sted.

I løbet af de næste tretten år berigedes ægteskabet med endnu fire børn. Den 12. juli 1720 fødtes Niels Randulf, 5. august 1726 Dorthe Cathrine, 26.

oktober 1728 Helena Elisabeth og endelig blev »salig Provstens Mag. Foch Withs Datter Focardina« født mandag den 5. juni 1730.

Man studser uvilkårligt over kirkebogens ordlyd »salig Provstens«. Men året 1729 blev et mørkt og sørgeligt år for præstefamilien i Sct. Peders præstegård. Barbaras lillesøster den knapt et halvt år gamle Helena Elisabeth døde, og nedsattes den 7. marts kl. 17 slet i borgmester Wohnsens åbne begravelse i Sct. Peders kirke. Men allerede den 11. november må kirkens gulv atter åbne sig for at modtage endnu et familiemedlem, faderen Foch Albertsen With. Barbaras moder lades dermed ene tilbage med sine tre børn vel vidende, at hun bær på endnu et barn, der som citeret ovenfor kommer til verden i sommeren 1730.

Den nu 41-årige Anne Cathrine Benedicte Randulf og børnene må forlade Sct. Peders præstegård. Præstegården, som havde været rammen om familiens liv i tretten år, lå direkte op til kirken i strædet, der forbandt Bredegade med Løvegade. Strædet kaldes Herrestrædet. Moderen og børnene tager øjensynligt ophold i Höye, nuværende Høve. Mærkeligt nok går der netop tretten år yderligere, før datteren Barbara Albertine bosætter sig i selv samme præstegård som Christian Ørsteds brud.

Som nævnt var bedstefaderen på fædrene side Albert Foghsen With (1640-1715). Han var i 1684 blevet udnævnt til præst ved Trinitatis i København, hvor han forblev indtil sin død. Han havde tidligere været præst ved Sværdborg kirke og siden viceprovst i Hammer Herred. Han indgår i 1674 året efter sin udnævnelse til præst i Sværdborg, ægteskab med Barbara Henriksdatter

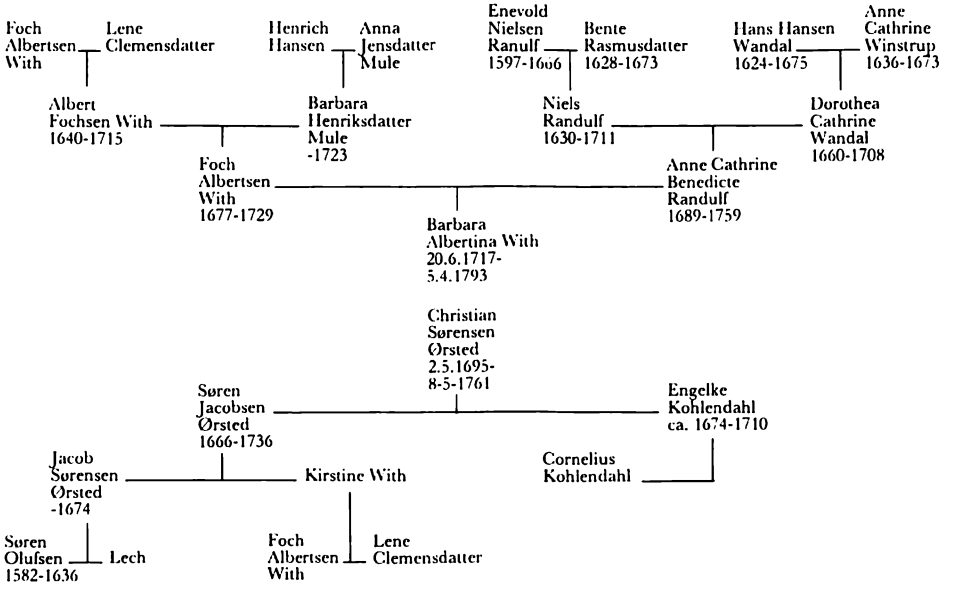

Ane-tavle visende Barbaras slægt, samt Barbara og Christians slægtsskab.

Mule (død 1723), datter af sognepræst og provst i Skamby Henrik Hansen og Anna Jensdatter Mule. Albert Foghsen With dør i 1715, og han nedsættes den 12. april i familiens åbne begravelse i Trinitatis, nærmere bestemt under den brede gang under mandsstolene. Barbara Mule følger sin mand den 15. juli 1723.

Albert Foghsen With var søn af købmand og rådmand i Horsens Fogh Albertsen With, gift med Lene Clemensdatter, datter af borgmesteren i Vejle Clemen Sørensen. Af ægteparrets ti børn overlevede kun sønnen Albert og døtrene Gunild og Kirstine barneårene. Kirstine bliver senere gift med en Ørsted, men herom senere.

Slægten With siges ofte at nedstamme fra den hollandske slægt de Witt, hvis bedst kendte repræsentanter er Jan og Cornelis de Witt. Jan de Witt var rådspensionær for provinsen Holland, og dermed den egentlige indehaver af magten i Nederlandene. Han blev ligesom sin broder myrdet i Haag den 20. august 1672. Slægtsskabsforholdet mellem de Witt og den her omhandlende familie With lader sig imidlertid ikke verificere. På mødrene side nedstammede Barbara fra tre kendte præsteslægter Randulf, Wandal og Winstrup.

Randulf-slægten lader sig efterspore tilbage til 1500-tallet. Ifølge traditionen skulle oldefaderen domprovst og sognepræst i Roskilde Enevold Nielsen Randulf (1597-1666) være uægte barn af Christian IV. Han skulle have haft ydre lighed med denne monark samt hele sit liv nydt dennes og senere Frederik den III's bevågenhed. Men på trods af ovennævnte er det nu mere sandsynligt, at han nedstammede fra en bondeslægt fra Hjels på Kolding-kanten. Allerede som 22-årig blev han af Chr. IV antaget som prins Frederiks informator og senere som hovmester, da prinsen studerede på Sorø Ridderlige Akademi (1624-1627) som hovmester.

Han udnævntes i 1627 til eneste sognepræst ved Roskilde Domkirke. Året efter på helligtrekongersdag ægtede han Bente Rasmusdatter (1628-1673). Brylluppet fandt sted på Københavns slot.

Embedet i Roskilde bestred han i 40 år med stor anseelse og yndest. Han fik i 1661 tilbudt bispestolen i Stavanger, men undskyldte sig. Da han i 1665 fik tilbudt bispestolen i Bergen, undskyldte han sig atter, men undlod ikke at pege på sin søn Niels, som på dette tidspunkt var præst ved Helliggeistes menighed i København. Denne udnævntes derfor til biskop i Bergen i 1665.

At han vægrede sig ved at modtage de tilbudte bispestole skyldtes antagelig hans svagelige helbred. Allerede i 1658 blev han ramt af et slagtilfælde, som medførte lammelse af den ene side af kroppen. Men han lod sig alligevel høre i menigheden. Så længe det var muligt besteg han prædikestolen, men i de sidste år prædikede han siddende på kirkegulvet. Ifølge traditionen blev han begravet i Domkirken ved siden af det sted, hvor han i sine sidste år sad og prædikede. Han døde 30. april 1666 og nedsattes ved siden af sin søn, landsdommer Rasmus Randulf i den murede begravelse. Hans hustru Bente Rasmusdatter døde 1673 og blev 16. juli nedsat i graven.

Sønnen Niels Randulf, Barbaras bedstefader, er allerede nævnt i forbindelse med bispevalget i 1665. Han var i 1661 kaldt til sognepræst i Køge. Samme år i november indgik han ægteskab med den københavnske borgmester Peder Pedersens datter, Mette Pedersdatter. I 1662 udnævntes han til provst over Ramsøe herred, men allerede tre år senere den 5. marts 1665 blev han sognepræst ved Helliggeistes i København. Her forblev han kun få måneder, jævnfør den ovenfor omtalte udnævnelse. I 1679 dør hans hustru Mette Pedersdatter og i december 1680 indgår han pånyt ægteskab, denne gang med Dorothea Cathrine Wandal.

Embedet i Bergen bestred han i 46 år, indtil sin død Kristi Himmelfartsdag 14. maj 1711. Den lange embedsperiode medførte den sjældenhed, at der allerede otte år før hans død ikke i det ganske stift var een præst, som ikke var blevet ordineret af ham. Han skal have været en sagtmodig, from og godgørende mand, ingen banebryder men en duelig administrator. Han var ivrig bogsamler, men hans kostbare bibliotek blev flammernes bytte ved Bergens brand i 1702. Han påbegyndte imidlertid staks opbygningen af et nyt bibliotek, der senere indlemmedes i biskop Deichmanns samling i Christiania. Han samlede endvidere på træer fra sydlige himmelstrøg, som han plantede i et pragtfuldt haveanlæg.

I ægteskabet med Dorothea Cathrine Wandal fødtes fem børn: Johan, Bente, Mette Dorthe, Anna Margrethe og endelig Anne Cathrine Benedicte, der som allerede omtalt blev moder til Barbara Albertina Ørsted.

Hun blev gift med den i Livet velærværdige Hr. Christian Ørsted

Som omtalt i forbindelse med gennemgangen af kistepladen og nekrologernes personalhistoriske oplysninger, indgik Barbara Albertina Fochsdatter With i 1743 ægteskab med sognepræst ved Sct. Peders kirke Christian Sørensen Ørsted.

At familierne With og Ørsted kendte hinanden, fremgår bl.a. af listen over faddere ved Barbaras dåb i 1717. Her optræder mag. Søren Ørsted fra Kongens Harrested det nuværende Haraldsted. Han er fader til Christian Ørsted. Af bryllupsdigtet, som Niels Randulf With lader udfærdige, fremgår relationerne ligeledes, men herom senere.

Hvornår Christian Ørsted har fattet interesse for Barbara, lader sig ikke opspore. Er det mon sal. mag. Foch Withs enke, der har tilskyndet datteren til at tage sin mands efterfølger til ægte?

Christian Sørensen Ørsted var den 24.2.1730 blevet udnævnt til Foch Albertsen Withs efterfølger. Han ordineres den 29.3.1730. Foruden at betjene menighederne ved Sct. Peders sogn, samt Slagelse Hospital, skulle han varetage embedet som slotspræst ved Antvorskov. Embedet som slotspræst havde siden 1722 været knyttet til stillingen som præst ved Sct. Peders.

Det havde måske været mere nærliggende, at Christian, der i 1730 var omkring de 35 år, havde taget Barbaras 41-årige moder til ægte, men han fo-

retrækker altså at vente de 13 år for at kunne indgå ægteskab med datteren. Det var dengang blandt præster ligeså almindeligt at tage sin forgængers datter som enken til hustru.

Christian var kommet til Haraldsted på Sjælland som seksårig i foråret 1701. Faderen Søren Jacobsen Ørsted (1666-1736), der siden 1693 havde været præst i Ærøskøbing, var blevet udnævnt til præst for menighederne i Haraldsted og Allindemagle. Moderen Engelke Kohlendahl (ca. 1674-1710), datter af Cornelius Kohlendahl til Krymplingegård i Everdrup sogn ved Næstved, døde, da Christian var 15 år. Christian, der var deres første barn, var kommet til verden i året efter ægteskabsindgåelsen i 1694.

Samme år, som moderen dør, er faderen under »action for drukkenskab«. Om dette nu skyldes hustruens bortgang, får stå hen. Drukkenskab var ikke nogen ualmindelig foreteelse blandt landsbypræster, især i første halvdel af århundredet. Da straffen i slutningen af århundredet bliver skærpet, falder antallet af drukkenskabssager.

Søren Jacobsen Ørsted når at begrave endnu en hustru Sophie Dorothea Trane (død ca. 1719), samt indgå endnu et ægteskab med Johanne Marie Trap (1700-1770), før han selv dør den 1736.

Det var ikke helt uventet, at sønnen Christian valgte præstegerningen. Siden 1500-tallet, hvor stamfaderen Søren Olufsen (1582-1636) var sognepræst i Ørsted og Estruplund i Randers amt, Århus Stift, havde der i familien Ørsted været tradition for denne gerning. Det var derfor ganske naturligt, at sønnen valgte samme gerning som faderen. Af tidens præster var ca. 50% præstesønner. Christian kom i Slagelse Lærde Skole under rektor Christen Clementins ledelse. 1714 bliver han student og 1715 tager han baccalaurgraden. Det teologiske studie tilendebringes den 9.5.1718 med et laud. De følgende år fra 1720-22 er han alumnus på Valkendorfs Kollegium, og i dette tidsrum får han udgivet et par afhandlinger »Trifolium criticum«, »Observationum philologicarum decas« og »De libertate Decembri diatribe, occasione libri II. Sat. VII. Horat v. 4-5 instituta, pars I-II.

I årene fra 1723 frem til 1730 er han huslærer i København.

Der skal ikke redegøres for Christians embedsførelse, blot nævnes, at han i 1758 var på tale som provst for Slagelse herred, men stillingen besættes af sognepræsten i Vemmelev, Søren Tuxen.

Det var imidlertid ikke uden komplikationer at ægte Barbara.

Studerer vi slægtsforholdene erfarer vi, at den nu 48-årige Christian og den 26-årige Barbara er beslægtede i tredie led, idet de har samme oldeforældre på fædrene side, nemlig Foch Albertsen With, rådmand i Horsens og dennes hustru Lene Clemensdatter. Disses datter Kirstine With ægtede Søren Olufsens søn Jacob Sørensen Ørsted (død 1674). Deres søn Søren Jacobsen Ørsted blev, som allerede nævnt, i ægteskabet med Engelke Kohlendahl fader til Christian.

På Barbaras side indgik sønnen af ovennævnte oldeforældre Albert

Foghsen Witt ægteskab med Barbara Henriksdatter Mule af Skamby. Deres søn Foch Albertsen With blev som tidligere nævnt fader til vor hovedperson Barbara Albertina Fochdatter With.

Ifølge Danske Lov, III, 16, 9, 3, var det forbudt »De, som i andet og tredie Leed ere beslegtede, det er Sødskindebørn og Næstsøskindebørn . . . at komme sammen i Egteskab«.

Christian søger derfor kongelig allernådigste bevilling om at indgå dette ægteskab i forbuden led. Denne opnår han den 21. juni 1743. Vielsen finder sted den 1. august samme år. Sct. Peders kirkebog giver følgende noget fragmentariske oplysning: »Torsdagen den 1. August blev Sognepræsten her ved Sct. Peders Menighed Hr. Christian Ørsted og Jomfru Barbara Albertina With udi Brudens Moders Huus Sogn«. Alt taler for, at Høve kirke har dannet rammen om bryllupsceremonien, idet Barbaras moder vides at have opholdt sig i Høve.

Som bod for det indgåede ægteskab, betales et ringe beløb til Slagelse Hospital. Følgende står at læse i Hospitalets regnskabsprotokol: »Efter kongelig allernaadigste Bevilling og hands Eminence Hr. Biskoppens Skrivelse er betalt for Ægteskab i forbuden Led af velærværdige og højlærde Hr. Christian Ørsted og hans Kiæreste Mad: Barbara Albertina With i Slagelse 8 Rdl.«.

Først i 1770 tillades ægteskab uden kongelig bevilling imellem næstsøskendebørn.

Bryllupsfesten afholdes i Sct. Peders præstegård, hvor venner og familie er mødt frem. Barbaras broder Niels Ranulf With (1720-1788) var dog ikke blandt de fremmødte. Han havde modtaget det Winstrup-Resenske stipendium, og opholdt sig derfor i årene 1742-1745 ved universiteterne i Wittemberg, Leipzig, Jena og Gøttingen. I 1743 opholdt han sig i Halle i Sachsen og kunne på grund af sine studier ikke komme hjem til brylluppet. I stedet lod han derfor udsende en »Ambassade« i form af et trykt lykønskningsbrev, som bar følgende titel:

»Lykønsknings Brev/indsendt/fra Tydskland til Dannemark/ Da/Brudgommen/Velærværdige og Høylærde/Hr. Christian Ørsted/Vel-meriterede Sogne-præst til Sct. Peders og Hell. Geistes/Meenigheder udi Slagelse, samt Slots-præst til Andtworschou/og/Bruden/Den Gud-elskende Jomfrue/Barbara Albertina With/Indgik med hverandre et kierligt Ægteskab/fuldbyrdet i Slagelse 1. Aug. Ao. 1743.«

Indledningsvis giver lykønskningsbrevet en beskrivelse af den rute, det skal tilbagelægge for at nå til modtageren:

»Fra fremmed Land og Folk, som Navn af Tydske bærer,
Til kiære Fædre-Land, som Danske Sønner Ærer,
Det ædle Dannemark, gak bort, mit Brev, for mig;
Jeg gerne vilde, om jeg kunde, følge dig.
Men da det ey tilladt med dig at følge,

Gak for mig over Land, gak over Beltets Bølge,
Indtil du endelig til Siælland lander hen,
Hvor du da Landet strax maa hilse som en Ven.
Saa gaaer du lidet fort endnu tvende Miile,
Der finder du en Stad, hvortil du hen maa iile,
Slag-Hvide, siger man , har givet Byen Navn,
Og Hellig Anders har den samme Bye giort Gavn.
St. Michel seer du der, saa og St. Peder reyse
Sit Hoved op mod Skye, og høyt mod Himlen kneyse;
Hertil du reyse skal i gandske stille Roe,
Og beed om Herberg i St. Peders Præste-Boe
. . . . . .«

Derefter følger en tale for brudgommen og bruden. Til sidst sendes en hilsen til moderen. At Niels Randulf With har kendt og modtaget hjælp fra brudgommen, fremgår af følgende linier:

»Du ofte har beviist, at Du har elsket mig,
Hvad Under, at jeg da igien bør ære Dig.
Hvad Du har giort mod mig, jeg ikke her opregner;
Men det med Gylden-Stiil udi mit Hierte tegner,
. . . . . .«

Til bruden skriver han:

»Min Syster, skulde jeg ey ønske Dig til Lykke,
Nu Du saaledes er iført Dit Brude-Smykke,
Du jo min Syster est, og jeg Din Broder er,
Vi har hinanden fra første Tiid havt kier.
Min Syster, seer Du vel Guds store Forsyns Øye,
Som saa har seet til Dig, og det har vildet føye,
Du nu skal leve i den Bye, det Huus, det Brøød,
Hvor Du fik Livet først og kom fra Moders Skiød.
Gud toog vor Fader bort i spæde Ungdoms Dage;
Men bedste Fader blev hand selv endog tilbage,
Der nu viser Dig, hvad hand udrette kand,
Hvor før Din Fader var, der faaer Du nu Din Mand.
(Ta)k derfor Himlens Gud for Saadant Fader-Hierte!
. . . til den Herrens Mand, som Dig til Brud begierte;
Forhold Dig saa, at Gud derved kand Ære faae,
og Du andre et Exempel blive maa.
Gak nu velsignet ud i Præste-Boe og Sæde!
Fremdrag Dit Levnet der med Sundhed, Fred og Glæde!
Vær flittig i Dit Huus, fornøyet i Din Gud,
Og søg for alle Ting at være Herrens Brud!
Jeg glædes skal derved, naar jeg kand saadant høre

I fremmed Land; men meer, om Gud engang vil føre
Mig hiem, at see Dig i fornøyet Ægte-Stand;
Lev, Syster, midlertiid, lyksalig med Din Mand!«

Han afslutter brevet med.

»Da maa du og, mit Brev, dig til min Moder vende;
Ønsk Hende Lykke med den glæde Hun nu har,
At see sin Datter der, hvor Hun tilforne var.
. . . . . .«.

Broderen Niels Randulf With blev i 1716 sognepræst i Tårnby på Amager efter at have været dels personel kapellan dels residerende kapellan i elleve år samme sted.

I dette Ægteskab velsignede Gud dem med 13 Børn

Nøjagtig 9 måneder efter bryllupsfestlighederne holdt Barbara og Christian deres første barn over dåben.

»Fredagen den 1. Maj var Sognepræstens Høylærde Christian Ørsteds Datter i Kirche, og hendes Daab blev confirmeret, siden hun Onsdagen tilforn var hiemmedøbt og kaldet Engelke Cathrine . . .«.

Barnet blev navngivet efter forældrenes mødre Engelke Kohlendahl og Anne Cathrine Benedicte Randulf. Hendes videre livsskæbne er allerede fortalt indledningsvis.

De følgende 15 år er Barbara næsten uafbrudt frugtsommelig og føder ialt 13 børn, 4 døtre og 9 sønner.

Den 9. april 1745 døbes Søren Peter. Han dør imidlertid allerede fire uger efter. Året efter den 8. juli 1746 døbes »Hr. Christian Ørsteds liden Datter« Hellena Elisabeth. I 1747 føder Barbara endnu en datter Anne Benedicte, som holdes over dåben den 20. juli. To måneder efter dør Hellena Elisabeth, som ifølge Niels Randulf Withs udsagn »altiid hafde været svag«. Hun bliver den 28. september »Klokken imod 12« nedsat i familiens åbne begravelse i Sct. Peders kirke. Anne Benedicte forbliver som ugift boende hos sin moder indtil dennes død, hvorefter hun flytter til København.

Den 25. juli 1748 føder Barbara sønnen Jacob Albert. Han døbes den 2. august. Han bliver af faderen sat i Slagelse Lærde Skole i 1760. Da han har modtaget »privat Information«, blev han ifølge discipelprotokollen placeret i 4. lektie. I 1767 bliver han student. Han følger i faderens fodspor og tager teologisk embedseksamen i 1773. Efter nogle års studier i udlandet og huslærervirksomhed i København, kaldes han i 1781 til sognepræst i Bergen ved St. Mariæ kirke. Samme år indgår han ægteskab med en købmandsdatter fra Nyborg, Esther Marie Thygesen.

Allerede året efter vender han tilbage til Danmark for at blive sognepræst for Kirke-Helsinge og Drøsselbjerg menigheder. Han forbliver her indtil sin død den 16. august 1787.

Sønnen Willum Foch døbes 8. august 1749, da faderen er død året forinden, sættes han i Slagelse Lærde Skole »af sin Mama«, (da faderen er død året forinden) i begyndelsen af oktober 1762. Ligesom Jacob Albert bliver han på grund af private studeringer anbragt i 4. lektie. Han uddanner sig til pharmaceut, og dør som ugift apotekersvend i København i 1798.

I 1750 kommer Søren Christian til verden. Han døbes 9. september. Han følger brødrenes eksempel og bliver anbragt i samme lektie som disse. Efter endt uddannelse nedsætter han sig som apoteker i Rudkøbing og får senere bevilling som apoteker i Sorø og Roskilde.

I 1814 bliver han assessor pharmacia. I sit første ægteskab med Karen Hermansen får han sønnerne Hans Christian og Anders Sandøe. De nævnte to blev de mest berømte af søskendeflokken på ialt otte. I sit andet ægteskab med Anna Dorothea Borring får han yderligere fire børn. Søren Christian Ørsted dør 11. december 1822.

Den 30. juni 1752 døbes Christian og Barbaras ottende barn. han bliver »døbt og kaldet« Johannes. Han findes i 1763 »beqvem til Studeringer«, men bliver anbragt »inderst i nederste Lektie«. Der har tilsyneladende ikke været råd til, at han inden skolegangen kunne modtage privat information. Han bliver student i 1776. Han er ved moderens død skoleholder i København. Han dør i 1810.

6. Juli 1753 »blev Sognepræst velærv . Christian Ørsteds liden Datter døbt og kaldet Dorothea Kirstine«, men allerede i 1759 læses følgende i kirkebogen: »Velærværdige hl. Christian Ørsteds liden Datter jomfrue Dorthe, som var i det 6te Aar gammel, begravet her i Sct. Peders Kirke og nedsat udi Familiens aabne Begravelse«.

I årene herefter føder Barbara fire drengebørn. Den 30. august 1754 døbes Gerhard. Han dør kun 10 uger gammel. 22. oktober 1755 døbes Niels Randulf, han begraves »Løverdagen den 23. December 1758« tre et halvt år gammel. Laurits Thura, der døbes 26. november 1756, lever kun 6 dage og begraves »uden nogen særdelis Ceremonie«. Endelig døbes fredagen den 22. september 1758 Laurits Gerhard. Han bliver Barbaras og Christians sidste barn. Han sættes af Barbara i skole den 30. juli 1767. »Moderen lovede sin Revers, at han ikke maatte forlade sine Studeringer inden han fik absolveret sit Cursum Acad«. Han tildeles »efter Forordning første Plads nederst i Skolen«. Han ender som tidligere nævnt som silke- og klædehandler i Store Kjøbmagergade i København.

Barbara føder, som det var almindeligt blandt samtidens kvinder sit sidste barn, da hun er i begyndelsen af fyrrerne. Men trods periodens store individuelle forskelle i fødselshyppighed udviser Barbara en overordentlig stor frugtbarhed. Det normale var, at man fik et barn med 2 til 2½ års mellemrum. For Barbaras vedkommende går der kun lidt over et år, inden en ny fødsel finder sted.

Med baggrund i teorierne om amningens graviditetshæmmende funktion

fristes men til at tro, at hun ikke har ammet sine børn i en længere periode. I de tilfælde, hvor børnene er døde som spæde og amningen derfor ophørt, kan dette atter have forøget hendes frugtbarhed. Lidt under halvdelen af børnene dør inden det fyldte syvende år.

Fattig og i slette Omstændigheder.....?

Barbara efter 1761.

Da Christian Ørsted dør den 8. maj 1761, dagen før den store »Pindse Høytid«, sidder Barbara tilbage med syv »uopdragne« børn i alderen fra 2¾ til 17 år.

Hun beskrives af biskop Ludvig Harboe som værende fattig og i »slette Omstændigheder og har syv uforsørgede Børn at opføde«. Biskoppen kommer med sin udtalelse i forbindelse med den af Barbara til kongen gjorte ansøgning om, at »nyde det Offer som sidste faldende Pindse Høytid er falden«. Majestæten havde tidligere »bevist nogle af Geistligheden i Kiøbenhafn den Naade, at naar Vacance eller Dødsfald er indfalden kort før en af de tre store Høytider, det dennem da allernaadigst er bleven forundt, at de allene skulde nyde det til samme Høytid faldne Offer«. Harboe fortsætter »Hun kunde og trænge til denne kongelige Naade frem for alle de andre, som forhen haver faaet samme Bevilling«. »Men jeg bør ikke fortie at hun intet Medhold har i Loven, da samme tvertimod L.II, c. 13, art. 11, siger, at naar nogen Kiøbstadspræst ved Døden afgaar, saa skal Enken og hendes Børn eller Arvinger have Halvdelen af den visse og uvisse Præsterente, at regne fra Præstens Død indtil Aarsdagen derefter«. Den 3. juli modtager Barbara majestætens bevilling til at beholde hele pinseofferet.

Men allerede i slutningen af juni har Barbara modtaget Frederik den Femtes tilladelse til, efter hendes ansøgning af 10. maj, »med hendes og bemeldte hendes ved Døden afgangne Mands fælles sammen avlede umyndige Børn, udi uskiftet Boe maa blive besiddende, saalænge hun i Enkestand forbliver«.

Den 28. august modtager Barbara endnu en svarskrivelse via biskoppen. Den 21. august har biskop Harboe nemlig modtaget majestætens svar på Barbaras ansøgning om at modtage årlig pension. Hun bevilges en pension, der skal udredes »af deres Mands Sucessor . . . af Kaldet Indkomster . . . 30 Rd., og af Slagelse Hospital ligeledes 30 Rd., saa længe De i Enkestand forbliver«. Han begrunder bevillingen med, at »Deres sal. Mand har efterladt Dem syv umyndige og uopdragne Børn i slette Omstændigheder, da Kaldet har været af maadelig Indkomster, og Deres Mand har i 30 Aar maatte af Kaldets ringe Indkomster betale til hans Formands Enke (Barbaras moder) aarlig Pension af 100 Rd.«. Endvidere har hendes »afgangne Fader Mag. Foch Albertsen With i 22 Aar og deres sl. Mand det 32te Aar været Præst og Inspector ved Hospitalet«.

Barbara kan absolut ikke siges at være ganske uden midler efter Christians

død. Foruden ovennævnte pension modtager hun fremover indtil sin død udbetalinger fra den gejstlige enkekasse. Christian Ørsted havde i 1745 indmeldt hende i enkekassen, samt indbetalt 133 Rd. 2 M. Hun får årligt udbetalt 53 Rd. og 2 M.

Hun har stadig en del jorde og ejendomme. Disse bliver i de kommende år afhændet lidt efter lidt. Hun sælger i 1761 en ejendom i Slotsgade, 1765 2 ejendomme i »det lille Stræde op til Sct. Petri«, 1766 sælger hun 13 fag af ejendommen »Nyborg« i Bjærgbygade og i 1767 den resterende del af denne ejendom, der ligger ud til Bredegade, Hun afhænder i 1770 et stykke af sin have til Slagelse Hospital, og i 1772 sælger hun sine jorde udi Slagelse Bys marker. Hun har tilmed lejeindtægter af et hus i Holmstrup og en køkkenhave i Bjærgbygade, samt af tre bilæggerovne.

Christian Ørsted havde tidligere købt, pantsat og afhændet ejendomme i Stenstuegade, Skovsøgade og Smedegade.

Barbara er i slutningen af 1780'erne og begyndelsen af 1790'erne i stand til at yde større lån. I forbindelse med en gennemgang af skiftet efter Barbara vil flere at ovennævnte ejendomme og lån blive nærmere behandlet.

Den 21. august 1761 udnævnes efterfølgeren Rasmus Berthelsen Bruun. Hvornår han er flyttet ind og Barbara ud af præstegården, oplyder kilderne intet om. Man må formode, at Barbara og børnene i løbet af 1761-62 tager bolig på Bredegade. Vi må ligeledes formode, at børnene gradvis forlader barndomshjemmet, og at Barbara i slutningen af 1770'erne sidder næsten ene tilbage. Kun datteren Anne Benedicte forbliver som tidligere nævnt hos moderen indtil dennes død i 1793.

Enkeboligen

Ejendommen, som Barbara og børnene flytter ind i 1761, og som forblev Barbaras hjem indtil hendes død i 1793, lå i Bredegade nuværende husnummer 5. I brandtaxationen for 1736 havde huset no. 102. Naboejendommen no. 101, der strakte sig fra 102's østre side til Bierrebygade og et godt stykke, dvs. 19 fag, ned ad denne gade, havde oprindeligt sammen med 102 været i Christian Ørsteds eje. Han købte i 1734 hele »Jens Cabels Ejendomsgaard Nyborg kaldet« for 270 Rd. Han ejede altså hele området fra Hospitalets mur til og med at godt stykke ned ad Bierrebygade. Ved den store ildebrand, der hærgede Slagelse natten mellem den 27. og 28. april 1740, led ejendommen stor skade. Christian Ørsted modtog af de kongelige bevilligede midler 525 Rd. som lån til genopbygning af sine ejendomme. I 1743 bortsælges hele no. 101, og kun 102 forbliver i Ørsteds eje. Ejendommen udlejes til forskellige, bl.a. beboer rektor for latinskolen Otto Rhud i 1750'erne denne ejendom. No. 101 tilbagekøbes af Barbara i begyndelsen af 1760'erne for dog hurtigt efter atter at blive endeligt bortsolgt.

Ydre rammer. Ejendommen no. 102, ved senere taxationer no. 123, 121, 126, var en 10 fag lang egebindingsværks-bygning med 2 karnapper og en kvistsal

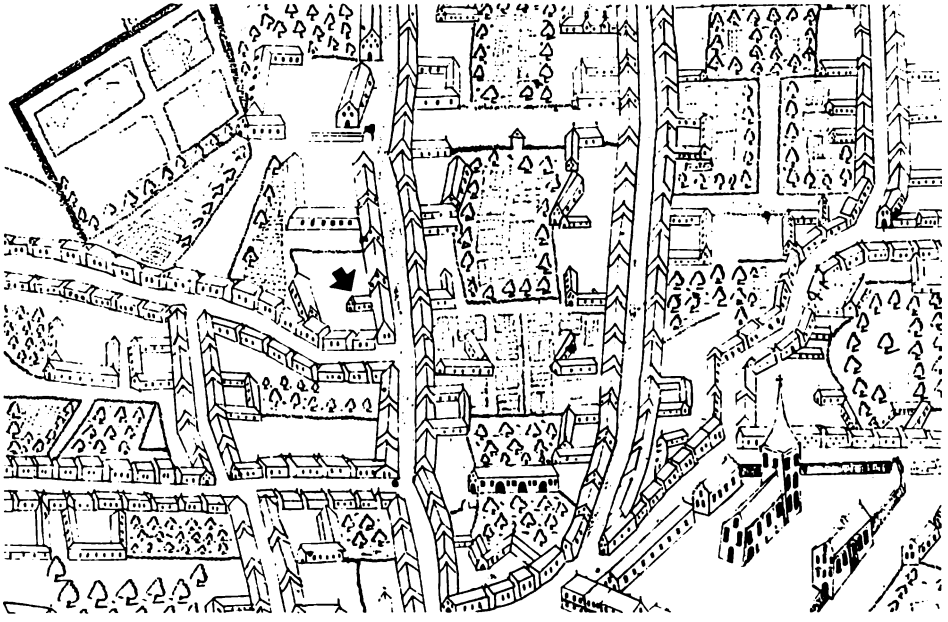

Fra kobberstikket fra Peder Hansen Resens Atlas Danicus fra 1677, ses ejendommen tydeligt beliggende på hjørnet af Bjærgbygade og Bredegade. På kortet fremtræder alle byens ejendomme næsten ens, men man kan dog få et indtryk af ejendommens afgrænsning ind til Hospitalet ved hjælp af et plankeværk eller mur samt en baraklignende bygning. Endvidere ses en mindre sidebygning.

over 2 fag. 6 af fagene var forsynet med vinduer. Væggene til gaden var tavlmur, til gården lervægge. Taget var teglhængt til gaden og stråtag til gården. I gårdens vestlige ende ind mod hospitalets kirkegård var en mindre sidelænge på 5 fag. De fire fag var af egebindingsværk med lervægge, det femte fag, som var tilbygget senere, var lade. Sidehuset havde loft over de fire fag og var stråtækt overalt. Det var bl.a. indrettet til bryggehus med skorsten, brændehus, aftridt og hønsehus.

Gårdspladsen, til hvilken man havde adgang via naboens port ud til Bierrebygade, var brolagt og forsynet med en stor sat brønd.

Fra gårdspladsen var der adgang til en indhegnet have med adskillige frugttræer og dyrkningsplads for forskellige jordfrugter. Her gik nu og da et par gæs og nogle høns. Bevarede regninger viser, at Barbara jævnligt indkøbte 4 gæs, samt havre til at fede disse op med.

Indretningen og møbleringen i 1793. Forhuset ud til Bredegade bestod af en forstue, to stuer, soveværelse, kammer, anretterværelse, spisekammer og køkken. Ved spisekammeret var der opgang til kvistkammer og lofter.

Kom man fra gaden ind i forstuen, lå storstuen på fire fag til venstre. Et fag målte gerne 2 til 2½ alen, dvs. ca. 130 til 150 cm. På højre hånd lå alle de øvrige rum. Forstuen var forsynet med et rødmalet skab.

Storstuen. I storstuen var et egechatol med opsats og et sortlakeret skab på

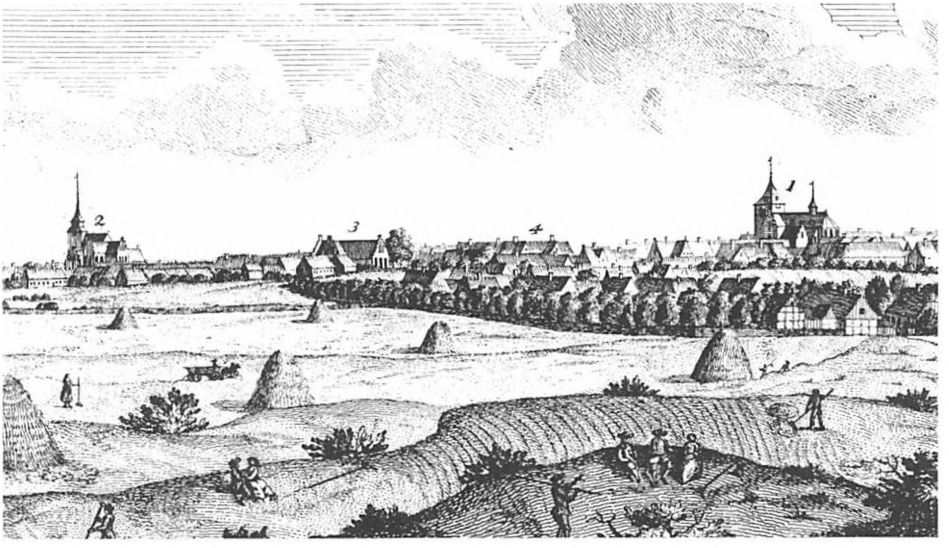

I Johan Jacob Bruuns Novus Atlas Daniæ, 1761, findes et prospekt visende Slagelse i 1755. Barbara Albertina Ørsteds ejendom skimtes mellem Hospitalet (3) og apoteket (4). Til venstre ses St. Peders kirke (2).

krydsfod og seks gyldenlæderstole det mest iøjnefaldende inventar. På væggen ind til naboejendommen stod en bilæggerkakkelovn. Væggene var iøvrigt dekoreret med ikke mindre end 20 små og store »skilderier« og 3 billeder i gibs, et spejl i forgyldt ramme samt tre lampetter. Stuen rummede endvidere to theborde, et blåmalet og et lakeret.

Chatollet og skabet indeholdt et par drejlsduge med seks servietter og en damaskdug. En del af husets porcelæn fandtes her. Bl.a. en halv snes blå og hvide opsatser, et par kopper, en spølkumme og et hvidt fad og en sort thepotte m.m. Endelig var der et glaskrus med tinlåg.

Dagligstuen. På den anden side af forstuen lå den noget mindre dagligstue på tre fag. Over for samme lå sovekammeret på to fag og et lille kammer.

Dagligstuens inventar udgjordes af et bord med 2 fløje, en dragkiste af elmetræ og et brunmalet skab. Den resterende gulvplads blev optaget af seks højryggede stole og to lænestole. Her stod husets anden bilæggerovn, og som i storstuen var der skilderier på væggene, dog kun et par stykker, og et spejl i glasramme. Skab og skuffer rummede en mangfoldighed af dækketøj, linned, gamle og nye klæder, porcelæn og enkelte glas. Sølvtøjet blev ligeledes opbevaret her.

Her var ni lagner af hør og blårgarn, syv pudevår af hør, femten servietter af drejl og bygkorn (drejl med ophøjede tråde). Der var syv duge af damask, drejl og bygkorn og ikke mindre end sytten gardiner.

Klæderne bestod af seks blåternede forklæder, fire hvide tørklæder, seks hvergarnstrøjer og en enkelt hvid silketrøje, seks skørter af kattun, hvergarn og

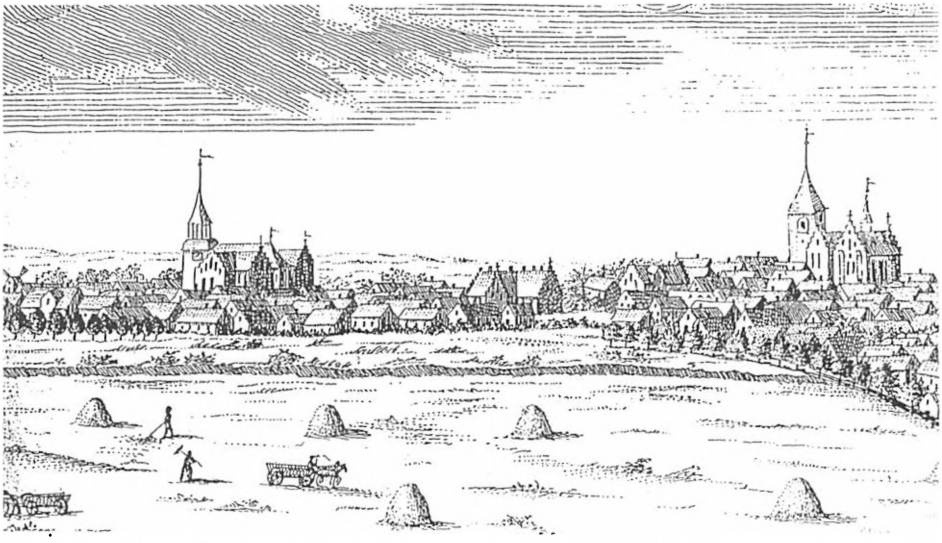

Barbaras ejendom skimtes ligeledes på kobberstikket fra Erik Pontoppidans Den Danske Atlas 1763-1781.

silke. Der var et par kåber af fløjl og kattun samt en kappe. Endelig fandtes der et par gamle sko og to par gamle uldsokker, samt en sort kyse med bøjler, en såkaldt kalesche.

I dagligstuen fandtes husets eneste to vinglas, men ikke mindre end ni par forskellige thekopper, tre themaskiner heraf de to af ældre dato. At der ligeledes blev drukket kaffe i huset, bevidner tilstedeværelsen af en kaffekande og en kaffemølle i køkkenet. Bevarede regninger fra 1771-74 og 1790-92 på indkøb af bl.a. »caffebønner« fortæller, at kaffemøllen har været flittigt i brug. Barbara har ligeledes på sine ældre dage yndet sukker i form af candis, melis og puddersukker.

Som sagt opbevaredes husets sølvtøj i dagligstuen. Det bestod af en stor sølvpotageske på 10½ lod, seks spiseskeer på ialt 23½ lod, 6 theskeer på 6½ og en sukkertang på 3 lod.

Sovekammeret. Sovekammeret var ikke mindre fyldt med møbler. Den store seng med lærredsomhæng, hvori Barbara døde, var kammerets centrale møbel. Blå, røde, grå og grønstribede puder, over- og underdyner af bolster og olmerdug fyldte sengestedet. Lagnerne var af blårgarn.

Kammeret rummede desuden et egetræs-chatol, to småborde med voksdugsbetræk og skuffe under, et thebord, seks ryslæderstole og to skamler. På væggen hang det obligatoriske spejl med forgyldt ramme.

Kammeret. Kammeret, i boopgørelsen benævnt pigekammeret, rummede en slagbænk, en blåmalet egetræskiste med jernbeslag, et skrin ligeledes jernbeslagen, et hængeskab, en ny og en gammel rok, en garnvinde og et par bliklyseforme.

Sengetøjet bestod af en gulstribet olmerdugsdyne, en gammel blåstribet underdyne samt en gammel hampeunderdyne og diverse puder.

Køkkenet. I køkkenet, med husets åbne skorsten, stod et par småborde med skuffer, og på væggene var der fire små hylder og en tallerkenrække, som rummede tinservicet. Dette bestod af fire store og fem mindre tinfade, treogtyve flade og seks dybe tallerkener. Af tin var der endvidere tinpotter, 2 thepotter på fod, en tinbuk og en rund terrin med låg.

Ud over dette var der en mangfoldighed af husgeråd forarbejdet af kobber, malm, messing, jern og træ. Som eksempel kan nævnes af kobber: Æbleskivepande, dørslag, fyrfad, kasserolle, rivejern, lysesakse m.m. Af malm og messing: Morter, kedel og et par strygejern. Af jern: Pander, gryder, vaffeljern, krumkniv, krumkagejern, tværfødder, kedelkroge, stegespid med bukke, jernsigte m.m.m. Af træ: Hakkebrædder, spækkebrædder, bakkelsesrulle osv. Herudover var der et par vandspande, en snes grønne og hvide flasker og fem tinlysestager, en standlygte og en håndlygte.

Loftet. Lad os til sidst kaste et hurtigt blik på, hvad loftet gemte og ikke mindst kvistværelset, som vi må antage, datteren Anne Benedicte har beboet.

Loftet rummede forskelligartede ting. En feltseng, et par små og store syrammer, en stor, fin lappekurv med låg, tre gamle tønder, nogle gamle kurve og sække, en fjerding og en justeret skæppe, samt en stor grynbøtte med låg. Der var ligeledes et skærmbræt. Endelig var der en stor vindovn med tromle, rør, fod og rist. Om denne har været tilsluttet skorstenen, således at kvistværelset har kunnet opvarmes, vides ikke, men synes sandsynligt.

Kvistkammeret. Kvistkammeret var møbleret med et chatol og et bord på krydsfod, en gammel skrivepult stod op ad den ene væg, hvor der også hang et spejl i forgyldt ramme. Sengen var en himmelseng med rødt hørgarnsomhæng, fyldt med blå, gule og grønstribede underdyner, en enkelt dunfyldt gulternet overdyne, samt diverse puder. Under sengen stod en potte.

Sidehuset. Sidehuset rummede genstande såsom natskrin, kobberkedel, sæbebalje og tærskel, nogle stykker brænde og endelig en sav og et par økser.

Ejendommen og indboets videre skæbne

Skiftet og auktionerne over ejendomme og indbo forløb ikke uden komplikationer.

Som tidligere nævnt mødte den gejstlige skifteret, bestående af provst og sognepræst Diderich Top til Sct. Mikkels og sognepræsten til Sct. Peders Carl Vilhelm Lund samt sognepræsten til Heininge og residerende kapellan til Sct. Mikkels Eiler Hammond, op allerede samme dag som Barbara var gået bort. Med sig havde de to vitterlighedsvidner Hans Andersen og Nicolai Berner, begge politibetjente i Slagelse. Man forseglede som det eneste chatollet i sovekammeret, og chatollet og det lakerede skab i storstuen.

Ti dage senere den 15. april mødte man atter op, denne gang for at registrere og vurdere. Tilstede var foruden Anne Benedicte og hendes broder

Willum Fogh, sognepræsten til Bierreby og Sludstrup Jacob Lemvigh, som mødte frem som formynder for Anne Benedicte og tillige som tilsynsværge for Christiane Albertine, datter efter Jacob Albert Ørsted.

Efter at man havde konstateret, at seglene var ubrudte, åbnede man først chatollet i sovekammeret. Udover ubetydelige papirvarer fandt man her forskellige værdipapirer. Der var en obligation fra sognepræsten i Ørslev og Bierre hr. Schou lydende på 200 Rd. dateret den 11. juni 1789, en lignende fra hr. Beckmann i Boeslunde på ligeledes 200 Rd. dateret 11. marts 1790, og endvidere »et Bevis paa stort Papir fra Apoteker Ørsted udi Rudkøbing paa Langeland paa Capt. 250 Rd.«. I et lille kridthus lå 1 Rd. og 2 S. »som blev leveret Jomfru Ørsted at indgaa i Husholdningen«.

Det øvrige forseglede bohave blev åbnet, uden at yderligere værdipapirer fandtes, og den nøjagtige og detaljerede registrering og vurdering blev derefter foretaget.

Man konstaterede endvidere, at Barbara ud over huset, hvori hun boede og døde, ejede en mindre byggegrund på Bjærgbygade, som var udlejet som køkkenhave til Christen Sørensen for 1 Rd. i årlig leje. Endelig var der et fire fag stort hus med lerklinede vægge og stråtag, som Christian Ørsted i sin tid havde ladet opføre på en grund i Holmstrup.

Skifteretten vurderede huset i Bredegade til 200 Rd., byggegrunden til 10 Rd., og huset i Holmstrup til 13 Rd.

Huset i Holmstrup kom til at volde stervboet problemer, idet sognepræst Lund straks nedlagde forbud mod salget. Han var af den mening, at huset var ulovligt opført på Sct. Peders kirkes mensal grund, det vil sige på den jord, der var henlagt til underhold for præsten ved Sct. Peders menighed.

Værgen Jacob Lemvigh bad Lund bevise sin påstand, og ifald han ikke var i stand til dette, fandt han, at huset uden videre burde bortsælges til arvingernes bedste. Da skifteretten ikke umiddelbart kunne tage stilling til de fremførte påstande, afsluttede man samlingen med at udbede sig navnene på afdødes arvinger.

Den 4. juli mødtes skifteretten for at »delibere« dvs. drøfte den på forrige samling anførte påstand vedrørende huset i Holmstrup. Skifteretten havde i den forløbne tid modtaget ikke mindre end fire skrivelser og indlæg sagen angående. Lund fremturede i en skrivelse af 6. juni fortsat uden dog egentlig at bevise sin påstand. Han fremførte tilmed, at ifald huset skulle blive tilkendt arvingerne som ejendom, da forlangte han huset bortflyttet og grunden ryddet, således at han selv kunne udnytte denne. Endvidere fandt han det rimeligt, at arvingerne eller stervboet godtgjorde 1 Rd. årlig grundskat for 32 år, ialt 32 Rd. Et meget rimeligt beløb mente han målt med de 128 Rd., som enken havde oppebåret i leje for de 32 år.

I en skrivelse af 13. juni udbad Lemvigh sig fortsat Lunds beviser. I mangel på samme forlangte han, at hus og grund uden videre bortsolgtes, idet han henviste til Danske Lov V,5,3 omhandlende hævd. Han kunne endvidere

fremlægge adskillige dokumenter fra 1771 og frem, som beviste, at Barbara Ørsted adskillige gange både havde bortfæstet og skiftet efter afdøde husets beboere. Han kunne tilmed fremlægge bevis på, at Lund allerede i 1791 ved hjælp af birkedommer Hoeberg havde forsøgt at tilegne sig bemeldte ejendom uden held.

Arvingerne tog til orde i to skrivelser af 15. juni. Willum Fogh støttede dels Lemvighs krav om beviser, dels at det ikke var lovmedholdeligt iflg. D.L. V,5,4, at opkræve den nævnte grundskat.

Engelke Cathrine skrev til provst Top, at hun ikke ønskede, at familien gerådede i proces mod sognepræst Lund. Hun mente, at alene vidneføringen »for at bevise vor Ret« ville koste mere end hele huset var værd. Huset ville højst kunne indbringe hver af de syv arveberettigede 2 Rd.

Skifteretten var egentlig ikke kompetent til at afsige en dom i denne sag, men den kunne »dog ikke vægre sig for« at afsige sin »billige og lovlige betragtning«. Denne gav arvingerne fuldt medhold, idet man fandt, at Lund »ikke med mindste Bevis« havde kunnet underbygge sin påstand. Tværtimod beviste alle dokumenter fundet i stervboet madam Ørsteds ejendomsret. Man foreslog parterne, at forelægge sagen for en dommer. Så vidt kom sagen nu ikke, og allerede to dage efter skifterettens møde blev ejendommen den 6. juli solgt på auktion til smeden i Holmstrup. Auktionen, der blev afholdt den 6. juli, var den sidste af en række auktioner alle afholdt i Bredegade.

Den 6. juni 1793 var auktionerne over selve ejendommen i Bredegade blevet påbegyndt. Ejendommen, der i 1791 i brandtaxationen var sat til 350 Rd., blev som tidligere nævnt vurderet til 200 Rd. Auktionen var hurtig overstået, idet ikke en eneste bydende var mødt op.

På den anden auktion afholdt den 13. juni blev både ejendommen i Bredegade, byggegrunden i Bjærgbygade og Holmstruphuset udbudt. Der var stadig ikke liebhavere til ejendommen i Bredegade. Til byggegrunden var der to liebhavere, nemlig begge vurderingsmændene, som begge bød 4 Rd. Huset i Holmstrup var blevet omvurderet i forhold til den oprindelige gjorte vurdering af 15. april. Man havde nu fastsat prisen til 6 Rd. pr. fag bindingsværk, dvs en samlet vurdering på 24 Rd. Eneste bydende var smeden i Holmstrup Rasmus Jensen, som gjorde et bud på 13 Rd. 4 M.

Den 20ende juni var fastsat som sidste auktionsdag, hvor alle tre ejendomme skulle endeligt bortsælges. Der var stadig ingen, der ønskede at give 200 Rd. for ejendommen i Bredegade, selvom den blev opråbt adskillige gange. Byggepladsen fandt derimod en køber efter forskellige skete bud. Kleinsmed Borgstrøm blev med et bud på 5 Rd. 4 M, og 8 S. ejer af denne. Holmstruphuset blev opråbt for det på forrige auktion budte beløb, uden at andre bød over. Jacob Lemvigh greb nu ind på boets vegne, da han fandt det afgivne bud ganske uacceptabelt. Han ønskede, at man forsøgte med en ny og dermed fjerde auktion, hvor såvel Bredegade som Holmstruphuset blev udbudt på ny.

Om formiddagen den 6. juli klokken 10 slet var madam Ørsteds ejendom rammen om en stor menneskeforsamling. Ikke blot skulle de to resterende ejendomme endeligt bortsælges, men tillige hele bohavet. Det var især sidstnævnte, der havde fået folk af huse. Interesserede købere havde forinden hos provst Top forsynet sig med et trykt katalog over de udbudte genstande. Gården i Bredegade var nu blevet omvurderet til 104 Rd., og efter adskillige bud og ombud blev vognmand Lars Ibsen som højestbydende tilstået ejendommen for 118 Rd. og 2 M. Til huset i Holmstrup var der nu flere liebhavere, og først efter mange bud og overbud, blev førnævnte Rasmus Jensen ejer, men ikke for 13 Rd., men for ikke mindre end 30 Rd.

Man påbegyndte nu auktionen over møblerne og de øvrige effekter. Der var 215 numre ialt.

Det var en broget skare, der spændt ventede på at kunne gøre et godt køb. Udover medlemmerne af den gejstlige skifteret var bl.a. kammerherre Scheel og flere gejstlige mødt op foruden håndværkere, militærfolk, skolefolk og enkelte af Hospitalets beboere.

Magister Borch fik en feltseng for 1 Rd., guldsmed Bruun købte dragkisten af elmetræ for 6 Rd., og den store sølvpotageske for 7 Rd. Skoleholder Bruun fra Sørbymagle sikrede sig 12 flade tintallerkener for ialt 3 Rd. 1 M. 8 S. For 3 M. og 10 S. fik Lars Brøste sig en damaskdug, og skoleholder Clausen fik en gammel drejlsdug for 1 Rd. 1 M. 1 S. Hellesens enke fra Hospitalet drog af med en gulstribet olmerdugsdyne for 3 Rd. 4 M. Et af spejlene i forgyldt ramme blev købt af Andreas Esais for 1 Rd. 1 S. og bager Hogland fik en kobberthemaskine for 3 Rd. 4 M. 2 S. Sognepræst Lemvigh købte flere ting bl.a. chatollet fra sovekammeret, som han måtte betale 5 Rd. for, en glassukkerbøsse til 1 M. 2 S., og for den store vindovn fra loftet måtte han betale ikke mindre end 13 Rd. Den store fine lappekurv fik han for 1 Rd. Smed Lange købte for 4 Rd. 4 S. sengen fra sovekammeret, medens de to skamler ligeledes fra sovekammeret blev købt af Povel Nielsen fra Landsogn for 1 M. Jørgen Nyborg sikrede han sig både den blåmalede jernbeslåede egetræskiste fra kammeret og seks theskeer og sukkertangen af sølv for ialt 4 Rd. 1 M. 3 S. Skræddermester Petersen måtte have lidt hjælp til at komme hjem med de seks højryggede stole, som han havde erhvervet for 2 Rd. 1 M. De seks gyldenlæderstole fra storstuen købte kammeherre Scheel for 5 Rd. og 2 M., og Aron Salomon købte for næsten 14 Rd. de seks spiseskeer af sølv.

Anne Benedicte var det eneste familiemedlem, der købte noget fra boet. Hun måtte for chatollet med opsats betale et af auktionens højeste beløb, nemlig 12 Rd. 3 M 1 S. For 4 M købte hun tillige et par blårgarnslagner.

Man kunne have nævnt adskillige andre interessante køb gjort af købere som korporal Bøhm, Francks enke, Geldmüden, Hendric skoleholder, stolemager Holler, smed Lorents Levin, Lars sadelmager, Peder skovfoged, forvalter Rützov og urmager Seerup m.m.fl.

De tre bilæggerovne, der var »indsat paa Leie« hos Andreas Esais, rytter

Vilhelm Örtner og kammerherre Scheel, blev overtaget af Esais for 8 Rd., magister Borch for 9 Rd. 1 M. og af smeden i Roested for 9 Rd. 2 S. Fire får, der gik på græs i Helsinge, overtog provst Top for 4 Rd. 5 M. 3 S.

Auktionen indbragte boet ialt 318 Rd. 5 M. 11 S.

Provst Tops præsteresidens var rammen om skifterettens næste samling den 11. marts 1794.

Man skulle her efter »Proclamas Udstædelse af 19. Nov. 1793 og læst ved Landsting den 20. samt ved Slagelse Byeting den 9. Dec. s.A.«, modtage kreditorernes krav og debitorernes gæld. Men værdipapirerne, som skifteretten havde fundet i chatollet i soveværelset, viste sig hurtigt at skulle volde problemer, og dermed udskyde den endelige boopgørelse i næsten et år.

Debitorerne Schou og Beckman mente sig ikke pligtige til at betale nu, idet deres obligationer »vare stillede paa ½ Aars Opsigelse i Forveien«. Skifteretten tog dette til efterretning og vedtog at forsamles efter den 11. december, når gælden til boet skulle være betalt.

30. december 1794 mødtes man atter. Jacob Lemvigh var, som de umyndiges værge og som committeret for de myndige, tilstede, da han forventede, at den endelige opgørelse og arvedeling skulle foretages. Men ved en fornyet gennemgang af gældsbeviserne viste det sig umuligt at finde kvitteringer eller andre beviser på, at apotekeren i Rudkøbing, Christian Ørsted, havde betalt rente af de 250 Rd. i alle årene. Lemvigh lovede at correspondere med vedkommende og fremskaffe de manglende kvitteringer på renteindbetalingerne.

Endelig den 27. februar 1795 mødtes den gejstlige skifteret for sidste gang i Sct. Mikkels præsteresidens. De ønskede kvitteringer var nu fremskaffet, og man kunne derfor endelig opgøre boets indtægter og udgifter. Indtægterne beløb sig til ialt 1201 Rd. 4 M. 3 S. Alene værdipapirerne havde indbragt boet 702 Rd og et halvt års pension fra den Geistlige Enkekasse 26 Rd. 4 M. Når udgifter til begravelsen og de 2 Rd. 2 M. til pigen Karen Jensdatters løn, samt skifte- og auktionsomkostninger, herunder salarium til incassator og vurderingsmænd, til opråber Bisserup, til trommeslag og trykte kataloger osv., var gjort op, var der ialt til deling blandt arvingerne 942 Rd. 1 M. og 10 S.

Arven deltes på følgende måde:

Afgangne sognepræst Jacob Albert Ørsteds eneste datter Christiane Albertine Ørsted fik en broderlod lydende på 157 Rd. og 4 S. Herfra skulle der i omkostninger fratrækkes 3 Rd., altså ialt at udbetale 154 Rd. og 4 S. Tilsvarende beløb fik Willum Fogh, Søren Christian, Johannes og Lars Gerhard. Engelke Cathrine sal. Madam Møllers fik en søsterlod, som udgjorde det halve af en broderlod dvs. 78 Rd. 3 M. 3 S. med 3 Rd. fradrag ialt 76 Rd. 3 M. 3 S., Anne Benedicte fik en søsterlod uden fradrag.

Efter næsten 2 års behandling kunne skiftet afsluttes »uden nogen Indvending af alle vedkommende til enhvers Fornøjelse«.

Anne Benedicte fik moderens ringe og de få gangklæder, som fandtes i dragkisten. Klæderne var kun vurderet til 6 Rd. De øvrige søskende syntes, at

disse effekter burde gives til Anna Benedicte, som et »lidet Vederlag for hendes, med vores sal. Moder hafte Møye og Umage, den vi andre som fraværende ikke kunde dele med hende.«

To af arvingerne fik ikke selv glæde af deres arv. Christiane Albertine, der var 10 år ved skiftets begyndelse, blev den 26. januar 1795 nedsat »udi hendes arvelige Begravelse« i Trinitatis i København.

Broderen Lauritz Gerhard havde allerede i 1787 afskrevet sin eventuelle arvelod til Engelke Cathrine. Hun havde forstrakt ham med en del penge til hans silke- og klædehandels fortsættelse, og den eneste måde han vidste at tilbagebetale lånet på, var at give Engelke fordring på den arv, han kunne tilkomme efter sine forældre.

I slutningen af juni måned 1793 forlader Anne Benedicte Slagelse for at flytte til København. Hun får i 1795 overført sin »tilfaldende og under Slagelse Herreds Geistlige Jurisdictions Overformynderi indestaaende Arv« til Københavns overformynderi.

Hun tager ophold hos sin søster i Vestergade. Søsteren Engelke Cathrine Møller havde i 1785 ved hendes mands død overtaget farveriet og ejendommen i Vestergade gl. mtr. nr. 26. Samtidig med at hun videreførte farveriet, holdt hun »Spisekvarter« og udlejet værelser til »aange« mennesker. Adam Oehlenschläger beboede i 1797-1805 et af værelserne for et beløb af 100 Rd. i årlig leje. Han skildrer i sine ungdomserindringer Engelke Cathrine som værende »en rig Kone af en munter naiv Charakteer«, der ligesom sin »Søster Benedicte gik i hiemmegiort Hverken«. Han fortsætter, »Madame Møller stod for Farveriet, hendes Søster (dvs. Anne Benedicte) havde paataget sig Kiøkkenfaget, og Kokkepigen lavede Maden under hendes - Opsyn - kan man just ikke sige; thi denne ellers hiertensgode gamle Jomfru havde ulykkeligvis Sovesygen; hvilket bidrog til, at Maden - forresten rigeligt indkiøbt - undertiden mislykkedes«. Oehlenschläger har endvidere skildret Engelke Cathrine i følgende lejlighedsdigt: Du deler Venners Fryd og Smerte/thi varm og aaben er din Aand/du rækker med et velmeent Hjerte/den hielpeløse tidt din Haand/En talrig Flok vil følge med/og græde ved dit Hvilested.

De to brødre Ørsted, som boede på Elers Kollegium, spiste dagligt hos deres faster i Vestergade, hvor der endvidere altid var »frit Bord« for et par Slagelse-studenter.

Der kunne fortælles mangt og meget om livet i farvergården i Vestergade, men dette falder uden for denne artikels rammer.

Anne Benedicte døde i februar 1807. Femten år senere dør Engelke Cathrine, og hun begraves på Asststens Kirkegård. På graven sattes en rød bornholmsk sandsten, som nu er forsvunden.

Hendes Støv hvile i Fred...

I de foregående kapitler er der, så langt som de trykte og utrykte kilder tillader, forsøgt givet et så omfattende billede af Barbara Albertina Ørsted som

Engelke Cathrine Møller, født Ørsted. Billede af ukendt maler. Billedet hænger i dag på Danmarks Tekniske Museum i Helsingør.

muligt. Hun har som kvinde, hustru og moder været som de fleste af købstadens kvinder i de højere sociale kredse. Hun har været præget af sin ortodokse og pietistiske barn- og ungdom, af et liv knyttet til kirken og dens tjenere. Hun har opfyldt tidens krav som hustru og moder.

Da hun svagelig og syg dør i 1793, er hendes ejendele og ejendom i forfald, men hun stedes standsmæssigt til hvile i sognekirken. Hvor længe hun har fået lov til at hvile i fred under kirkens gulv er uvist og ikke søgt opklaret. Kistepladen kan være fjernet i forbindelse med en evt. sløjfning af familiegravstedet.

Hvornår en sådan har fundet sted kan der kun gisnes om, men engang i slutningen af forrige århundrede er nok det mest sandsynlige.

Hvorledes og hvornår den nu »genopdukkede« kistepladе er kommet i profane hænder vides ikke. Men takket være disse har kistepladen kunnet løfte låget for en kvindeskæbne fra det 18. århundrede.

»Hendes Støv hvile i Fred . . .«

UTRYKTE KILDER

Sjællands Stifts Bispearkiv:

Indkomne sager. Slagelse herred 1760-1766.
Kopibøger over udgåede sager 1761.
De geistlige enkekasser 1739-1880.
Regnskaber for indskud og lån. Præsteenkekassens inventariebøger 1713-1880.
Registre over Kgl. anordninger og kollegialbreve 1728-1773.
Vitæ Candidatorum 1728-1733.

Sjællands Stifts Provstearkiver:

Slagelse Herreds Provsti indtil 1808:
Auktionsprotokoller 1763-1806.
Skifteprotokoller 1762-1805.
Sluttede skifter 1781-1794.

Sognekaldsarkiver:

Kirkebøger for St. Peders og Antvorskov Slot no. 1-6, 1645-1814.
Slagelse Skt. Peders Pastorat. Embedsbog 1738-1779.

Stiftamtsarkiver:

Sjællands Stiftamt:
Taxationsforretninger over ejendomme i Købstæderne 1736.

Rådstuearkiver:

Slagelse: Brandtaxationsforretninger 1761-1807.
Brandtaxationsprotokoller 1761, 1771,1781,1791,1801.

Sjællandske Retsbetjentearkiver:

Sorø Amt: Antvorskov Rytterdistrikts Birk. Navneregister til skøde og panteprotokoller.
Nr. 1-3, 1738-1805.
Slagelse Byfoged: Skøde og panteprotokoller 1720-1799.

Skolearkiver:

Slagelse Lærde Skole: Discipelprotokoller 1756-1792.

Stiftelser, Hospitaler:

Slagelse Hospital og Kloster: Regnskabsprotokol 1717-1753.

ANVENDT LITTERATUR

Arnskov, P.: Bogen om Slagelse. Slagelse, 1931.

Arnskov, P.: Slagelse by. (Danske byer og deres mænd, XXV). Århus, 1917. (1982).

Arnskov, P.: Slagelse ildebrands historie. Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, VII, 1918, side 105-141.

Becker, C. B.: Et bidrag til underretning om begravelsesomkostninger i Kiøbenhavn i første halvdel af 18de århundrede. Historisk Tidsskrift, 1. rk., 5. bd., 1844. Side 559-564.

Chronologisk register over kgl. forordninger og åbne breve, som fra aar 1670 af ere udkomne . . . Udg. af J. H. Schou og Kolderup-Rosenvinge. 1. udg., Kbh., 1777. 3. udg., Kbh., 1822.

Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede. Redaktion Axel Steensberg. Kbh., 1971. Bd. 2, 1720-1790. (1982).

Dansk biografisk leksikon. Grundlagt af C. F. Bricka, redigeret af P. Engelstoft under medvirken af Svend Dahl. 1. udg., Kbh., 1933-44. Bd. 1-27. 3. udg., Kbh., 1979-1984. Bd. 1-16.

Danmarks kirker. Udgivet af Nationalmuseet. Sorø Amt ved Victor Hermansen og Poul Nørlund, under medvirken af Erik Moltke. Kbh., 1936-38. Bd. 5,1-2 halvbind.

Ehrencron-Müller, H.: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814. Kbh., 1924-39. Bd. 1-12,+ suppl.

Fabricius, D.: Horsens Kjøbstads beskrievelse og historie. Odense, 1879.

Fenger, Ole: Slægten og retssystemet. Personalhistorisk Tidsskrift, 99. årg., 1979. Side 89-104.
Friis, F. R.: Bidrag til Slagelse bys historie og nogle gildeskraaer for lavene i Slagelse. Slagelse, 1875. (1975).
Friis-Petersen, H.: Studenterne ved Københavns Universitet 1668-1739. Kbh., 1945. (Mikrokort, 1978).
Giessing, Christopher: Nye samling af danske, norske og islandske jubel-lærere, med hosføyede slægt-registre og stamtavler. Kbh., 1779-81. Bd. 1-3. (1978-79).
Grandjean, Poul Bredo: Slægtsbog over familien With fra Rømø. Kbh., 1906.
Halkjær Kristensen, Poul: Danske tinmærker. Ved Holger Rasmussen. Kbh., 1983.
Hansen, Georg: Præsten på landet i Danmark i det 18. århundrede. Kbh., 1947.
Heilmann, J.: St. Peders i Slagelse. Kirkehistoriske Samlinger, 4. rk., 4. bd., 1895-97. Side 379-391.
Hiort-Lorenzen, H. R.: Danske og norske studerende ved universitetet i Harderwijk. Personalhistorisk Tidsskrift, 5. rk., 3. bd., 1906. Side 144-146.
Holmgaard, Otto: Slagelse Helligaandshus og Hospital. Kbh., 1935.
Holmgaard, Otto: og Erik B. Nissen: Slagelsebogen. Slagelse, 1968.
Hundrup, F. E.: Biographiske Efterretninger om dem, der ved Kjøbenhavns Universitet have erholdt de høieste akademiske Værdigheder. 1. Hefte: Doctores theologiæ. Roskilde, 1854. (Mikrokort, 1978)
Hundrup, F. E.: Stamtavle over familien Ørsted. 2. udg., Roskilde, 1863.
Johansen, Hans Chr.: En samfundsorganisation i opbrud 1700-1870. Kbh., 1979. (Dansk socialhistorie, 4).
Kiøbenhavns kongelige alene priviligerde adresse-contoirs efterretninger, 35. årg., no. 90, 15 april, no. 97, 22 april, 1793.
Kong Christian den Femtes Danske Lov af 15. april 1683. Udg. på grundlag af V. A. Sechers tekstudgave. Ved Stig Iuul. Kbh., 1949.
Kvindfolk. En danmarkshistorie fra 1600-1980. Red. af Anne Margrete Berg, Lis Frost og Anne Olsen. Kbh., 1984. Bd.- 1, 1600-1900.
Langholz, Carl: Svar. Randulf. Personalhistorisk Tidsskrift, 13. rk., 2. bd., 1953. Side 222-223.
Lengnick, J. C. L.: Genealogier over adelige og borgerlige familier. Kbh., 1851. 1.-3. samling.
Nedergaard, P.: 100 danske præsteslægter. Kbh., 1964.
Norsk biografisk leksikon. Redaksjon Edv. Bull . . . m.fl. Oslo, 1923-1983. Bd. 1-19.
Nye tidender om lærde og curieuse sager. No. 13, 27 marts, 1732.
Nyt lovlexikon. Udg. af Emil Jürgensen. Kbh., 1875-1898. Bd. I-V,-supplement VI-VIII.
Schultz, E.: H. C. Ørsteds slægt. Udarbejdet i samråd med direktør H. C. Ørsted. 1960.
Slægtstavlesamlingen: Omfattende kortfattede slægtsbiografier over nulevende kendte personers fædreneslægt i ret linie. Kbh., 1931.
Storm; Ole: Trøst i trængsel, roe i uroe, fred i ufred ved fredens første Jesum Christum forhvervet, og, efter begiæring , forestillet af frelserens egne ord, antegnede hos evangelisten Johannes udi det XVI capitels 33 vers: Da dend velædle, og velbyrdige, nu udi herren saligen hensovede frue fr. Dorothea Chatarina Wandal, hendis legeme udi domkirken i Bergen ved høyanseeligt følgeskab af alle stænder meget hæderligen blef nedsat den 12 januarii 1708. Forklaret af mag. Ole Storm stiftsprovst ved Bergens Stift og sognepræst til domkirken i Bergen. Kbh., 1710.
To rejser fra syttenhundred-tallet. Ved C. Berend. Vor Fortid, 3. årg., 1919. Side 201-213.
Treschow, Gerhard: Danske jubel-lærere eller historisk berætning om de lærere, som, efter reformationen i Dannemark og Norge i offentlige embeder ved skole, academie, og kirken have tient i 50 aar og derover . . . Kbh., 1753. (1980).
Wiberg, S. V.: Personalhistorisk, statistiske og genealogiske bidrag til en almindelig dansk præstehistorie eller alphabetisk ordnet fortegnelse over alle sognekald, sognecapellanier, . . . Kbh., 1870-1879. Bd. 1-3,-suppl.

Villads Christensen, Chr.: Uddrag af Trinitatis kirkes begravelsesprotokol. Personalhistorisk Tidsskrift, 4. rk., 5. bd., 1902. Side 152-169.

With, Niels: Randulff: Lykønskningsbrev indsendt fra Tydskland til Dannemark, da brudgommen, velærværdige og høylærde hr. Christian Ørsted, velmeriterede sognepræst til St. Peders og Hell.Geistes menigheder udi Slagelse, samt slotspræst til Antworschou, og bruden, den gudelskende jomfrue Barbara Albertina With, indgik med hverandre et kierligt ægteskab, fuldbyrdet i Slagelse den 1. aug. Ao. 1743. Halle, 1743.

Zwergius, Detlev Gotthard: Det siellandske klerisie eller efterretninger om biskopper, provster, præster og andre geistlige, som fra reformationens tid indtil vore tider haver levet og lært udi kirker og skoler i Siellands Stift og underliggende provintser. Kbh., 1754.

H. F. Nielsens maskinfabrik, Haslev

Ingeniør Svend Nielsen, Haslev, har samlet 4 erindringer, der har udgangspunkt i H. F. Nielsens maskinfabrik i Haslev.

I
Beskrivelse af H. F. Nielsens maskinfabrik

Ved virksomhedens 75 års jubilæum, den 9. oktober 1976, blev jeg af den nuværende leder, ingeniør F. Hauberg, opfordret til at skrive lidt om den af min far H. F. Nielsen grundlagte virksomhed, ligesom også Lokalhistorisk Arkiv støttede mig i dette. Jeg vil nu forsøge at gøre dette så godt jeg kan, og som hukommelsen tillader det.

Min far er født i Farendløse den 26. september 1875, og er den yngste af tre søskende af gårdejer Frederik Nielsen og hans kone Karen. De ejede Eilekærgård, en udflyttergård nordvest for byen.

En af de andre søskende, Niels Nielsen, overtog gården straks efter århundredskiftet, og den bliver nu videreført af dennes søn Johannes Nielsen.

Min far blev gift med Kirsten *Marie* Olsen, en datter af gårdejer Ole Olsen, Trondekildegård i Tjæreby den 9. oktober 1909, og fra den dag begyndte far sit Smede- & Maskinværksted, som han kaldte det, i Haslev.

Fars uddannelse begyndte tidligt, som det var skik den gang, og hans interesse for faget vaktes sikkert i drengeårene, idet der på fødegården fandtes en lille smedie, farfar var jo fremsynet, og så lå det i tiden at være selvforsynende, også på dette område.

Denne smedie fandtes i et beskedent træhus udenfor den store haves østlige hjørne, og altså et godt stykke fra de andre, iøvrigt stråtækte bygninger. Som jeg erindrer denne smedie, bestod den af et træhus med muret esse og skorsten, en håndrevet centrifugalblæser og en ambolt samt forskelligt smedeværktøj, men jeg husker det ikke.

Min far kom i lære i Ringsted hos den da kendte smedemester N. P. Nielsen Lykkemark, det var dengang man fik kost og logi på lærestedet, og måske en mindre løn. Efter hvad far fortalte, var fru Lykkemark en omhyggelig kvinde, der sørgede godt for lærlingene, jeg tror der var fire.

Mester var en dygtig håndværker, måske til tider lidt streng, men det hørte jo tiden til. Arbejdstiden var fra seks morgen til seks aften med de fornødne spisepauser, og ville man så lave noget for sig selv, var det uden for dette tidsrum.

H. F. Nielsens Maskinfabriks facade mod Nørregade.

Jeg mener at kunne huske, at far selv fremstillede i hvert fald en cykel til sig selv. Rør til stel blev tilpasset og slagloddet sammen, nav og krank blev drejet på drejebænk med fodtråd, og så fremdeles. Dækkene blev limet sammen, dels af lærred, dels af gummi, lag for lag, og derefter i ring, slangerne lavede man også selv. Frihjul fandtes ikke den gang, derimod havde man en forhjulsbremse til håndkraft. På denne cykel kørte min far en tur til Hillerød og tilbage igen på en søndag for at besøge min mor, der på det tidspunkt var elev på Frederiksborg Højskole, det var en præstation, men det var også i forlovelsestiden.

Da heste- og vognbeslag, som man også lavede, ikke var far's store interesse, forlod han lærepladsen, for de sidste par år at fortsætte uddannelsen et andet sted, og det blev på M. C. Dreyer's Maskinfabrik i København, hvor han blev udlært. Denne virksomhed fremstillede mejeri- og dampmaskiner, og det var lige noget for far.

Efter udstået læretid fik far arbejde på Orlogsværftet, her havde han tillige lejlighed til at læse til maskinist, og det blev til både 1. og 2. del.

Endvidere havde far aftjent sin værnepligt som fæstningsartillerist, så han havde efterhånden fået en god uddannelse, tiden nærmede sig århundredskiftet, og forlovet var han også blevet, så meldte tanken sig vel også om at blive selvstændig.

Min morfar var en foregangsmand på flere felter, bl.a. havde han privatmejeri på gården, andelsmejerier var endnu ikke rigtigt slået igennem, han havde også eget damptærskeværk, og disse maskiner skulle efterses og repa-

reres, det blev så overdraget far at ordne dette. Morfar købte i den anledning i 1899 bl.a. en drejebænk, godt nok til trædekraft. Dermed var så spiren lagt til en selvstændig virksomhed. Denne drejebænk blev først opstillet på Trondekildegård, og min far fik ved hjælp af en primitiv aksel ophængt i trælejer gennem den iøvrigt lavloftede hestestald drevet drejebænken fra mejeriets dampmaskine. En dag skete der imidlertid et lille uheld, idet en hest fik sin manke snoet om akslen med det resultat, at akslen blev revet ned.

Den første McCormick selvbinder købte morfar iøvrigt af far endnu inden han havde etableret sig.

Min morfar hjalp min far i gang, idet han af agent Ulrich købte grunden i Jernbanegade nr. 4, og derpå lod den daværende tømrermester P. Olsen opføre en villa og en værkstedsbygning med tilhørende smedie med en enkelt esse, hvorefter far overtog prioriteterne.

Foruden den før omtalte drejebænk, der blev ændret til mekanisk kraft, med bibeholdelse af fodtrådet, så man ikke behøvede at starte petroleumsmotoren, der leverede kraften, når det kun var mindre ting, der skulle drejes, eller hvis der skulle drejes i fritiden, jeg husker da en lærling (Vald. Fauring) omkring 1917 fremstillede en råoliemotor, nogle af delene fik han fra en ophugget Oldsmobile, årgang 1902. Det var en stor opgave, men den blev løst.

Far anskaffede også en amerikansk hurtigboremaskine (først udskiftet i 1974, solgt til mangeårig medhjælper Chr. Mørkeberg). Endvidere blev der købt en lang drejebænk og en shapingmaskine. Senere blev der brug for en plandrejebænk, den fremstillede han selv, spindeldokken hertil, tror jeg, var et svendestykke af Martin Hansen, en søn af maskinbygger N. P. Hansen, Vestergade. En brugt maskinhøvl blev der også anskaffet.

I 1903 udskiftedes den brugte petroleumsmotor med en ny 3 HK lysgasmotor, fabrikat Tangye, såvel denne som den først omtalte drejebænk er endnu i familiens eje.

Min far kom ret hurtigt i samarbejde med tømrermester R. Brüel om fremstilling af hejseværker til herregårdslader til aflæsning af hele kornlæs, først nogle simple med hesteomgang efter amerikansk system, senere ca. 1908 udviklede far et system, hvis grundprincip brugtes helt til 1958, da produktionen udgik på grund af mejetærskernes fremtrængen.

Omkring 1914 blev det hidtil benyttede snekkespil, der var tungt og dyrt at fremstille, erstattet med et friktionsspil, da det var lettere og billigere. Det bestod af et trælad, hvorpå der blev monteret en hejsetromle og to overslagstromler, den enkeltsporede køreskinne i ladens rygning og de fornødne tovskiver brugtes stadig, men i en ny udførelse.

I 1938 konstrueredes et spil på jernramme, og alle lejer blev forsynede med kuglelejer, også i tovskiverne, det var en betydelig forbedring, der lettede smøringen meget.

Ændringen i 1938 skete på opfordring af godsejer Selchau-Hansen, Alslevgård, og i samarbejde med dennes søn Chr. Selchau-Hansen.

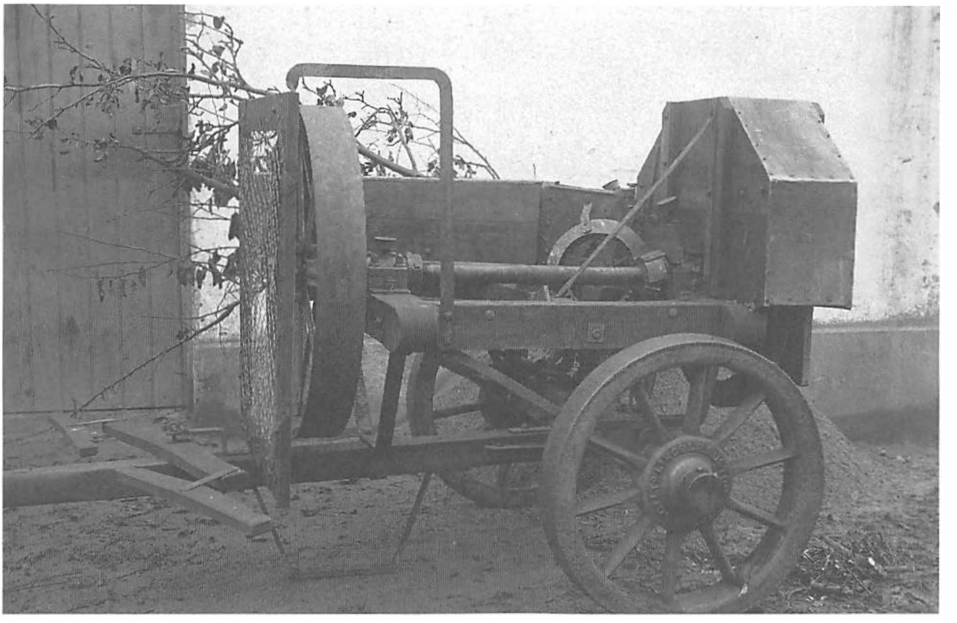

Kvashugger. H. F. Nielsens Maskinfabrik.

Omkring 1908 tog min far fremstillingen af petroleumsmotorer op, de var beregnet for landbruget og solgtes i forbindelse med tærskeværker og kværne som en samlet leverance.

Tegningerne af denne motor findes endnu sammen med en model, der blev fremstillet til min far's 70 årsdag.

Tegninger og model blev i 1978 afleveret til teknisk Museum i Helsingør.

I 1914 fik Haslev et højspændingsværk, og i forbindelse med dettes bygning og senere udbygning fik far forskellige arbejder overdraget, bl.a. toprammer til de af beton støbte transformerstationer. I 1927 blev det første transformertårn i stål fremstillet i type H 15, senere fremstilledes også en type H 22, af disse to typer fremstod senere type H 18, 18 angiver bundrammens mål i decimeter, denne type er der i årenes løb fremstillet mange af, nogle år 40-50 stk. Jeg vil anslå, at der er fremstillet mere end 500 stk. af disse, indtil fabrikationen omkring 1960 ophørte på grund af konkurrence fra A/S E. Rasmussen, Fredericia.

Der er desuden fremstillet en del specialtyper og mange enkelte opgaver. En særlig opgave fik far med at levere og opstille 2 stk nye pladejernsskorstene til kraftcentralen i Haslev, det må have været først i tyverne, for jeg var på uddannelse i Odense på det tidspunkt. Dette samarbejde med SEAS har betydet meget for virksomheden, både udviklingsmæssigt og økonomisk.

Under 1. verdenskrig dannedes A/S »Haslev Kvashuggeri«, hvis bestyrelse bestod af tømrermester R. Brüel, agent M. Nielsen, forvalter Jensen A/S Ulrich & Søn og min far.

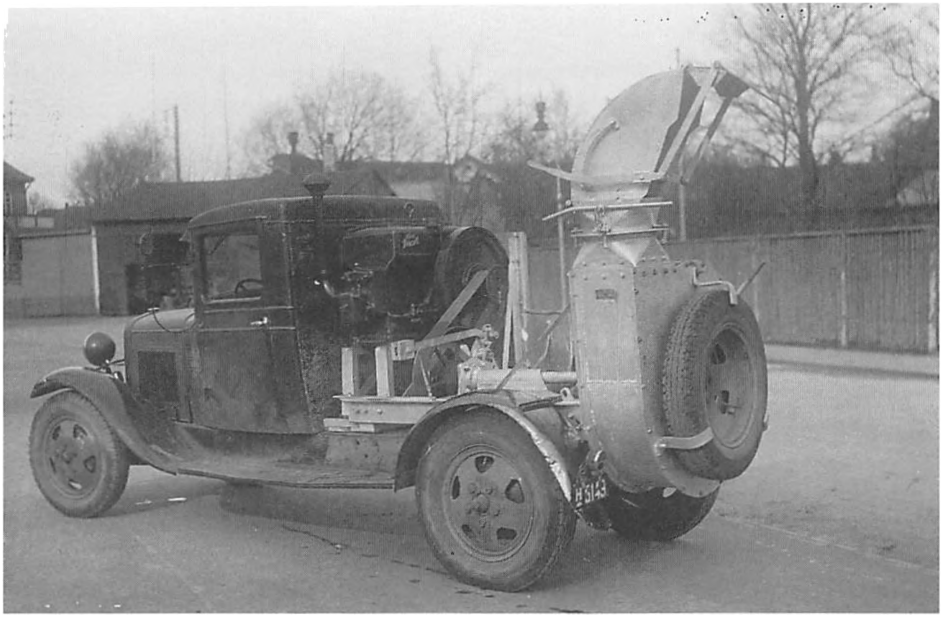

Kvashugger monteret på generatordrevet varevogn. Fremstillet på H. F. Nielsens værksted.

Agent Nielsen varetog det salgsmæssige og vist nok også det regnskabsmæssige, forvalter Jensen ordnede distributionen, det maskinelle stod min far for.

Selskabet huggede kvas i de omliggende skove og moser bl.a. Grevindeskoven, Broksø skove og Porsemosen.

Det maskinelle udstyr bestod af 2 kvashuggere af fabrikat Bogense Jernstøberi, den store model, som drivkraft lejedes 2 damplokomobiler, det ene fra Søndermarkens Tærskeselskab, det var hestetrukket ligesom kvashuggeren. Det andet blev lejet af far, det var selvkørende og kunne transportere kvashuggeren. Der var også en mandskabsvogn til hver sæt, det var jo i vinter- og forårstiden især, at man virkede.

Hvor længe dette selskab virkede husker jeg ikke, sikkert kun nogle få år, til der blev mere normale tider. Min far overtog imidlertid de 2 kvashuggere og begyndte udlejning af disse til landmænd og hvem der ellers havde kvas.

Derved indhøstede han en del erfaringer og begyndte så selv på fremstilling af nogle maskiner med delvis anvendelse af eget fabrikat, som erfaringen havde givet.

Da jeg i efteråret 1924 kom hjem efter endt eksamen, blev det besluttet, at der skulle konstrueres en ny kvashuggermaskine, og jeg blev betroet denne opgave.

Princippet blev det samme, men udførelsen blev en anden, mere maskinelt efter tidens krav, idet der anvendtes kuglelejer og fræsede tandhjul, mod tidligere anvendte glidelejer og råstøbt tandhjul, den fik kørehjul i en passende

størrelde i stedet for de 4 små, ligesom den fik tospænderstang, der benyttedes jo hestetransport dengang.

I løbet af 1925 blev den nye maskine færdig og trådte i stedet for de ældre maskiner, efter som disse blev udskiftet.

Udlejningen af kvashuggerne skete på ret fri måde, brugeren kunne blot bestille maskinen, og fik så besked på, hvor han kunne hente denne, han brugte egen drivkraft, som regel el-motor, havde man ingen drivkraft, blev det undertiden løst ved at montere en træremskive på det ene baghjul af den senere omtalte Ford T, og så løfte dette fri af jorden, eller man anbragte en ekstra motor på ladet. Efter hugningen blev kvashuggeren bundet bag efter bilen, så man kunne køre til det næste sted.

Når sæsonen var forbi, kørte en mand rundt og opkrævede betaling efter de timer, som kunden nu opgav efter bedste overbevisning, sådan gik det lidt ind i den anden verdenskrig.

Monopolrådet greb nu også ind på dette område og satte maksimalpris på kvashugning. Det var faktisk en fordel, da der så kunne følge en mand med, og derved gøre brugen mere effektiv og betalingen kontant, og drivkraften kunne også leveres med.

Driften blev derefter lagt helt om, de daværende traktorer havde fået direkte kraftudtag, så det var muligt at udnytte dette, hvorfor kvashuggeren ændredes hertil. Dette var et stort fremskridt, et andet var, at svinghjulet var blevet indkapslet og forsynet med en udkastertud, så kvaset kastedes bagud, derved sparedes en mand for et anstrengende arbejde, senere blev denne tud drejelig, så det blev muligt at læsse kvaset direkte i vogn, dette var også en fordel, når der huggedes på spor i skovene.

Nu var maskinen færdigudviklet, så den kunne sælges, og der kom da også gang i salget. En maskinhandler i Sønderborg fik eneforhandling for Sønderjylland, og han solgte en del, især til maskinstationer. Til det øvrige land blev der også solgt en del ved lokale maskinforhandlere.

En eksport kom også i gang, idet der blev indledt samarbejde med firmaet Hecksher & Brincker i København, der lod en maskine udstille i Paris på en stor landbrugsudstilling, der blev afholdt der. Maskinen vakte her stor interesse, og der blev solgt en maskine til England og en til Schweiz ved denne lejlighed. Der kom også en ordre på en maskine til Sudan, denne skulle hugge bomuldsris, hvilket krævede visse ændringer, og det var nødvendigt at få sendt et parti bomuldsris hertil til afprøvning af maskinen. Denne blev iøvrigt udført stationært og med påbygget el-motor.

Midt i halvtresserne kom der en eksport i stand til Finland, det var sukkerfabrikkernes konsulent Kiviniemi, han havde været på dansk højskole og åbenbart på en eller anden måde set en kvashugger, der formidlede denne eksport gennem fordforhandleren i Salo.

Det blev til en halv snes maskiner.

Nye fyringsmetoder trængte sig efterhånden frem, og især olien gjorde sig

gældende, så fabrikationen ebbede ud, men endnu, når dette skrives, får jeg enkelte forespørgsler på disse maskiner.

Arbejdet på SEAS blev mindre og mindre som årene gik, og da salget af landbrugsmaskiner, som i alle årene var foregået sammen med den øvrige virksomhed, ikke havde min store interesse, blev det aktuelt med at finde andet arbejde, der kunne passe ind i virksomhedens formåen, og der blev så omkring 1970 indledt et samarbejde med Falck-Zonen med bygning af kranvogne og andre specialkøretøjer.

Da dette samarbejde havde foregået et års tid, foreslog jeg Falck-Zonen, at de overtog min virksomhed, dette blev accepteret, og der dannedes da i 1971 et aktieselskab, der fik navnet H. F. Nielsens Maskinfabrik A/S, der overtog virksomheden og fører den videre.

Lærlingeuddannelsen har altid interesseret min far, og der er uddannet mange lærlinge i årenes løb. Fra registreringen begyndte i 1907 til den ophørte omkring 1957, er der blevet uddannet 105 lærlinge, men der ligger 6 år forud for registreringen, og da der er også uddannet lærlinge over det fyldte 18. år, samt nogle som forbundtere, vil jeg skønne, at antallet vil være ca. 120, hvortil så kommer de, der er uddannet i de følgende 15 år, så vil jeg tro, at det samlede antal ligger på 150-160.

Arbejdstiden var i begyndelsen fra kl. 6 morgen til kl. 6 aften, der var en halv times frokostpause og halvanden times middagspause. I 1920 ændredes arbejdstiden, så den var fra kl. 7-5 og i 1921 var den om vinteren fra kl. 8-5. I 1927 var arbejdstiden fra kl. 8-5, men ret tidlig blev der indført fyraften kl. 4 om lørdagen, og den ugentlige oprømning begyndte så kl. 3. Ugens samlede arbejdstid var så 47 timer.

I 1915 blev min far indkaldt til sikringsstyrken, det var i efteråret, man lå i telte i november måned, fortalte far.

Det blev derfor nødvendigt med en værkfører til at forestå den daglige drift, og der ansattes da en tidligere smedemester N. C. Nielsen, vist nok fra Hellestedegnen. Det var en yngre rask mand, som passede virksomheden godt, min mor var kassemester, og det var vist nok den eneste tid, hvor kassen stemte, efter hvad jeg husker!

Efter fars soldatertid virkede Nielsen endnu i nogle år, indtil han fik stilling hos Nordsten i Hillerød.

Som ny værkfører ansattes en tidligere lærling Ingemann Nielsen fra Sigerslev, som imidlertid havde fået uddannelse som ingeniør på Odense Teknikum. Jeg afløste Nielsen i efteråret 1924, efter at have fået samme uddannelse, og Ingemann Nielsen fik ansættelse hos A/S Fricks i Århus.

Da jeg overtog virksomheden i 1946 ansattes A. Krogh Madsen som værkfører, og er det endnu, da disse linier skrives.

Af andre, der har været beskæftiget hos min far, kan jeg nævne den første svend Jørgen Christoffersen, denne blev senere selvstændig i Hvalsø.

I en del år var der også en fast smedesvend i smedien, det var Heinrich

Petersen, oprindeligt havde han været herregårdssmed på Bregentved, og senere selvstændig mester med bopæl på Ringstedvej på hjørnet af Lysholms Allé, der hvor Møbelcentret nu ligger.

Det var en regel, at lærlingene var i smedien det første år, det var en god start, for Petersen var en meget dygtig mand, flere af hans arbejder fra hans tid hos far ses endnu i byen, bl.a. hængslerne på nogle af kirkens døre fra udvidelsen i 1915, også lygten ved det tidligere dommerkontor har Petersen lavet.

Uden for det rent faglige er der i årenes løb udført mange forskellige opgaver.

En af disse var tømningen af Ejlemadesøen, det naturlige fald kunne ikke tømme søen helt, så resten af vandet måtte pumpes ud, dels for at få de sidste karper, der var den egentlige fisk man avlede, dels for at fange skidtfisken, det var skaller, gedde og aborre med mere, var det nødvendigt at tømme søen helt. Til formålet brugtes en vandsnegl, som godset selv havde, denne blev anbragt i en rende i søens bund, og sneglen blev så drevet af en eksplosionsmotor gennem et forlagstøj. Ved tømningen skulle den køre uafbrudt i 3-4 døgn med treskift, og pasningen af maskineriet blev varetaget af 3 lærlinge, og det var en vældig tjans at få. Det var i oktober måned, det foregik, og nætterne kunne være kolde, men som regel var der stillet et lille skur til rådighed for mandskabet. Hvornår denne opgave blev taget op, erindrer jeg ikke, så det må have været tidligt, den holdt først op i tresserne. Det var hvert tredie år det foregik, da var karperne tjenlige til at spise.

Det var nu ikke til hjemmemarkedet, de blev solgt, de blev efter opbevaring i særlige damme, ved juletid eksporteret til Tyskland i særlige jernbanevogne. Karperne var især katolikkernes julespise.

En anden opgave, far gik ind for, var opdyrkning af moser, der fandtes ikke maskinstationer dengang, da det var først i trediverne. Jeg tror, det begyndte i Køng og Sallerup moser, efter at et større afvandingsprojekt var gennemført, dette varede ca. 3 år, også Studemosen og Porsemosen under Gisselfeld blev opdyrket af far, de blev først ryddet for træer og buske med traktor, de blev simpelthen trukket op med rødder, derefter blev der pløjet med 14 og 18" plove, så tromlet med en stor cementtromle, hvorefter der gennemharvedes med tallerkenharve, og så atter en gang tromling, så endelig kunne der sås græs, så arealerne kunne bruges til græsning af ungkreaturer. Efter nogle års forløb begyndte man at høste korn på arealerne.

Af andre opgaver, min far var med til at løse, kan nævnes transporten af den store mindesten, der blev rejst for lensgreve Frederik Moltke, Bregentved, på dennes 70 års dag. Stenen lå i Haslev Nordskov, i et meget uvejsomt terræn, og det var endda kun noget af denne sten, der blev brugt, resten ligger stadig på stedet. Denne opgave blev løst i samarbejde med forpagter B. Lunn, Sofiendal, der stillede mandskab og traktor til rådighed.

Et andet mindesmærke, far var med til at rette op, det var overliggeren på stendyssen på Egeledgårdens mark i Teestrup, den var skredet ned, og det var

gårdens ejer Chr. Olsen, der tog initiativet til, at dette blev gjort. Ved samme lejlighed fjernedes en sten fra den stensætning, der omkranser dyssen, denne sten blev brugt til Genforeningsstenen, der står i Teestrup by.

I 1920 begyndte far med tærskning for omegnens landmænd, især de mindre brug. De første tærskesæt bestod af et transportabelt 20" Hillerødværk med en halmpakker, drevet af en »Dan«petroleumsmotor, denne var anbragt på et par stykker egetømmer. Når den skulle flyttes, måtte svinghjulene samt andre dele afmonteres, og så blev det hele læsset på en ladvogn og kørt til næste sted, ofte af vognmand Jacob Rasmussen, Nørregade. Tærskeværket og halmpakkeren blev flyttet med et spand heste. Tærskningen udviklede sig i årenes løb, bl.a. sidst i tyverne købtes af Ørslev Tærskeselskab et 36" Marshallværk med damplokomobil. Lokomobilet blev ophugget, og der købtes en 10/20 International traktor til drift af værket, denne kunne bruges til flytningen også.

Senere anskaffedes også et brugt 30" Marshallværk, disse værker var meget solide, og efter at de var forsynede med kuglelejer, kørte de i mange år.

I en del år brugtes også to 30" selvpressere fra A/S Chr. Andersens Maskinfabrik i Holbæk, de blev monteret med luftgummi, og de var betydelig lettere at flytte med, men kapacitet og holdbarhed stod ikke mål med Marshallværkerne.

På et tidspunkt var der fire tærskesæt i gang i sæsonen, og da der var 2

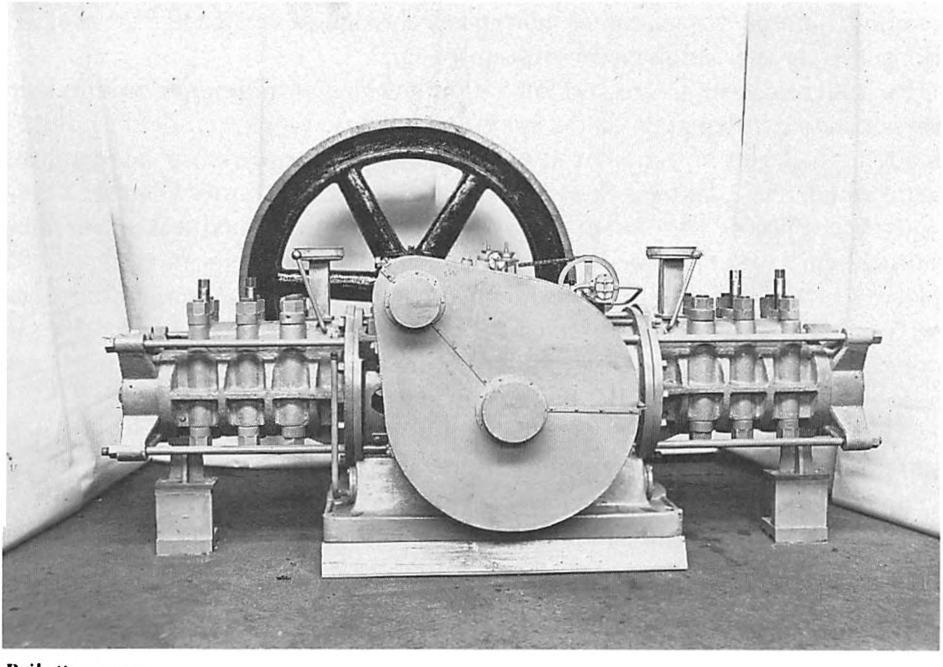

Briketpresseren.

mand med hvert sæt, gav det arbejde til nogle mænd, og her skal særligt nævnes arbejdsmand Chr. Hansen, han begyndte tidligt som ilægger og fulgte troligt med det 36" Marshallværk. Han havde en egen evne til at lægge jævnt i værket, uden de store bevægelser, og dette betød meget for værkets arbejdsevne.

Senere fremkom der selvilæggerapparat, og disse blev også monteret på et par værker, men at gøre det så godt som Chr. Hansen, kunne de nu ikke. Den sidste tærskesæson var i 1970, og da kun med et tærskesæt, så det blev til tærskning i 50 år.

En særdeles faglig opgave, far gik ind for, var fremstillingen af briketpressere, det begyndte allerede i 1930, efter at en tidligere mælkehandler i Haslev, Kjærhus Sørensen, Munkebjergby, eksperimenterede med fremstilling af tørvebriketter, og han deltog i en opfinder-udstilling i København. Han kom derved i forbindelse med Kulfirmaet Severin Petersen & Co. i København, og dette firma var interesseret i at sætte penge i et sådant foretagende. Det var nok lidt dristigt også for far, det var jo store og især kraftige maskiner, der skulle bruges til sådan fabrikation. Man søgte bistand hos Teknologisk Institut, og fik der den besked, at et sådant anlæg kunne købes i udlandet, hvis man rådede over 3-4 millioner kroner, og det gjorde man ikke.

Efter at have beset en briketpresse i Holbæk, gik man i gang med arbejdet, jeg konstruerede en maskine, der kunne fremstilles på de forhåndenværende værktøjsmaskiner, og efter en del eksperimentering lykkedes det at få en presse køreklar på mosen ved Munkebjergby. Der blev også solgt nogle stykker af denne presse bl.a. en til Norge og en til Estland.

Jeg tror ikke Severin Petersen spandt guld på dette eksperiment, men så kom imidlertid anden verdenskrig, og det blev igen aktuelt med hjemligt brændsel.

Der blev i København dannet et firma A/S Dansk Briketfabrik, og dette overtog en i Haslev værende maskinfabrik med tilhørende grund i Schwartsgade, det tidligere Maltha Larsens Savværk, som far ejede på dette tidspunkt. Firmaet var i forbindelse med en tidligere udenlandsdansker hr. Krarup, der ledede de første eksperimenter efter hans idé. Den bestod i at blande røgkammersmuld fra lokomotiver med en sodaopløsning, dette forsøg gik imidlertid ikke, hvorfor man gik over til brug af tørvesmuld, og så kom der gang i briketfremstillingen. Der blev hurtigt brug for en maskine mere, og derfor gik min far i gang med at konstruere en sådan bistået af en lærling Otto Sørensen, det må have været om vinteren, da det foregik i fyrkælderen.

Det blev til en hel ny konstruktion, så der måtte nye modeller til, og enkelte dele måtte fremstilles på andre virksomheder, da man ikke selv rådede over tilstrækkelig maskinkapacitet. En væsentlig forskel på de to pressere var, at den første presse for hver omdrejning lavede en briket i normal størrelse, som de fandtes i handlen, mens den nye presse lavede to briketter for hver omdrejning, men så var disse kun halvt så store.

Maskinen blev imidlertid færdig og kom i drift på fabrikken i Schwartsgade, og de fornødne erfaringer indhentet.

I Skuderløse havde Brdr. Christensen begyndt fremstilling af formbrændsel, et briketlignende brændsel fremstillet under mindre tryk og med større vandindhold. De blev interesseret i en briketpresse og bestilte en sådan, og da denne var kommet godt i gang, bestilte de en presse mere, og det blev efterhånden til 6 maskiner.

Den største samlede ordre på briketpressede kom fra Pindstrup Mosebrug på Djursland, den var på 4 maskiner.

Foruden briketpressere blev der også under krigen fremstillet en del tørvepressere og gasgeneratorer, så der var god beskæftigelse på virksomheden.

Fremskaffelse af materialer var undertiden vanskelig, der blev købt og nedrevet flere vindmotorer, og til gasgeneratorerne anvendtes for en del brugte olietønder.

Omkring 1920 påtog min far sig en faglig opgave, som jeg synes burde nævnes, det var reparationen af en stor sugegasmotor på Motormøllen i Store Heddinge, det skulle ske uden for meget afbræk i den daglige drift, så tiden var begrænset for arbejdets udførelse, der måtte lægges en arbejdsplan. Motoren var på omkring 70 HK og havde en stempeldiameter på 420 mm, det samme som de tyske Mörsere, der blev brugt under den første verdenskrig, stemplet blev støbt og blev med tilhørende stempelringe lavet færdig på værkstedet, og der blev fremstillet et udboringsudstyr, der kunne monteres på motoren, som den lå på stedet. Da alt var klar, blev motoren sat ud af drift, og de fornødne dele afmonteret og udboringsudstyret monteret, og så blev der kørt i døgndrift til arbejdet var færdigt, og motoren atter kunne startes.

Virksomhedens transportbehov blev i de første år klaret med min farfars hest »Den gamle røde«, først med en ponyvogn og senere med en gig. »Den gamle røde« blev senere suppleret med en yngre hest, den var lidt rask i det, så det var ikke altid, mandskabet kom lige velbeholdent hjem.

Engang min far var på arbejde på Tybjerggård, jeg tror, det var i 1912, kom forpagter Rønholt og sagde til min far, at han havde et køretøj til ham. Det viste sig at være en trehjulet bil, en såkaldt »Phänomobil«, som forpagteren havde købt, men som han ikke rigtig kunne blive »dus« med, bl.a. havde han været i grøften med den. Min far tog imod tilbuddet, og han kom da også helskindet hjem med bilen. Ved nærmere eftersyn viste det sig, at forgaflen var skæv, og det var derfor, at bilen var vanskelig at styre. Da det blev rettet, var køretøjet udmærket at køre med, og tillige var det meget økonomisk. Indregistreringsnummeret var H. 158.

Som stor dreng kørte jeg mange ture i den uden kørekort. Da familien i disse år øgedes, blev det nødvendigt med mere plads, der kunne til nød være 2 voksne og 1 barn på forsædet, der blev da bag dette påsat et par charabancsæder, så der blev plads til 4 børn.

Hvornår »den trehjulede« blev udskiftet, ved jeg ikke, men i 1920 købte far

en kun lidt brugt Ford T, en åben vogn med kaleche, dens indregistreringsnummer var H. 1524. Denne vogn blev ret hurtigt ændret til varevogn ved at fjerne det bagerste sæde, og erstatte det med et lad, der forholdsvis let kunne omskiftes med bagsædet, det skete gerne om lørdagen, så vognen var klar til en søndagstur, om sommeren gerne til stranden, som regel til Fed eller Enø.

Sidst i tyverne købte far en brugt Ford TT lastvogn med tilhørende charabancsæder og ruf, og i 1929 købte han sin eneste nye bil, en Ford model A, indregistreringsnummer H. 8200. Det var ligeledes en åben vogn med kaleche, den blev ret hurtigt ændret, så den kunne bruges til arbejdskørsel ligesom model T. Denne vogn tjente virksomheden i omkring 30 år, og den kørte jorden rundt mere end 5 gange. Nummeret H. 8200 blev overført til en anden vogn, og kørte videre i virksomheden, til denne blev solgt.

Rigtige lastvogne købt som brugte har der også været i virksomheden som regel en mindre til lettere transport, og en større til den tungere, så som kvashuggere, traktorer og ved opstilling af hejseværker. Efter som forholdene ændrede sig, blev lastvognene erstattet af 2 Ford Taunus 1000 vogne, der klarede transportbehovet fra midt i halvtresserne til virksomhedens salg i 1971.

Under krigen 1940-45 blev det vanskeligt at klare transportbehovet, benzinen blev rationeret, og tyskerne lavede visse zonegrænser, de var, så vidt jeg husker på 30 km, og skulle man længere, måtte der en særlig tilladelse til, og den skulle man have i Køge på et af tyskerne oprettet kontrolsted, og så fremvise ved de oprettede kontrolposter.

Efterhånden som benzinrationeringen strammedes gik man over til at bruge gas, og bilerne forsynedes med gasgenerator, hvori man brugte bøgetræ til fremstilling af gassen. Dette var brugbart, men krævede en del ekstra arbejde for chaufføren, ligesom motoren mistede ca. 25% af sin trækkraft.

Om virksomhedens lokaleforhold kan jeg fortælle følgende: Værkstedet i Jernbanegade er som nævnt opført i 1901 og indrettet således: Der var indgangsdør fra gården i Jernbanegade, indenfor til venstre var motor- og vaskerum, først oplyst med et enkelt gasblus, dog senere erstattet med en elektrisk lampe. I begyndelsen var der kun koldt vand, men senere kom der også varmt vand, først fra motorens kølevandsbeholder, senere udnyttede man varmen fra motorens udstødningsrør. Det var et ret primitivt rum, men benyttedes dog indtil 1946.

Til højre for indgangsdøren var der en skrivepult og en vægtelefon og bagved et lagerrum. Derefter kom værkstedslokalet med en lang filebænk på venstre side og værktøjsmaskinerne anbragt på højre side. Fra værkstedet kom man fra en port ud i baggården, hvor der var adgang til smedien. Denne havde først 1 esse med en håndtrukken blæsebælg, men omkring 1915 blev der indrettet endnu 1 esse og en elektrisk blæser blev installeret, ligesom der blev anskaffet en maskinhammer.

Min far skaffede tidligt et autogensvejseværk, det blev installeret i et isoleret træhus (et tidligere hønsehus). Man fremstillede selv gassen i et karbidgas-

værk, derfor skulle huset være isoleret. Da krigen kom i 1940, blev det umuligt at få karbid, og man måtte gå over til at bruge flaskegas, det var dyrere men meget renligere.

Til venstre i baggården var der også et bølgeblikskur, det var indrettet til toilet til personalet, det var noget primitivt. Mod Nørregade lukkedes baggården af en delvis lukket bygning med bl.a. hestestald og vognport.

Efter en halv snes års forløb blev det nødvendigt med mere lagerplads, og da der kun var udnyttet den halve kælderplads under beboelsen, blev den resterende kælderplads udgravet og indrettet til lager, dette gav god plads, og blev et par gange brugt til festlige lejligheder, bl.a. til mine forældres sølvbryllup.

I 1937 blev det nødvendigt at udvide værkstedet, hvilket skete ved en delvis overbygning af baggården. Her indrettedes en filebænk og monteringsplade med en 1½ tons håndbetjent kørekran.

Da fremstillingen af transformatorstationer tog til omkring 1932, blev denne flyttet til Nørregade 10, der tidligere havde været lejet ud, og senere benyttet til lager for nye landbrugsmaskiner og de i virksomheden benyttede tærskeværker og traktorer.

Da jeg i 1946 overtog virksomheden, blev der fra arbejdstilsynet stillet krav om bedre lokaler til personalet, og dette blev efterkommet ved opstilling af en såkaldt »tyskerbarak«, der blev indrettet med såvel spisestue som vaskerum og med WC. Dette var meget tiltrængt eftersom mandskabet også var forøget i årenes løb. Efterhånden udviklede forholdene sig, så det var nødvendigt at samle virksomheden under ét tag, dels var maskinværkstedet i Jernbanegade blevet for lille, og dels lå pladeværkstedet i Nørregade, og her var også personalets opholdsrum.

I 1947 havde jeg erhvervet den af Dansk Briketfabrik ejede grund, også kaldet »Malthas Plads« efter den tidligere ejer, savværksejer Maltha Larsen.

Det var nu en brandtomt, hvorpå jeg så i 1955 begyndte opførelsen af nye bygninger under arkitekt A. Majborn's ledelse. Bygningerne blev opført delvis ved eget mandskab, og var klar til indflytning til september 1957.

Det var en stor omvæltning at kunne flytte ind i de store lyse lokaler. Der var indrettet særligt pladeværksted, og værktøjsmaskinerne var samlet under et, og der var god plads til montering, og en særlig afdeling for traktorer m.m. blev der også plads til. For personalet blev der også gode forhold med spisestue, vaskerum og gode toiletforhold.

Om min far som menneske vil jeg gerne fortælle lidt til slut, men min erindring herom er ikke så stor, så det bliver nærmest hvad jeg har hørt fra anden side.

Far havde visse principper i sit liv, bl.a. mødte han altid på værkstedet til arbejdstidens begyndelse og var der lige til den sluttede. Når det var fyraften, vaskede han sig og klædte sig om, inden der skulle spises til aften.

På værkstedet gik han altid med franske træsko, han efterlod sig iøvrigt 2

H. F. Nielsens maskinfabrik set fra gården. De tre lærlinge foran smedien er fra venstre: Poul Hansen, senere maskinfabrikant i Farendløse, Hartvig Aalund og Joahan Haugaard.

par, det ene par er overladt Haslev Museum, og det andet par blev givet til virksomheden på dens 75 års jubilæum.

Arbejdstidens overholdelse lå også far på sinde, jeg husker fra en gang, Niels Petersen som svend og jeg som lærling var på Grønhøjgård i Tjæreby for at installere vandværk, at vi kørte hjem til middag, så vi var på værkstedet til kl. 12. Min far havde en anden opfattelse deraf, som han tydelig tilkendegav, arbejdstiden skulle udnyttes fuldt ud. Transporten foregik iøvrigt på cykel. Et mundheld, eller hvad man nu vil kalde det, som min far levede efter var, »man kan træde en hund på halen så længe, at den bider til sidst«. Han kunne bruge det rent satirisk, eller også i dybeste alvor, og så var det uden hensyn til, hvor det var, hvem det gik ud over, eller hvem der overværede det. Det var oftest satiren, han brugte.

En tidligere lærling, Ejnar fra Rode, har fortalt mig, at min far for at markere svendeprøveaflæggelsen, den dag tiltalte de nye svende ned »De«.

Ejnar har også fortalt mig om en lærling, Poul Hjort Pedersen, der en vinterdag efter middag spurgte mester, hvad han skulle lave, »du kan gå ud og løbe på skøjter«, svarede far, om Poul løb på skøjter, ved jeg ikke, men i hans arbejdsbog skrev han, »løbet på skøjter så og så mange timer«, og mester godkendte det.

Det er blevet mig fortalt, at han under en diskussion om prisen på gammelt jern med den lokale produkthandler, tog denne og satte ham over plankeværket, der var ikke mere at diskutere.

Svendeprøveopvisning - vist nok 1938. På bænken sidder H. F. Nielsen og ingeniør Svend Nielsen (artiklens forfatter) begge med hat. Imellem dem Svend Nielsens søn Hans Frederik Nielsen. Navnet til trods valgte han en anden branche.

Mine forældre havde i mange år soveværelse på 1. sal mod Jernbanegade, og der kunne af og til blive lidt rigelig støj på gaden, på den tid værtshusene lukkede. Jeg erindrer, at der en sen aftentine var 2 noget beduggede montører fra SEAS, der højrøstet diskuterede et problem om den uden for soveværelset stående elmast. Først lukkede min far vinduet op og bad dem høfligst om at finde et andet sted til deres diskussion, men det fandt de upassende, deriod inviterede de far på kløø, han tog mod opfordringen, tog noget tøj på, gik ned og inviterede de to ind i haven, der var dengang en regel om, at hvad der foregik på privat grund, blandede politiet sig ikke i. De to ønskede imidlertid ikke at komme ind i haven, og så gik far til angreb på dem på gaden, og ser så den ene trække en skruenøgle frem, men far var hurtig og slog ham i gulvet. Da den anden så det, forsvandt han hurtigt fra stedet. Far havde dog fået et par blå mærker fra episoden. Min far var nu langt fra nogen slagsbroder, men lidt selvjustits kunne være på sin plads.

II
R. Brüel's hejseværker til herregårdslader

Ophavsmanden til disse værker var tømrermester Rasmus Brüel, der begyndte sin virksomhed på Sofiendalsvej nr. 22. Grunden var ret stor, idet det nuværende nr. 20 hørte til, men som senere blev bebygget med det nuvæ-

rende kalkstenshus, indrettet til beboelse for en medhjælper, jeg husker bedst arkitekt Søndergaard.

Inde på grunden var opført et almindeligt tømrerværksted, i dette var en mindre bolig for en ældre tømrersvend, husker jeg. Senere blev der på pladsen opført en ladelignende bygning til opbevaring af materialer, og hvor der var opstillet et amerikansk anlæg til transport af såvel krearurfoder som staldgødning.

Brüel havde også importeret et amerikansk anlæg til montering i en lades rykning til transport af hø og halm, altså lettere materialer. Drivkraften hertil var en hest. Det må være herfra, at ideen til transport af hele kornlæs i store lader er kommet. Udviklingen er uden tvivl sket i et samarbejde med min far, maskinfabrikant H. F. Nielsen, der havde etableret sig i 1901.

Hvornår R. Brüel etablerede sig, ved jeg ikke, men muligt lidt før, da Brüel's ældste søn, Svend, var lidt ældre end jeg. Brüel havde også en datter, Edith, og sønnen Otto, der senere førte virksomheden videre som en ren arkitektvirksomhed med Ejner Mortensen som medhjælper.

Samarbejdet mellem R. Brüel og min far har formentlig begyndt omkring 1905-06, og det var en yderligere udvikling af det amerikanske system, så dette blev så kraftigt, at det kunne tage hele kornlæs, når disse blev kørt hjem fra marken, og det vil sige, at det skulle bære en vægt på indtil 2000 kg.

I ladens rygning anbragtes et dobbelt kørespor af tipvognsskinner, hvorpå kørte en såkaldt dræsine, der kunne køre i hele ladens længde ved hjælp af en mand, anbragt i en kasse, der med et håndsving gennem en tandhjulsudveksling kunne køre dræsinen frem og tilbage. Endvidere skulle han fastgøre og udløse læsset. Der var kun en gennemkørsel i laden, hvor ophejsningen kunne ske, nemlig der hvor den hestetrukne omgang var anbragt, med mindre der var flere af disse. Hestegangen bestod af et ca. 1 m stort hjul med en træbom til hesten at trække i. Fra hjulet var en stålwire over et par tovskifter ført op i ladens rygning. Måske havde man en særlig hest til at trække omgangen, men man kunne også bruge det spand, der var forspændt det læs, der skulle hejses op.

Sådanne anlæg har i hvert fald været brugt bl.a. på Sofiendal og Tybjerggaard.

En hesteomgang af denne type er også anvendt ved roeaflæsningsanlæg bl.a. på ovennævnte gårde.

Som forholdene var den gang, gav en installation af et sådant anlæg forbedrede forhold ved hurtigere aflæsning og mindre brug af mandskab.

For yderligere at effektivisere indkørslen af kornlæs, blev der, jeg vil formene omkring 1908, fremstillet en hel ny konstruktion af hejseværk, der bestod af en enkelt køreskinne af I-jern anbragt i ladens rygning, hvorpå kørte en vogn, kaldet »katten«, der ved hjælp af et spil anbragt i ladens gavl, kunne køre frem og tilbage. Så kunne den før omtalte mand spares for det besværlige arbejde det var at køre dræsinen i en varm sommerdag.

Spillet til dette hejseværk bestod af to støbejernstromler, den ene til hejsning og firing, den anden til kørsel frem og tilbage. Disse tromler var ca. 40 cm i diameter og ca. 100 cm lange, drejede med gevindspor, der passede til ståltovets tykkelse. Hver tromle blev drevet gennem et snekketræk og et dobbelt sæt remtræk med henholdsvis åben og krydset remme fra en mekanisk kraftkilde. Det dobbelte remtræk var nødvendigt for at skifte tromlernes omdrejningsretning, dels for at hejse og fire, dels for at skifte køreretning. Spillet var anbragt i ladens ene ende på en platform i en vis højde, så manden der betjente spillet også havde et vist udsyn over, hvad der foregik. »Katten« var indrettet som en del af en taljeblok, hvorover hejsetovet førtes, videre over den løse taljeblok, og tilbage til »katten«, og derfra til ladens modsatte ende, hvor det var forsvarligt fastgjort.

I den løse taljeblok var anbragt en svingel med fire kroge, hvori læsset fastgjordes med fire rebstropper fra det ladtræ, hvorpå læsset på høstvognen lå. På svinglen var anbragt en udløsningsmekanisme for de to kroge, så disse rebstropper kunne frigøres, så læsset faldt ned i laden. Udløsningsmekanismen betjentes fra ladegulvet ved hjælp af et tyndt reb, der hang ned fra svinglen.

Hele dette arrangemebt var ret kostbart, og blev kun fremstillet i forholdsvis få eksemplarer, jeg husker følgende: Iselingen og Rosenfeld ved Vordingborg, Vallø ved Køge, Holchenhavn ved Nyborg og Gunderslevholm.

Så kom krigen 1914-18, og jeg erindrer ikke, at der blev fremstillet hejseværker i denne periode, men der er nok syslet med nye ideer, for i 1919 var en ny konstruktion klar til at blive sat i produktion.

Spillet kom nu til at bestå af et trælad ca. 100 cm bredt og ca. 200 cm langt og 50 cm højt. Herpå monteredes så jernbeslagene, der bestod af en hejsetromle ca. 25 cm i diameter og to overlangstromler ca. 18 cm i diameter. Selve tromlerne var af træ, men ellers alt i jern. Hver tromle var forsynet med et keglefriktionshjul, hejsetromlens var 80 cm i diameter og overlangstromlernes 45 cm i diameter. Til at drive tromlerne var der to transmissionsaksler, en til hejsetromlen, og en til de to overlangstromler. (Der skulle kun bruges en af gangen). Disse to aksler var forsynede hver med en keglefriktionsskive ca. 16 cm i diameter og kunne ved hjælp af et eksentrisk leje med tilhørende betjeningshåndtag presses mod tromlens hjul, for at overføre den roterende bevægelse. I de første år brugte man en ret stor kegleform, men da læssene blev større og tungere, gik man over til en mindre men dobbelt kegleform.

Disse spil var betydelig lettere og billigere at fremstille, og så kunne de anbringes på det mest passende sted i laden. F.eks. midt i laden ved en gennemkørsel, eller på en platform over denne, så havde man et godt oversyn i laden. »Katten« blev også gjort lettere og billigere, og det gjorde køresporet også.

Det blev fremstillet af træ, ikke af en massiv bjælke, denne kunne jo kaste sig, men af tre sammensømmede planker med forskudte samlinger. Den midterste planke var 5×17 cm, og de to yderste var 4×17 cm. På de yderste plankers overside sømmedes en skinne af fladjern 3×0,6 cm til »katten« at

køre på. Man måtte dog senere erstatte fladjernet med vinkeljern, da fladjernet arbejdede sig løst.

Af denne model hejseværk blev der allerede i 1919 leveret 10 sådanne værker, og indtil 1937 blev der ialt leveret 68 værker, bl.a. et til Frankrig og et til England. Alle disse hejseværker sørgede tømrermester R. Brüel selv for at opstille med sit faste mandskab. Der er særlig tre, jeg husker, Næstved Pedersen, Anders Nielsen og Rasmussen.

I 1937 stod Alslevgaarden ved Karise for at skulle bygge en ny lade, og da den unge Chr. Selchau Hansen netop var vendt hjem fra et ophold i England, blev jeg på hans og faderens foranledning opfordret til at fremstille et nyt og kraftigere hejseværk, svarende til tidens krav. Foldudbyttet og kornlæssene var jo blevet større og dermed tungere. Dette nye anlæg kunne så blive prøvet og kritiseret på gården.

For at få dette hejseværk frem, blev det nødvendigt med et større forarbejde, og dette blev min yngre broder Herman og jeg sat til på min fars opfordring og med hans bistand. På den måde kom det nye værk frem, det blev så opstillet og prøvekørt og godkendt til høsten 1937, og gik så i fabrikation i 1938 som model 38.

Denne model var i princippet lig det foregående beskrevne hejseværk, men udførelsen blev totalt ændret. Spillet kom til at bestå af et v-jernslad af nogenlunde samme mål, som træladet, herpå monteredes der tre tromler med tilhørende transmissionsaksler. Tromlerne blev standardiserede, så de var lige store, alle af støbejern. Diameteren var ca. 30 cm og længden ca. 80 cm. Keglefriktionshjulene blev lige store og tosporede, ca, 60 cm i diameter og monterede med kuglelejer. Ligeledes blev transmissionsakslerne forsynede med kuglelejer, og alt med trygsmøring.

»Katten« blev også forsynet med kuglelejer, og taljen blev treskåret mod tidligere toskåret.

Træsporet blev nu atter jernspor. Det blev udført af dobbelt profileret v-jern 10×5×1 cm. De nødvendige tovskiver blev gjort større, ca. 40 cm mod tidligere 25-30 cm og alle med kuglelejer og tryksmøring. Det samme gjaldt svinglen.

Den tidligere anvendte udløsningsmekanisme blev brugt på Alslevgaarden, men derefter gik man over til at bruge to ladtræer i høstvognen, disse var koblet sammen med en sindrig låsemekanisme, der kunne udløses ved et træk i en snor fra ladens gulv. Ved at bruge to ladtræer kunne man få læsset noget højere op, og derved fylde mere i laden. Ikke alle lader var jo lige høje, og undertiden var det nødvendigt at bygge en rytter på laden, så køresporet kunne anbringes der.

Der blev gennem årene fremstillet 54 hejseværker af model 38, det sidste blev opstillet på Frisenborg ved Hammel. Alle værker af model 38 blev leveret og opstillet af mandskab fra H. F. Nielsens Maskinfabrik. Normalt af tre mand og med en uges varighed.

Enkelte steder blev hejseværket også brugt til roeaflæsning. Der blev så anvendt dobbelte ladtræer, men så forsynet med net, lig et stormasket fiskenet.

Der blev også leveret nogle roeaflæsningsanlæg, hvor der anvendtes et spil med en enkelt hejsetromle. Til disse anlæg brugtes en særlig kassevogn med udløselig bund, der kørte på en rampe med tipvognsskinner. Når vognen var oppe, udløstes bunden automatisk og spillet stoppede. Ellers var konstruktionen lig de tidligere omtalte anlæg med hestetrukne omgange.

Når der skulle tærskes fra ladegulv til tærskeværk, brugte man oprindeligt at lægge et læs i et sæt ladtræer, og så transportere dette til en platform, der var anbragt over tærskeværket. Dette krævede noget mandskab på gulvet, for at kunne klare tærskeværkets kapacitet. Der blev så fremstillet en grabbe, jeg tror, det var på foranledning af Chr. Selchau Hansens idé. Denne grabbe krævede kun to mand på gulvet, så det var en stor fordel.

Så var det slut med hejseværker, for nu ændrede høstformerne sig meget på grund af mejetærskernes fremkomst. Ladernes brug ændredes, da det nu blev nødvendigt med silo- og tørreanlæg i stedet.

Der blev i tiden før 1914 fremstillet en model af en lade med en installation af de første mekaniske hejseværker som omtalt tidligere. Den blev desværre ødelagt ved en brand i den garage, hvor den stod på ejendommen Sofiendalsvej nr. 45 a.

En hejselade med installation af model 38 er også blevet fremstillet og blev brugt ved flere udstillinger på dyrskuer, bl.a. på Bellahøj og de jyske ungskuer.

Denne model opbevares nu på landbrugsmuseet på Gammel Estrup.

Jeg har optaget en 16 mm smalfilm af hejseværker, model 38, i brug på dels Alslevgaard ved Karise og dels på Højstrup ved Rødvig, den viser bl.a. to forskellige sporarrangementer og to forskallige ladtræer i brug. Der er også noget om roeaflæsning på Gjorslev ved St. Heddinge. Filmen opbevares nu på Gammel Estrup.

Landsdelsvis fordeler hejseværkerne sig således: på Sjælland 73, på Fyn 16, i Jylland 10, og på Møn, Lolland-Falster og Langeland 19 udover de før nævnte.

Jeg har tidligere nævnt Rasmus Brüel's medhjælper arkitekt Søndergaard, men før ham havde Brüel en arkitekt Jahfner som medhjælp, men han etablerede sig senere i Århus, og førte ideen med hejseværker videre der, jeg tror, det var et svensk hejseværk, han indførte, men om dets beskaffenhed skal jeg ikke udtale mig men kun oplyse, at jeg har udskiftet enkelte stykker. For at have begge systemer, var der på Statens Forsøgsgårde installeret et Jahfnerværk på Trollesminde, og på Faurholm et af Brüel's.

Så er mit emne ved at være udtømt, da jeg ikke har kunnet få de senere oplysninger, jeg gerne ville have haft med, dog har jeg fået oplyst, at Rasmus Brüel døde i 1936, og at Otto Brüel efter sin teoretiske uddannelse fortsatte virksomheden som ren arkitektvirksomhed med arkitekt Ejnar Mortensen

som medhjælp indtil han døde i 1951. Virksomheden blev derefter en kort tid overtaget af Thamdrup, der afstod denne til arkitekt A. Majborn.

Rasmus Brüel havde syslet med et projekt til en helt ny avlsgård, men som han ikke nåede at få gennemført. Det er det senere blevet på Bramstrupgård ved Odense.

Ideen var at bygge et centraltårn med derfra 4 eller flere udgående bygninger til stalde og lade. I centraltårnet var forneden anbragt et tærskeværk med halmpresser på en drejeskive, så halmen kunne presses ud i de forskellige bygninger. I de øverste etager i tårnet var der indrettet siloer til korn og foder m.m. Om dette projekt findes der yderligere oplysninger i faglitteraturen.

Hejseværker - leveret i Syd- og Midtsjælland:

Gunderslevholm - Lystrup, Holmegård - Espe - Fuirendal - Basnæs - Øbjerggård - Lyngbygård - Ll. Svendstrup - Oremandsgård - Gammel Oremandsgård - Saltø - Adamshøj - Lekkende - Høvdingsgård - Bregentved - Alslevgård - Harrested - Bonderup (ved Korsør) - Cathrineholm - Rosenfeld - Sørup - Kastrupgård (ved Fuglebjerg) og - Pengeskiftegård (ved Ringsted).

III
Omrejsende tærskeselskaber på Haslevegnen

Omkring århundredskiftet og indtil elektriciteten blev mere udbredt efter 1918-20 var det ikke almindeligt, at man havde eget tærskeværk på landbrugsejendommene, derimod var omrejsende tærskeselskaber almindeligt udbredt.

Disse var almindeligvis aktieværker, og som regel drevet med damplokomobil, enkelte også med petroleumsmotor, et sådant fandtes blandt andet på Lysholm.

I Troelstrup by havde gårdejerne efter datidens forhold et stort damptærskeværk (6-7 hk). I Søndermarken fandtes et mindre damptærskeværk til de der værende ejendomme på 2½ hk. Braaby og Teestrup havde hver sit damptærskeværk i mellemstørrelde (4-5 hk). I Førslev havde gårdejer og brygger Ole Olsen selv et damptærskeværk på 6-7 hk, som han tærskede med for egnens landmænd. Der var også i Førslev et mindre damptærskeselskab. I Tjæreby havde gårdejer Ole Olsen selv et damptærskeværk på 6-7 hk, som han ligeledes tærskede for egnens landmænd med. I Terslev havde gårdejer Pedersen, Søndergård, eget damptærskeværk på 4-5 hk. Foruden til eget brug lejedes det også ud.

Fælles for de ovennævnte tærskeværker var, at de skulle transporteres fra sted til sted med heste, ofte med firespand for de store maskiner, jorden kunne jo være blød om efteråret, og det var gerne i den tid, der tærskedes.

I Høsten var der også et damptærskeværk på 6-7 hk. Her var lokomobilen selvkørende, så det også kunne transportere tærskeværket med.

Oprindeligt bestod et tærskesæt af tærskeværk og lokomobil, senere kom der så halmpresser med, først som håndbindende, senere som selvbindende, og senere kom der også avnblæder på tærskeværket, og endelig som sidste

mekanisering fik man ilæggerapparat. Alle disse ting betød hver for sig en lettelse af arbejdet, ligesom man ikke havde behov for så meget mandskab. Alle egnens større gårde havde selv deres damptærskeværk på 6-7 hk.

Til oplysning kan jeg fortælle, at den opgivne hk er den nominelle, og at der skal ganges med 3, for at få den effektive hestekraft.

Damptærskeværkernes eksistens fortsatte en del år efter elektricitetens fremkomst, og man erstattede nogle steder lokomobilet med en traktor, disse kom frem omkring 1920.

Under krigen 1914-18 gjorde man god brug af damplokomobilet som drivkraft, og især på tørvemoserne fandt de god anvendelse til drift af ælteværker og pressere til fremstilling af tørv. Selv under krigen 1940-45 var der adskillige lokomobiler i gang på moserne.

IV
Elforsyningen i Haslev

Som alle andre steder begyndte elforsyningen med jævnstrøm her i byen, årstallet kender jeg ikke, men det må være før århundredskiftet, og det var daværende agent Ulrick, der havde indrettet et elværk i den af ham tidligere benyttede mejeribygning i Nørregade. Det var i den sydligste ende af bygningen.

Imod gavlen var der akkumulatorrum, og derefter kom maskinstuen, hvori der var installeret en lysgasmotor og en dynamo. Jeg vil tro, at motoren har været på omkring 15 hk. Desuden var der en fordelingstavle med de fornødne instrumenter.

Anlægget passedes af en ældre mand, kaldet »Nis Pæsen«, en høj, lidt kraftig mand med klippet fuldskæg, og så vidt jeg husker, boede han i en del af et ældre hus, der lå på hjørnet af Ringstedvej og Nordborgvej, der hvor nu Præstemarksgården ligger. Der var dengang markandiserforretning mod Ringstedvej.

Elværket var så vidt jeg husker kun til agentens eget forbrug. I Jernbanehotellet, som også tilhørte agenten, var den store teatersal oplyst af buelamper, der var ophængt i loftet, så de kunne hejses ned for eftersyn og udskiftning af kul. Desuden var der anbragt enkelte lampetter på balkonens udhæng med alm. glødelamper.

Også korn- og foderstofforretningen blev forsynet med el, idet der i lige linie fra værket i Nørregade var lagt kabler i jorden til korn- og foderstofforretningen. Disse kabler, der var 2 svære og 2 noget tyndere, var ståltrådsarmerede, omviklet med jute og et dæklag. De lå under H. F. Nielsens Maskinværksted og beboelse, tværs over Jernbanegade, og formodentlig videre under apoteket. Når jeg kan beskrive dette så nøje, skyldes det, at min far fandt kablerne ved en udgravning. Da det under krigen 1914-18 blev vanskeligt at skaffe kobber, fjernede min far en del af disse kabler, som lå under hans værkstedsbygning.

I 1908 oprettedes et privat aktieselskab, som etablerede et jævnstrømsværk

bag Akselhus, det der nu er Haslev Museum. Dengang var der ikke noget, der hed Frederiksgade, der var kun en stump vej, og så en sti til Gammelvej, den der nu hedder Præstevænget.

Der opførtes en bygning i en efter tiden moderne stil med fladt tag, den var indrettet med en forhal, en maskinhal og et akkumulatorrum.

I forhallen, der hvor nu museets kontor findes, opstilledes et sugegasværk, beregnet til brug af antracitkul. Desuden var der et mindre rum til diverse.

I maskinhallen monteredes 2 engelske Hornsbye sugegasmotorer på henholdsvis 45 og 25 hk, så vidt jeg husker. Disse drev hver sin dynamo med remtræk. Endvidere monteredes der et ladeaggregat og et tavleanlæg.

I akkumulatorrummet opstilledes akkumulatorbatteriet.

Anlægget var baseret på 220 volt spænding.

Til at passe værket blev ansat en tidligere mekaniker Niels Andersen, han havde haft et mekanikerværksted i Jernbanegade 35, i gården bag den nuværende »Gør det selv butik«. Andersen var en meget beskeden mand, men han havde god mekanisk snilde, så han egnede sig godt til stillingen.

Den store motor havde trykluftstart, mens den mindre måtte startes med håndkraft, det var noget besværligt. Så fandt Andersen på en anordning, som så min far udførte og monterede, så også denne motor kunne startes med trykluft.

Som årene gik, steg elforbruget, og det blev nødvendigt med en udvidelse af maskinkraften, hvorfor der blev indkøbt en dieselmotor af fabrikant Møller & Jochumsen, Horsens. Denne motor var 2-cylindret og på 120 hk og med direkte koblet Thomas B. Thrige dynamo.

Bygningsmæssigt var der plads til denne store motor, men højden var så stor, at der måtte laves en udsparing i loftet, for at den kunne være der.

Imidlertid var den første verdenskrig kommet, så det efterhånden blev vanskeligt at fremskaffe det nødvendige brændstof, så han måtte overgå til hjemligt brændsel, og det blev tørvene, man skulle bruge.

Dette medførte en ombygning af sugegasværket, men alligevel opstod der besværligheder, det var tjæren i tørvene, der voldte vanskelighederne, motorerne sodede til og måtte renses ofte, og det gav driftsforstyrrelser.

Dette problem løste Andersen på en såre enkel måde, nemlig ved at vaske gassen, og dertil fremstillede han en lodretstående kasse af brædder, hvori han anbragte nogle skråtstillede stykker brædder, skiftevis på den ene og den anden side, således at gassen kunne passere i zig-zag gennem kassen fra neden og op efter, samtidig med, at der blev ledt vand ind foroven i en passende mængde, så der dannedes en jævn vandstrøm, som gassen passerede igennem, og derved blev vasket fri for tjæren.

Jeg mener, at denne opfindelse blev patentsøgt, men husker ikke, hvad der blev ud af dette.

Det blev også nødvendigt at ændre dieselmotoren til gasdrift, dette blev udført af firmaet Nilkron i Aalborg.

Disse ændringer medførte også, at der måtte anskaffes et større gasværk, som også blev leveret af firmaet i Aalborg, men ideen med at vaske gassen blev bibeholdt, da den havde vist sig særdeles effektiv.

Den blev dog ikke udført i en trækasse, men i en cylinderformet jernbeholder, indvendigt forsynet med skiftevis kegler og keglestubbe for at skaffe den nødvendige vandoverflade til gassens passage.

Ideen var Andersens, og den blev også i dette tilfælde udført efter hans anvisning.

Fremstillingen skete på min fars virksomhed. tegningen til denne gasvasker udførte jeg selv.

Man oplevede en mærkværdighed ved ændringen af dieselmotoren til gasdrift, husker jeg, motoren var købt og leveret til at yde 120 hk, men som dieselmotor lykkedes det ikke at få den til at yde mere end ca. 80 hk, hvorimod den udmærket klarede de 120 hk på gas.

Omkring 1920 blev det aktuelt med en udvidelse, og der blev ca. 1921 indkøbt en dieselmotor på ca. 60 hk. Denne nåede ikke at blive opstillet, der blev indledt forhandlinger med SEAS om overtagelse af elværket.

Forholdet var bl.a., at SEAS ved henvendelse om salg af el til større byer og købstæder, blev spurgt om, hvorfor det ikke leverede strøm til sin hjemby. Dette medførte, at SEAS i 1922 overtog det private elværk, for derefter at forsyne byen med vekselstrøm.

Når denne overtagelse ikke skete før, skyldes det sikkert, at jævnstrømsværket var særdeles veldrevet og tillige et økonomisk godt foretagende med en rimelig pris på el, og dette havde Andersen en stor del af skylden for, og han blev da også belønnet med et gratiale for det, ved værkets salg.

Foruden Niels Andersen som bestyrer var der i årenes løb yderligere beskæftiget to medhjælpere, nemlig Albert Hansen og Brun Hansen.

Klagesang ved Haslev Elektricitetsværk's salg til højspænsingssværket i Haslev - skrevet af elværksbestyrer N. M. Andersen:

Ak Nætterne længes og Luften er sval,
hvem havde vel ventet en Nedgangsdal!
For Storværk vi alle maa vige.

Hvem drømte saa snarlig om Skilsmissens Dag,
vort Værk er ej mere vor egen Sag!
For Storværk vi alle maa vige.

Nu er det en Saga med Kunst og med Pragt,
saa ofte min Længsel fik Livsmodet vakt!
For Storværk vi alle maa vige.

Mens Løvet det falmer, vi drejer vor Knap,
og Lyset udspredes til Fryd og til Pragt!
For Storværk vi alle maa vige.

Nu stedtes til Hvile for Hundrede Aar,
en dygtig Skønjomfru i Livets Vaar!
For Storværk vi alle maa vige.

AK! mon dog min Følger har Lyset saa klart,
jeg var jo saa dejlig skøn Valborgsag!
For Storværk vi alle maa vige.

Jeg gav jer jo Mønter, var billig og strunk,
jeg gav jer kun Hæder og Ærens Gunst!
For Storværk vi alle maa vige.

Jeg havde en Moder i Styrelsens Tal,
hun sagde Skønjomfru for Storværket skal!
Bestandig, bestandig du vige.

Jeg takked og trygled og bad for mit Hjem,
men intet kan nytte, naar en er mod fine!
Vel alle for Storværket vige.

Jeg blev ad Aare de fjorten i Tal,
med Vemod og Taarer en Dag jeg skal!
Bestandig for Storværket vige.

Snedkerlærling i Hyllinge

Et tidsbillede fra trediverne. Af Jens Krogsholm Mortensen.

I disse år, hvor der bliver skrevet så meget om de »gode, gamle dage«, er der en vis rimelighed i at lade tankerne gå til livet, som det formede sig for mere end 50 år siden.

Jeg blev konfirmeret i Køng kirke den 2. april 1933. Mine forældre havde landbrug på »Bankerne« - Kostræde Banker -; men da det ikke havde min store interesse, måtte jeg se at finde noget andet at virke med; men der var stor arbejdsløshed også dengang. I Tyskland var Hitler lige kommet til magten, og herhjemme regerede Stauning.

Det forår gik jeg så til hånde ved landbruget; men blev senere »lånt« ud til gårdene, når der i en kortere tid var brug for en dreng til forefaldende arbejde, så jeg arbejdede snart her, snart der for en krone om dagen samt middagsmad; men i høstens tid fik jeg dog halvanden krone. Om efteråret var jeg med til at tage kartofler op hos vor nabo, Øbjerggård.

Lysten til at drive landbrug blev imidlertid ikke større af den grund! Jeg havde gået i husflidsskole to vintre inden konfirmationen. Min husflidslærer sagde en dag til min far: »Lad dog den dreng komme i tømrer- eller snedkerlære, for han har lyst og evner til det!« - Desværre var det svært at få læreplads; men det lykkedes mig at blive arbejdsdreng på et nystartet savværk i Masnedsund til en løn af 15 kr. om ugen.

Det var forstmand Carl Johan Bruun, den senere i krigen dræbte faldskærmsmand, der var vendt hjem fra Canada og nu havde investeret alt i savværket. Det blev ordnet sådan, at jeg kunne bo hos min moster i Vordingborg.

Jeg havde mange gode oplevelser i det halve år, jeg var der; men desværre måtte savværket lukke i løbet af foråret 1934, så min fremtid der blev af kort varighed, skønt jeg havde befundet mig godt i den tid, jeg var der.

En ny tid begyndte. Jeg flyttede hjem igen og var med i marken under forårsarbejdet. Men så en dag så vi en annonce i »Næstved Tidende«: »Snedkerlærling søges«. Min far ringede og aftalte et besøg i Hyllinge. Det var hos snedkermester Johs. Pedersen. Vi tog cyklerne og kørte derhen midt i april måned, og vi blev enige om forholdene, dvs. min far og snedkermester Pedersen gjorde, for dengang havde en dreng på 15 år ikke meget at skulle have

sagt. De aftalte, at jeg skulle komme den 1. maj, og vi kørte hjem igen for at gøre alt klar til flytningen.

Jeg husker endnu, at min far spurgte: »Tror du nu, at du kan undvære mor så langt væk?«

Min læreplads

Den 1. maj ankom min far og jeg på cykel med fuld oppakning efter en tur på 30 km. Vi fik læsset det hele af og båret op på mit værelse, et lille tagkammer, som nu skulle være mit opholdssted de næste 4 år.

Der blev talt nærmere over en kop kaffe. Pedersen fortalte lidt om arbejdsforholdene. Bl.a. husker jeg, at han sagde: »Vi har altså 9 timers arbejdsdag.« - »Det betyder ikke noget,« sagde far, - »lad bare knægten komme til at bestille noget.«

Efter de afsluttende forhandlinger kørte far hjem igen, og så stod jeg da her alene, midt imellem fremmede mennesker, som jeg ikke kendte. Jeg kendte ikke eet menneske i byen, d.v.s. indirekte havde jeg et bekendtskab, idet jeg havde en hilsen med til lærerinden, frk. Larsen, hvor min mor havde været som ung pige i huset omkring 1915. (Frk. Larsen havde en søster i Sandved, som også var lærerinde).

Jeg fik hurtigt sat på plads i det lille kammer på ca. 6 m2. Der var en seng, et bord og en stol. Kammeret vendte mod nord, og der var et lille tagvindue samme vej. Udsigt var der ikke meget af. Jeg kunne se ned på stationsvejen, beplantningen bagved, noget af sporarealet og stationen. Der gik jo tog dengang mellem Næstved og Slagelse.

I den anden ende af bygningen var der to gavlværelser med vinduer ud mod torvet eller det gamle bystævne. Her boede ældste lærling, Evald, i det ene og i det andet pigen, der passede centralen.

Ellers var der kun åbent loft. Midt på loftet, under et tagvindue, stod to servantestativer. Her skulle vi vaske os hele året. Der kunne være koldt om vinteren. Varmt vand havde vi ikke, og der var heller ikke noget med varme på værelserne.

Evald var på sidste læreår, da jeg begyndte. Han var fra Sandved, søn af elværksbestyrer Petersen, så han kunne hurtigt smutte hjem en tur.

Næste morgen blev jeg vækket et kvarter før syv, og da jeg var vant til hjemmefra at stå op, når der blev kaldt, var jeg hurtigt oppe og gik ned for at få morgenkaffe.

»Hvad, er Jens allerede oppe?« sagde fru Pedersen.

Så var jeg klar til at gå på værkstedet. Der var meget at sætte sig ind i, og vi kan vist godt sige, at det var en »blandet landhandel«. Vi lavede alt i møbler og også bygningearbejde. Var glarmester også, så jeg måtte ud at hente vinduer, som manglede glas. Ja, låsesmede måtte vi også være, når en dør var gået i baglås, eller en lås skulle udskiftes.

Det var et håndsnedkeri; men vi havde maskiner. En båndsav + en com-

binedret maskine til at save, høvle og fræse med. De første dage gik med at »indsnuse« atmosfæren og blive sat ind i de forskellige arbejdsmetoder.

Nu blev det mig, der skulle rydde op om aftenen efter fyraften. Hidtil havde det været Evald; men nu kunne jeg blive sat til alt det værste.

Vi havde en svend, Arne Christiansen, fra Bendslev. Han stod i et særskilt rum, da vi også lavede serveringsbakker i masseproduktion. Det var til »Schous fabrikker«. De blev sendt med banen i store kasser, der kunne rumme ca. 500 stk. Derfra blev de fordelt ud over landet til Tatol og Schous sæbehuse. (Vi havde et Tatoludsalg i den anden ende af Pedersens ejendom. Her boede Anna Hansen, der passede butiken her).

Jeg kom nu i gang med at forberede alle disse bakkebunde af krydsfiner. Først skar mester dem op på rundsaven. Jeg skulle pudse kanterne, runde hjørnerne, og bore huller til skruer. Alt det gik på samlebånd, før de kom ind hos svenden for at blive bejdset, lakeret og samlet.

Her fik jeg snart noget aftenarbejde, da det jo ikke var meningen, at jeg skulle lave alt det om dagen. Jeg stod mange aftener den sommer og tjente lidt lommepenge. 2 øre pr. bund; men jeg nåede op på at kunne lave ca. 50 stk. i timen, og da en svendeløn ikke var så meget over en krone i timen, havde jeg penge til husbehov. Jeg fik kost og logi men ingen kontanter i læretiden, så det var kærkomment med lidt ekstra.

Det var sjældent, jeg fik penge af min far. Han sagde gerne: »Du har dit arbejde, får kost og logi. Hvad mer' har du brug for?«

Kantlisterne til bakkerne fik vi fra Hyllinge savværk. Her residerede tømrermester P. A. Schröder. Hver uge måtte jeg en tur på cykel ned efter et bundt bakkelister. Men der kom en periode, hvor der ikke var så travlt. Da fik vi et tilbud fra savværket: 500 havestolesæt i løsdele. De blev kørt op til værkstedet, og nu fik vi arbejde her med at lakere og samle alle disse stole.

Vi fik også noget bestillingsarbejde ud over det sædvanlige. Der havde været nogle udgravninger under kirkegulvet. Her lå nogle fra Parsbergslægten begravet, og man havde fundet skjolde og våben. De havde i sin tid ejet Harrestedgård. Nu skulle vi i gang med at lave nogle rammer i egetræ. Her skulle alle disse fund opsættes, og rammerne blev placeret på væggene i Hyllinge kirke. - Da forsamlingshuset blev restaureret i 1935-36 havde vi også noget arbejde med krydsfinerplader på balkonen.

Et parti kakkelborde 100-150 stk. til en grosserer Mogensen i København fik vi også i ordre. (De kan altid finde de billige steder på landet). Her fik jeg også noget aftenarbejde og tjente lidt ekstra. Så stod jeg her i fred og ro om aftenen og samlede borde.

Ligkister producerede vi også nogle stykker af om året. Gerne to ad gangen, og når de så var klar, - op på trækvognen og hen til malermester Panton med dem. Vi havde altid nogle stykker på lager i sidebygningen.

Een dag gik det dog galt med kisterne. Jeg havde fået den ene på den gamle trækvogn. Den havde kun to hjul, så den kunne vippe, hvis den kom ud af

balance. Det gik fint, indtil jeg skulle over baneskæringen. Vejen går ned mod sporene. Her lå en sten i vejen, så vognen gav et lille bump, men det var nok til at kisten skred ned og ramte den ene skinne. Nu er kister jo ikke lavet til at holde et langt liv. Resultatet var, at den blev stødt i enden og flere lister og gesimser blev slået løse. Med lidt hjælp fik jeg den lige på vognen igen og tilbage til værkstedet, lidt rød i kammen. Den blev repareret og af sted igen, og denne gang lykkedes det.

Glarmester

Da firmaet ikke havde så meget kapital, at vi kunne have glas hjemme i kasser, måtte jeg tit afsted til brugsen, når vi fik et vindue, der skulle have nyt glas i. Det var de gamle standardtavler 20 gange 24 tommer, som vi kaldte dem. Jeg cyklede gerne til brugsen og fik en tavle glas under armen. Det havde jeg kørt med mange gange; men denne gang gik det galt. Det blæste ret meget, og på vejen hjem kom der et stærkt vindstød. Jeg holdt ekstra fast, med det resultat, at vinden tog begge ender, så jeg kun havde et lille midterstykke af glasset under armen. Hjem og få en »balle«, og så afsted igen med formaninger.

Vinduet blev lavet og jeg måtte ud til kunden med det færdige vindue.

Det var sjældent, at vi fik noget færdigt til tiden. Vi havde flere ordrer, og svenden spurgte Pedersen en dag, om vi ikke skulle i gang med det skab. »De har da ikke spurgt efter det endnu,« svarede mester roligt.

Der var fødselsdag i Førslev hos en kunde. Konen skulle have et dækketøjsskab i fødselsdagsgave; men det var som sædvanligt knapt færdigt. Gæsterne sad ved eftermiddagskaffen, og vi kom endelig hjemmefra med skabet på trækvognen. For en sikkerheds skyld havde jeg fået ældste søn, Flemming, med for at holde ved vognen.

Vi nåede derud, da de næsten var færdige med kaffen. Alt gik godt, skabet kom på plads og vi blev budt på kaffe og æbleskiver. Flemming var 10-11 år og havde en god appetit. Den ene æbleskive efter den anden gled ned, og jeg blev selv lidt flov på hans vegne. Da kom det fra fruen: »Sig mig engang, har den dreng ikke fået mad i dag?«!!

Møbelpolstring

Det var i klubstolenes tid de år. Vi lavede stolestel. De bøjede arme fik vi færdig hjem fra et savværk på Fyn, som leverede dampbøjede sæt. Resten lavede vi selv, og så skulle stolen til møbelpolstrer.

I Bendslev, hvor svenden Arne var fra, havde Henry Grøndal polstreværksted. Han kom selv i bil og hentede polstrearbejdet. Vi havde godt nok en lokal, sadelmager Jensen; men kvaliteten var mester ikke altid tilfreds med. Vi havde 4 stolesæt til polstring; jeg hentede sæderne, og vi skulle montere dem. Mester var ikke tilfreds med dem, han kiggede på dem, rystede på hovedet og tog så stoffet af igen og polstrede dem om. Han var ikke af dem, der hidsede

sig op og leverede dem tilbage igen. Der blev sagt, at vor lokale Jensen var bedre til at spille lokal revy og dilettantkomedier.

Klubstole har jeg også cyklet med ud til kunderne, ja selv en divan havde jeg på nakken engang og cyklede med. Den cykel måtte holde til meget og var tit overbelastet. - Lærlingen gjorde det ikke så meget med, han vokser sig vel fra det.

Skulle vi bruge nogle beslag, måtte jeg af og til en tur til Næstved hos isenkræmmer Sheel-Bech. Jeg fik en krone af mester (det var hvad togbilletten kostede retur), så måtte jeg selv bestemme, om jeg ville tage toget eller cykle. Jeg cyklede for det meste, så havde jeg tjent kronen, og jeg kunne være hjemme på samme tid som toget. Dengang kørte der ikke tog hver time.

Jeg hørte en dag mesters kone sige: »Er Jens allerede kommet tilbage?« Når Evald før min tid kørte til Næstved over middag, kom han ikke tilbage før aften, fortalte fruen mig.

Som før nævnt var Pedersen bestyrer af centralen. Det krævede også lidt tid til afløsning af fruen eller pigen. Og det har vel også været en afveksling at komme lidt væk fra værkstedet.

Der blev sagt, at centralen var en god økonomisk støtte, for værkstedet alene kunne ikke føde familien. Pedersen var billig med sit arbejde, og jeg tror han hellere ville sætte lidt penge til end have utilfredse kunder.

Efterhånden kunne jeg begynde at lave noget selvstændigt arbejde, og det var også mere økonomisk for Pedersen, for han betalte ikke svendeløn for det arbejde, jeg havde lavet.

Maskinerne fik jeg også lært at bruge med lidt forsigtighed. Alt farligt skulle være afskærmet. Vi havde fælles motor til den combinerede maskine og båndsaven, som stod et par meter fra. Her skulle vi have en rem på, når vi skulle bruge den. Det krævede en afskærmning, så intet kunne komme ind i remmen. Vi havde også en kasse at sætte over; men det var ikke altid, den kom i brug.

Vi havde et halvtagsskur, hvor bl.a. spåner blev smidt ud. En dag kom fabriksinspektøren på besøg, gerne uanmeldt; men det skete, at andre advisserede os, når han var i byen, så vi var klar. Men denne dag stod han pludselig i døren: »Må jeg se maskiner og afskærmning?« Han undersøgte alt, spurgte også om afskærmning til båndsaven.

»Ja, det har vi da,« svarede Pedersen. - »Må jeg se den?‹

Den var ikke lige ved hånden; men stod gemt under halvtaget bag en dynge spåner. Vi fik gravet den frem, og han var tilfreds; men havde han kommet, medens vi brugte båndsaven, var vi sikkert ikke sluppet så let.

»Havesyge«

Det var blevet påtalt, at der nok var lidt andet udenfor det rent faglige, jeg skulle hjælpe med. Min far var indforstået med det.

Pedersens havde ikke nok i den hjemlige have. DSB havde ekstra jord, som

de har ved småstationer på landet. Ligeså her i Hyllinge. Det var små havelodder på modsatte side af stationen, som blev udlejet. Her måtte jeg med ud i starten. Da det var i den bedste grotid, måtte jeg være med til at bære vand ud til de kommende afgrøder. Der skulle graves og luges, og da Hyllinge ikke på det tidspunkt havde fået vandværk, måtte jeg hente ved nærmeste pumpe. Det blev til adskillige haveture den første sommer. Dels om dagen, men også om aftenen.

Om lørdagen var der også en del at lave udendørs. Fortovet skulle fejes. Der skulle rives foran huset, rabatterne skulle ordnes. Det kunne blive til en stor omgang lige fra Stationsvej, hvor Tatolforretningen lå, rundt om hjørnet ved bystævnetræet, ned langs hovedgaden og rundt om hjørnet ved »Strædet«

Det manglede da heller ikke på spydigheder, når jeg gik derude lørdag eftermiddag, og folk kom forbi. »Er det snedkerarbejde?« - »Er det det, du er kommet i lære for?« De store elever holdt sig heller ikke tilbage, når de kom cyklende hjem fra Hindholm, og jeg gik ved fortovet med rive og kost. Jeg fik dog efterhånden lært dem at kende. Barber Jørgensens Axel, brugsuddelerens søn Arne, bager Lønagers Kirsten og førstelærer Bjørn Jeppesens Ellen.

Af andet ekstraarbejde, jeg fik den sommer, var brændeflækning. Vi havde fået et læs savskåret brænde hjem i gården, og det skulle flækkes og stakkes. Pedersen spurgte mig, om jeg ville ordne det. »Du skal få 10 kroner for det«.

Her var jeg så på hjemmebane. Hjemmefra havde jeg været vant til den slags i flere år. Min far havde lært mig at sætte en fin brændestak, når brændet var flækket. Det kom mig til gode her.

Da det blev vinter, kom endnu et stykke arbejde. Der var snekastningspligt på bivejene, og et par gange, da Pedersen ikke selv var ude, måtte jeg stille som reserve. Det var en lang dag, vi var nær Jenstrup, så det var en træt lærling, der kom hjem, når det var fyraften.

Selv ved den månedlige vaskedag måtte jeg give et nap med. Foruden vaskekonen, som kom den dag, måtte jeg ind til »vaskemaskinen«. Det var en såkaldt vuggevasker. Her måtte jeg vippe frem og tilbage, indtil alt tøjet var kommet igennem.

Hjem i weekenden, og sommerferien

Der var noget, jeg så hen til, når ugen var gået. Det var turen hjem til mor og far lørdag aften. Vi arbejdede hele lørdagen, og det første år 9 timer, så klokken var 17,30, før jeg kunne gøre mig klar til hjemturen. Så snart jeg havde spist til aften, gik turen mod Næstved.

Butikkerne havde længe åbent lørdag aften, så jeg kunne nå at få handlet lidt, når jeg kørte gennem Næstved. Den sidste halvdel af turen gik let. Det var dejligt lyst, når jeg nåede hjem ved nitiden; men da efteråret kom, var det ikke altid lige spændende.

Søndag aften, når jeg skulle den modsatte vej, var det knapt så morsomt. Jeg tog dog hjemmefra så betids, at jeg kunne nå Hyllinge til normal sengetid.

Hjemmefra havde jeg været vant til at gå tidligt i seng, da far og mor skulle tidligt op om morgenen. Nu nød jeg det at gå i seng, ligge og læse eller høre radio. Jeg havde fået rigget et krystalapparat til, og lå nu med »klapperne« på øret. Det var en billig fornøjelse. Licensen var 10 kroner om året, og mor støttede mig, idet hun sagde til far: »Det er da bedre at ofre de penge, end Jens skal være ude om aftenen og måske komme i dårligt selskab«.

Ferieloven var ikke trådt i kraft dengang. Svendene måtte selv betale den uges ferie de holdt. Jeg fik også en uge, og det var rart at komme hjem så mange dage. Far havde altid brug for lidt hjælp ved landbruget om sommeren.

»Fødselsdage«

Det hændte, at der vankede en »omgang«, når et eller andet særligt skete. Så måtte jeg en tur til købmanden efter øl, men da jeg ikke selv var begyndt at drikke øl dengang, kunne jeg købe, hvad jeg ville have til mig selv. Øllet kostede de år 30 øre, så jeg købte 3 vand à 10 øre til mig selv. Den måtte jeg høre for længe. »Det har du regnet godt ud«. Ved særlige lejligheder stod den på Vermouth, så måtte vi ind og låne glas hos fruen.

Kom der større kunder, mens vi fik et lille glas, måtte de også give een, så det kunne til tider overdrives.

Det blev fruen for meget, når hun kom en tur på værkstedet. »Kan jeg ikke få andet, kan jeg vel få de tomme flasker til saft«.

En anden gang, de skulle fejre en begivenhed, blev hun dog rigtig gal. Hun skældte sin mand ud, da hun kom en tur ind på værkstedet. »Store, tykke, dovne mandfolk. At I sætter jer til at drikke, kan endda være; men at I har Jens med til den slags, det kan I ikke være bekendt«.

Vi fik en svend senere, som godt kunne tage en lille tår, når han først var kommet i gang. Det endte da også ved en lejlighed, at svende og gæster gik over på kroen (den lå lige overfor værkstedet) og fortsatte lidt der. Pedersen ville ikke med, han havde fået nok, og han måtte »ofre« en gang, med ordene: »Åh, den forbandede vermouth«. Så løftede han et ben over en skammel, som jeg havde flyttet, og gik ind for at hvile sig lidt.

Jeg kunne godt begynde at rydde op, og jeg havde værkstedet for mig selv resten af dagen. Ved sådanne situationer kunne jeg godt blive lidt beklemt, det var jeg ikke vant til. Senere kunne jeg godt være med til en enkelt øl; men det blev aldrig overdrevet.

Fritiden og lommepengene

Da sommertiden kom, tog vi ofte til stranden. Flemming, den ældste søn og jeg cyklede sammen med pigerne. De fik så fri, så vi kunne køre, så snart det var fyraften. Det var centraldamen og barnepigen.

De havde så fået maden med, og vi kunne sidde og hygge os en times tid, efter at vi havde været ude i bølgerne.

Det var gerne ved Strandegård, eller Bjørnebæk. Vi var så hjemme igen, før det blev mørkt.

Havde jeg ikke andet program, stod jeg så på værkstedet om aftenen og lavede lidt forskelligt.

Som savværksejer Schröder sagde en aften til Pedersen: »Det er det, han lærer mest ved, han har tiden for sig og kan nå at lave det ordentligt«. Jeg lavede bl.a. natbord til min mor, en kommode til min søster, Anna, og et klædeskab til mig selv, så jeg efterhånden kunne få samlet alle mine sager, det blev jo til mere, som tiden gik.

Det skete også, jeg fik samlesæt fra nogle medarbejdere på savværket. De havde lavet maskinarbejdet; så skulle jeg samle det og behandle det med bejdse og lak. Det gav også en ekstra skilling i pungen.

Det skete jo også, der kom cirkus til byen, og luftgynger; men det var ikke just det, jeg brugte mine penge til.

Der var dog en aften, hvor Pedersen stod på værkstedet og skar en stak krydsfinerplader ud til bakkebunde, at han sagde: »Kan du give mig et nap, Jens, så skal du få en cirkusbillet«. Jeg havde nu ikke regnet med det; men så måtte jeg gå næste aften sammen med sønnen, Flemming.

Ude fra byen kom der også bud efter en reparation eller andet.

Jeg måtte hen en aften hus fru murermester Nielsen for at lave en havebænk, som havde fået et knæk. Hun lavede kaffe, og sendte pigen ud med den. »Så kan I sidde lidt i lysthuset og hygge jer,« sagde hun.
Mere blev der dog ikke af det. Der gik ellers historier om, hvordan hun havde ført unge mennesker sammen. (En nytårsaften var der sat et skilt op foran indkørslen, hvorpå der stod: Ægteskabskontor!).

Da efterårsaktiviteterne satte ind, fik svenden, Arne C. mig med til danseundervisning i forsamlingshudet. Det var barbermester Tom og hans kone fra Skelby, som ledede det. Det var nu ikke lige mig. Jeg stoppede, da første halvdel af sæsonen var slut.

Der var biograf i Fuglebjerg, og jeg var der et par gange i det år, jeg var sammen med Evald.

Året sammen med Evald

Evald var også interesseret i radio, og byggede ligesom jeg. Vi havde hver en et-lampes med hovedtelefoner. Det var nogen gange bedre end krystalapparatet.

Nu var jeg nok mere hjemmemenneske end Evald. Han tog meget ud; men var jo også de 3 år ældre. Jeg måtte bygge på hans erfaringer, når han fortalte om oplevelser.

Fodbold var han helt opslugt af; men det var just ikke min store dille. Men han lærte mig de nye døgnmelodier, når han gik og sang dem på værkstedet om dagen.

Hvad piger angik, var han også en stor kender. Det er ikke småting, han har

lært mig om det andet køn, uerfaren som jeg var, men det må vi nok hellere lade hvile.

Vi havde et godt år sammen, inden han rejste året efter, da han var blevet svend. Men jeg var stadig et hjemmemenneske, trods alt det spændende, jeg havde hørt af ham.

Pigerne i huset sagde flere gange: »Hvorfor tager du ikke ud mellem andre, i stedet for at sidde hjemme og mure dig inde?«

Jeg var tilfreds sådan, som jeg havde det og kunne sagtens få tiden til at gå. Jeg tænkte på Teknisk skole, som begyndte om efteråret. Her kunne jeg komme nok ud, når vi skulle møde 3 aftener hver uge vinteren igennem. Evald havde vist gået på teknisk skole i Arløse hos Peter Nielsen, hvor også jeg skulle begynde, når tiden var inde.

Evald var meget musikinteresseret. Han havde fået fat i en saxofon og begyndte at spille. Han sad en sommeraften og spillede serenader udenfor på stenene ved bystævnet.

Jeg var med ham hjemme et par gange, når de øvede i orkestret i Sandved. Jeg så en plakat senere, hvorpå der stod »Sludstrup Orkester«.

De var også taget på turné til Fyn senere og spillede på en varieté; men der var vist een, som blev sendt hjem igen. Man skulle være 21 år for at spille offentligt ude.

Teknisk Skole: Arløse

Det blev efterår, og da der ikke var noget med dagskole dengang, måtte vi lærlinge belave os på at skulle tilbringe nogle aftener på Teknisk skole.

Der boede en tegnelærer i Arløse, Peter Nielsen. Han var tømrer; men havde tidligere været lærer på Teknisk skole i Fuglebjerg. Han havde nu oprettet sin egen skole, hvor omegnens lærlinge af de forskellige faggrupper var kommet hver vinter.

Her blev jeg tilmeldt og skulle møde 3 aftener i ugens løb, mandag, onsdag og fredag. Det var fra kl. 19,00 til 21,00, medbring tegnebræt og rekvisitter.

Vi kom fra Sandved, Tornemark og Hyllinge. Tømrermester Martin Hansen havde en lærling, Helge, på sidste år. Smedemester Olsen ligeså. Så var der en fra savværket under A. P. Schröder, og så mig fra Pedersen.

Fra Sandved kom Holger Larsen fra snedkermester Wich, og vist en karetmager. Fra Tornemark malerlærling Børge Nielsen fra malermester P. Sørensen + et par stykker til, som jeg ikke husker ret.

P. Nielsen var kendt vidt omkring. Han var lidt af en original, dygtig på mange områder og lidt af en opfinder. Synsk var han også, så vi lærte mange ting, også ud over det rent faglige.

Der var begået et tyveri, og han havde i et syn set, hvem tyven var. Han meddelte det til politiet; men ville selv med ud at anholde tyven. Det sagde politiet dog nej til. »Så må I selv finde ud af det«, sagde P. N. Det gjorde de også; men det tog 14 dage mere, før de havde fundet tyven. Et andet eksem-

pel: P.N. havde bestilt tørv hos en vognmand; men fået den besked, at der ville gå mere end en uge, før han kunne komme med tørvene. Et par dage efter ryddede P.N. sit tørveskur, så det var parat, når tørvene kom. - Lidt senere kom vognmanden forbi: »Nu har jeg altså et læs tørv på vognen, hvornår kan det passe dig?« - »Fint«, sagde P.N. »Jeg havde anelser om, at du kom, derfor gjorde jeg klar til tørvene i går«.

Vi fik også mange gode og praktiske råd: »Husk om søndagen,« sagde P.N. »Der er 3 ting, I skal gøre. 1. Vaske tæer. 2. Pudse cykel. 3. Smøre tommestokleddene«.

Han havde også bygget et ur. Det var en slags Jens Olsens ur i miniature. Det var lavet på trods, fordi een havde påstået, at et sådan ur kunne ikke bygges.

»Jeg lå vågen en hel nat,« fortalte P.N. »Så havde jeg det hele i hovedet. Så gik jeg i gang med en model i træ. Det gik i 7 år. Da var det slidt så meget, at jeg fik fat i en former, der kunne støbe det i metal«. - Uret stod i tegnestuen og fyldte som et klædeskab

Foruden de normale urfunktioner, viste det solen og månens stillinger året igennem, samt flere forskellige ting. Der var et par store lodder og et pendul så langt, derfor klædeskabsstørrelsen.

Hos sådan en mand lærte vi vinteren igennem, frihåndstegning, geometri og fagtegning, samtidig med, at vi blev krydret med alle Peter Nielsens gode råd og ideer. Vi fik indsigt i mange ting, som vi ikke før havde anet noget om. Jeg tror nok, han boede alene. Der blev sagt, at ingen normal kone kunne holde sådan en original ud.

Trods alt, vi fik ideer til udnyttelse senere i livet.

Der er sikkert flere ældre svende, som kan mindes den tid, som lærlinge og aftenerne hos Peter Nielsen.

Jeg har gemt mine tegninger fra vinteren 1934-35.

Efter at jeg var flyttet til Tornemark, har jeg truffet P.N. nogle gange, når han var ude på sine cykelture. Han stoppede op en dag, da jeg stod udenfor butiksvinduet, og vi fik en snak om gamle dage.

Julen 1934, den første juletravlhed

Julemåneden og forberedelserne til denne var et særligt kapitel i min læretid. Arbejde, som ikke hastede og som skulle bruges til julegaver, blev bare lagt til side. Der var jo tid nok.

Mange var kommet med billeder, som skulle indrammes. »Bare vi får det til jul«. - Den hørte vi mange gange med det resultat, at der lå en stak, der skulle indrammes, når vi nåede december måned. Nu skulle det pludselig være færdigt alt sammen. Vi var kommet ind i december. Det blev til lidt overarbejde, både for mester og hans svende.

Jeg kunne også mærke det, eftersom tiden hurtigt gik. Der blev flere ture

med trækvognen, og da de forskellige møbler var kørt ud, skulle Pedersen til at tænke på indramning af billeder.

Guldlisterne fik vi hjem i lange længder fra Grønvold og Schous forgylderi. Så gik det med opskæring i serier. Rammestykkerne lå i sæt oven på hinanden. Det var mesters eget arbejde.

Så begyndte mine ture ud med billeder, efterhånden som nogle var færdige. Frem og tilbage på cykel.

Officielt sluttede juleaftensdag med kaffe og æbleskiver kl. 15,00. Der blev snakket jul, og vi fik vore julegaver. For mit vedkommende værktøj.

»Så kan du godt gøre dig klar, Jens, nu medens der er en pause, så har jeg nogle flere billeder, når du kommer ned«.

Jeg pakkede og klædte mig om til den lange cykeltur, var ude med de sidste billeder ved normal fyraftenstid, og så kunne jeg da få sagt farvel ved 17,00-17,30-tiden.

Normalt nåede jeg hjem til lidt forsinket spisning kl. 19,00. Dog eet år, husker jeg, da var klokken 19,30, da jeg nåede hjem til Køng.

Hvor var man dejlig træt, når det hele var overstået, og hvor skulle man hvile ud i julen derhjemme hos mor og far. - Men en uge går hurtigt, når man er hjemme, og efter nytår gik det løs igen. Der var tit noget, som ikke var blevet færdigt.

Hvilken lettelse blev det ikke, da jeg flyttede fra Hyllinge i 1938, og skulle til at tænke på julen i Tornemark.

Her var det seriemøbler vi fabrikerede, og når de sidste var sendt en uge før jul, knne vi slappe lidt af og tænke på de småting, som skulle laves. Her sluttede vi dagen før juleaften, så alle kunne nå hjem før højtiden. Her var ikke noget med overarbejde det meste af december, men vi kunne tage det roligt til det sidste.

Så gik den første vinter, og vi så hen til foråret med forventning, dels fordi det blev varmere i vejret og mere lyst, og også fordi vi skulle have en pause efter alle disse aftenture til teknisk skole.

Evald var færdig og skulle rejse. Hans kontrakt var udløbet.

Nu øjnede jeg en chance. Dette dejlige gavlværelse måtte da blive mit, når han flyttede. Nu var det mig, der var den ældste, hvis der skulle komme en ny lærling. Jeg var begyndt at flytte mine sager ind på værelset, da fru Pedersen kom op på loftet.

»Hvad laver du herinde, Jens?« - »Jaah, joe . . .« Her stod jeg. - »Nej, det var skam ikke meningen. Nu er Flemming 10 år, og han skal have sit eget værelse«.

Jeg måtte flytte tilbage igen og holde ud i det lille hummer endnu 3 år. Jeg var jo kun en lærling og ikke søn af huset. Jeg kunne ikke gøre krav på et bedre værelse.

Nu var jeg ene på værkstedet, indtil Pedersen kom i løbet af formiddagen, når han havde fået læst »Berlingeren«.

Der kom en periode, hvor der ikke var så meget at lave, og vi eksperimenterede med forskellige ting. Pedersen havde talt om en pudsemaskine, og den kunne vi nok selv lave. Han fik fat i en aksel med tilbehør, hos smeden, samt et fornav fra en gammel fordvogn. Vi fik bygget et stel op, anbragt beslaget, fik drejet nogle skiver, hvor båndet skulle løbe på. Et parti sandpapirsbånd var købt hjem, og så gik vi igeng.

Nu skulle vi have længere rem, da vi stadig brugte den samme motor, og pudsemaskinen skulle stå langs med en væg. Fornavet fra »Forden« blev brugt til at indstille båndet, så det løb parallelt, og jeg gik i gang med at pudse bakkekanter. Det var noget hurtigere end at stå og lave dem til i hånden.

Arne Christiansen, svenden, var blevet forlovet med en maler fra Næstved, Ada Gundmann, de fik lejlighed i Hyllinge, og nu skulle der laves lidt møbler til dem.

Flere ting skete. »Diskontobanken« fra Næstved kom forbi en dag. De havde fået øje på de to store butiksvinduer ud til gaden. De ville åbne en filial. Bakkefabrikationen, som beslaglagde den ene halvdel af butikken, kunne nok flyttes; men den anden halvdel, som lå op mod køkkenet, brugte vi som daglig spisestue. Det var værre. Der var lange forhandlinger. 500 kroner om året i lejeindtægt var fristende dengang. Pedersen lod sig overtale. Der kom et større opgør. Hvor skulle vi nu være. Pedersen lovede sin kone, at der skulle laves soveværelse på loftet, når der kom en stor kvist på, så kunne vi få soveværelset til spisestue. - »Det tilgi'r jeg dig aldrig, Johannes«. Det blev fruens ord i denne sag.

Kvist på taget og nyt værksted

Vi fik travlt nu. De første arbejder til soveværelset på loftet kom i gang. Nu blev min frihed beskåret. Jeg måtte afgive loftet, som jeg havde haft »eneret« på. Jeg fik en smal gang langs med taget hen til mit kammer, resten blev inddraget til soveværelse og et kammer til børnene. Jeg kunne lige have mit servantestel under tagvinduet; men ikke noget af mit eget på loftet.

Der blev lavet vinduer og karme. To spær blev skåret over og afstivet, karm og 4 nye vinduesrammer sat i. Det var mod syd, så det blev et dejligt rum.

De det var overstået, flyttede Pedersens på loftet. Vi fik spisestue på modsatte side af køkkenet, og Diskontobanken kunne snart rykke ind i de gamle butikslokaler.

Arne Christiansen måtte flytte sin bakkevirksomhed ud på det gamle værksted og klare sig så godt han kunne, indtil vi fik udvidet værkstedet.

Jeg tror nok, fru Pedersen tilgav Johannes. Derimod var børnene ikke helt tilfredse med deres værelse bag forældrenes. - »Det er jo ikke noget værelse,« sagde den ældste. »Det er jo bare et soverum«.

Det kunne Flemming jo sagtens sige, han havde fået det dejlige værelse, som jeg havde været ved at okkupere.

Angående værkstedsudvidelse. En imprægneringsanstalt i Sorø blev ned-

lagt, pladsen skulle ryddes, og der var averteret med betonblokke til 25 øre pr. stk. De målte ca. 60 gange 60 cm og 30-35 cm i tykkelsen. De havde været brugt som underlag. Pedersen tog til Sorø og købte dem alle. Han fik en lastvogn med kran til at transportere dem til Hyllinge. De vejede ca. 200 kg stykket.

Så kom byggeriet i gang. Vi lånte en trebenet talje, som blev stillet op over muren, så blev de lagt på plads som andre byggeklodser.

Det blev et godt værksted; men haven måtte jo afgive arealet. Der kom en skorsten i hjørnet, blev lagt brædde gulv og limovnen blev flyttet ud i det nye. Taget var brædder og tagpap med et par ovenlysvinduer.

Her fik jeg nu plads i resten af min læretid. Det var et solidt værksted, og jeg har tit tænkt på, hvordan de har fået alt det fjernet, da vi engang kørte gennem Hyllinge og så, at det hele var borte.

Vi byggede alle 3 om sommeren. Pedersen, svenden og jeg. Her fik jeg også prøvet at være murerarbejdsmand; men produktionen på værkstedet stod næsten stille i den tid, byggeriet stod på.

Ejnar Jensen

Vi fik mere at lave nu. Der kom en ny mand, Ejnar Jensen, fra Herlufmagle. Han cyklede frem og tilbage hver dag. Han skulle gerne ind på kroen og have sin morgenbajer, når han ankom. Han var omkring de 30 år og havde en del erfaring med møbel- og bygningsarbejde.

Kort efter flyttede han ind på kroen, og fik kosten her. Her tjente pigen, Helga Hansen fra Agerup. Hun havde afvist mange mænd, og der blev sagt til Ejnar Jensen: »Du kan godt spare dig«.

Men det viste sig, at i løbet af 2 måneder var de forlovet, og efter et halvt år, gift. Jeg hjalp ham lidt om aftenen med at lave møbler. Helga havde en bror, Evald, som var i lære hos smed Svend Andersen, Agerup, ham kendte jeg lidt til i forvejen.

De fik lejlighed i udkanten af byen mod Agerup.

Ejnar Jensen havde en kano liggende på Enø, den ville han gerne have hjem, og det blev aftalt, at Evald og jeg samt smed Arne Petersen (en søn af malermester Johs. Petersen) skulle hente den en søndag. Vi gik til Enø, fik fat i kanoen, sejlede over Karrebæk fjord og op ad Saltø å, indtil der blev for lidt vand. Så måtte vi trække den til Marvede, hvor den blev lagt op på bredden hos Evalds forældreH Maren og Ole Hansen. Her skulle den så gøres i stand.

Jeg mindes, der var folketingsvalg i den tid, og Ejnar Jensen talte meget om Stauning. Det sagde mig ikke noget, og jeg spurgte, hvorfor han så godt kunne lide ham, »Fordi han er føreren for mit parti«, lød svaret.

Der var hængt valgplakater op, og da vi havde fået krydsfiner hjem med navnet »Venesta«, skulle jeg også lave valgplakater i min naivitet. Jeg lavede da een, hvorpå der stod: »VÆLG VENESTA, SÅ VED DE, HVAD DE FÅR!«

Ejnar var ivrig fisker og jæger, og han kom snart i kontakt med Hyllinge-

folk, som havde samme interesse. Nu husker jeg ikke navnet; men han fulgtes jævnligt med een til Appenæs, hvor vedkommende havde en skydepram liggende. Det blev somme tider til en weekend, idet de tog afsted på cykel lørdag aften, så de var klar til om morgenen, når andejagten gik ind. Jeg var med dernede en gang, hvor de skulle ud at stange ål.

Ejnar kunne godt lide en »Marietta«, så jeg måtte tit til købmand Jappe for at hente en 3-styks pakning til 25 øre.

Ja, jeg fik lært meget af ham i den tid, han var hos Pedersen. Også lidt om »det med piger«. Det havde han vist også en del erfaring om. Han havde arbejdet nogle år i København.

Han blev hos os ca. 1½ år. Han var med til at udbygge den store kvist til Pedersens soveværelse. Nu blev hele loftet udnyttet, og jeg havde det ikke mere for mig selv.

Da det blev småt med arbejdet efter den tid, kom han til Fuglebjerg hos tømrermester Holger Andersen, og var en tid der. Jeg holdt forbindelsen vedlige, også efter at jeg var flyttet til Tornemark, indtil de efter nogle år flyttede til Appenæs.

Små meriter

Hvad små ulykker og andre meriter angår, mindes jeg ikke, at jeg har været særligt uheldig i min læretid. Ubetænksomhed kan sommetider sætte andre i forlegenhed.

Det var en sommeraften i mit første læreår. Vejret var dejligt, så jeg fik lyst til en cykeltur. Pedersens yngste dreng, Bent, legede udenfor lågen. og jeg spurgte, om han ville med en tur. Det var han med på, og vi cyklede ud ad vejen mod Harrested, kom igennem skoven og fortsatte til Kyse.

Vi havde nogle genboer hjemme på Kostræde Banker, hvor konen, Margrethe var fra et af de småsteder, der ligger udenfor skoven, ved en lille sidevej. Hun havde en lillesøster, Katrine, som var hjemme.

Dem ville jeg prøve at finde.

Tiden gik, og det var begyndt at mørkne, da vi nåede Hyllinge igen.

Der var stor opstandelse og det var lige før de skulle ringe til politiet. Bent var forsvundet, og alle ude at lede efter ham.

Da først gik det op for mig, hvad jeg havde været skyld i. Jeg havde ikke sagt til nogen, at jeg tog Bent med på en cykeltur. Sikken en overhaling jeg fik. Jeg måtte skynde mig ud til dem, der ledte efter Bent. Jeg fandt Pedersen, og kunne ikke sige andet end: »Vi har fundet Bent«.

»Hvor var han?« spurgte Pedersen oprørt. - »Jeg har været ude at cykle en tur med ham«. - »Hvorfor sagde du ikke det, før I kørte?« Og nu fik jeg en omgang igen. Det var en lille nedslået fyr, der listede op og i seng den aften.

En eftermiddag, Pedersen var ude at cykle, stod jeg alene på værkstedet. Jeg skulle skifte en skive på pudsemaskinen; men da der var et meget langt gevind på akslen, som det tog tid at få skruet ind, satte jeg svensknøglen fast

på møtrikken, startede motoren; men stoppede hurtigt igen, så var møtriken nok på plads. Men akslen løb hurtigere end jeg troede, møtrikken kom på plads; men svensknøglen svingede rundt, blev slynget af og gik til vejrs, lige op gennem en af de store ovenlysruder vi havde.

Jeg blev helt paf, kiggede nogle sekunder efter den. Så lød der atter en klirren, og nøglen kom farende ned gennem det andet vindue.

Jeg var ikke meget værd, da mester kom hjem, og jeg måtte fortælle, at jeg havde baldret en rude. Jeg fortalte om nøglen, som var gået gennem den store rude, og da han havde sundet sig lidt, kom det videre: »men den kom tilbage igen gennem den anden rude«.

Det er en af de få gange, hvor jeg har været helt ude af balance, inden jeg fik bekendt min brøde.

Værkstedsaktiviteter

Vores svend, Arne Christiansen, havde fået fat i nogle tegninger over en kajak. Der var både vejledning og tegning af spanter i fuld størrelse. Han fik gjort mig interesseret. Han skulle finansiere foretagendet. Der skulle bygges 3. Han og jeg skulle have hver en, og den tredie skulle så sælges, så vi kunne få dækket materialeudgifterne.

Pedersen gav grønt lys, han var aldrig negativ, når vi havde noget, vi ville eksperimentere med.

Svenden skaffede asketræet, jeg begyndte at tegne op og skære det ud på båndsaven. Min kammerat, Evald, skulle hjælpe om aftenen, når jeg stod på værkstedet. Det var først efter at vintersæsonen på teknisk skole var slut.

Når jeg kørte hjem lørdag aften, var jeg inde i Næstved hos isenkræmmeren for at købe kobbernagler og messingskruer.

Ribberne blev skåret ud af lange brædder til tynde lister, ca. 5 meter lange. Så blev kølen lagt, og det hele bygget op på den. Det lignede et hvalskelet, når det stod der. Kajakken var kun 55 cm bred.

Arne Petersen, der også var smed i Agerup, var med til montagen.

Da de tre skeletter stod klar, skulle vi have noget lærred. Det fik vi hos Maren og Marie Nielsen i »Strædet«. Det var ca. 15 meter ialt. Det blev spændt ud over skeletterne, sømmet fast, og så kunne vi gå i gang med at fernisere, for at gøre dem vandtætte. Til slut fik de en gang hvid maling, så var de klar.

Det nye værksted var bygget færdigt dengang, så de tre kajakker blev lagt op på halvtaget for at tørre godt igennem i solen nogle dage inden lørdag, hvor vi skulle have dem transporteret til stranden.

Det var en torn i øjet på, »mesterinden«, at de kajakker skulle ligge der og »blomstre«. - »Det er just ikke nogen se-værdighed,« sagde hun.

Vi tog til stranden lørdag aften med telt og tilbehør, fik afprøvet bådene. Vi havde en dejlig søndag, og siden mange aftener sommeren igennem.

Da vinteren var på vej og bådene skulle i hus, solgte jeg min til Arne Chri-

stiansen for 40-45 kr. Det var næsten en svendeugeløn. Så havde jeg da fået lidt ud af alt arbejdet.

Han havde mange ideer, den svend. Engang kom han med nogle skitser til en »perpetuummobile«, evighedsmaskine.

Han ville have mig til at lave den, da han ikke selv ville stå og pille med den slags. Det var vist med Peter Nielsen, Arløse, vi også havde drøftet disse teorier, da vi gik på Teknisk skole der.

Jeg lavede modellen; men den kunne selvfølgelig ikke fungere i praksis. Spilleautomater prøvede jeg også at bygge efter model fra »Tivoliparker«. De kunne dog fungere, omend det var i lille format.

Næstved 800 år

Det var også i min læretid, den store jubilæumsudstilling var i Næstved. Omkring det nuværende havneterræn og den gamle provstegårdshave, skete der meget i den måned, det stod på.

Jeg var på udstilling mange gange, og jeg mindes især den ene gang, hvor vi drøftede begivenhederne mandag morgen.

Det havde dagen før kostet mig ca. 5 kr. at overvære herlighederne, og det fik mesters kone til at udbryde: »Det er dog forfærdeligt, at Jens har snoldet 5 kr. op i Næstved i går!«

Snedkermesterinden var dybt forarget; men selv syntes jeg ikke, det var så galt, for billetten kostede én krone, og en gang biksemad, som jeg fortærede i selskab med en tidligere skolekammerat, kostede 50 øre, hvortil kom forskellig optræden og nogle ispinde m.m.

Forøvrigt var den store sensation restauranten, hvor negre var ansat som tjenere. Dem faldt omegnens og byens piger for på stribe, ja, selv unge fruer kunne ikke stå for dem. Der gik i hvert fald flere historier om, at der det følgende år kom enkelte mulatbørn til verden.

Jo, der gik mange historier længe efter den udstilling, som jeg iøvrigt byggede en model op af efter billeder og tegninger, som jeg fik fat på. Jeg har modellen endnu, omend lidt falmet; men minderne har jeg i frisk erindring.

I 1985 var der en mindre udstilling igen. Jeg var derude for at mindes de 50 år, som var gået. Jeg traf flere bekendte fra første gang. De var, ligesom jeg, også falmet lidt i toppen.

Det årlige rundskue kom jeg også gerne til. Jeg var bl.a. til rundskue 3. september 1939, hvor det lød over højttalerne, at nu var anden verdenskrig begyndt.

Pedersen fortæller

»Jeg stod i lære hos Sørensen i Dalmose. Det har været mellem 1913 til 1917. Vi havde ingen maskiner dengang, så alt blev lavet ved håndkraft.

Vi havde i begyndelsen en ordre på 40 sæt senge til et badehotel, det var

hårdt. Vi havde også ligkisteværksted. Da jeg var ved at være færdig, fik vi maskiner; men det kom de unge til gode.

Jeg arbejdede omkring et par år som svend; men blev så indkaldt, og da jeg var færdig som rekrut, kom jeg med på et hold til Sønderborg. Det var under 1. verdenskrig, og vi havde sikringsstyrken inde. Det var omkring afstemningstiden, jeg lå i Sønderborg.

Da jeg kom tilbage igen, lejede jeg værkstedet i Hyllinge. Der havde været vognmandsforretning, så værkstedet var en gammel hestestald.

Da jeg blev gift med Olga, købte vi ejendommen, og da der var telefoncentral, overtog vi den sammen, og passede den sammen med snedkeriet.

Forskellige lærlinge har vi haft gennem årene. Før Evald Petersen kom i lære, havde vi en lærling, som hed Hermod.

Dengang var der mange, som måtte betale for at komme i lære.

Tømrermester Martin Hansen havde en lærling, som måtte betale for det første år, indtil han kunne gøre gavn for føden«. - Her sluttede hans beretning; men jeg har hørt meget gennem de 4 år, vi gik sammen. Når han var i det hjørne, kunne vi tale sammen på lige fod som to kolleger.

Der var trimpelloft over halvdelen af værkstedet. Her havde der været foder til hestene.

Nu blev det trælager. Pedersen tog selv til Næstved og udvalgte det træ, han skulle have, og næste dag kom så chaufføren med læsset fra trælasten. Her måtte jeg så op for at lægge brædderne på plads, når de stak dem ind ad lemmen.

Det var gamle bjælker, der bar loftet over værkstedet. På disse bjælker kunne vi finde nogle »guldkorn« fra tidligere folk på værkstedet. Et sted var skrevet: »I dag var middagen færdig præcis kl. 12«. - Et andet sted: »I dag måtte vi vente, indtil maden var færdig«. - Og: »I dag passede målene heller ikke«.

Deres privatliv blev også en del af mit, når vi gik mellem hinanden hver dag. En dag var jeg inde for at ordne noget for fruen. Jeg havde høvlet noget, så der lå spåner på gulvet. Jeg samlede værktøjet sammen og sagde: »Ja, så er det i orden«. - »Så mangler du bare at rydde op efter dig«, sagde fru Pedersen. Da fo'r det ud af mig: »Sådan plejer kunderne ellers ikke at sige, når jeg er ude hos dem. De siger, lad det bare være, vi skal nok selv feje det op«. - Der blev nogle dage med »kold« luft mellem fruen og mig.

Min mesterfamilie

Som før nævnt, havde jeg en nær kontakt med min mesterfamilie.

De havde 3 børn, da jeg kom i lære. Flemming på 9 år, Bent på 4 og Maren Kirstine på ½ år. De fik senere en dreng til, Hans. Det var i min sidste læretid.

Drengene kom på værkstedet, og der var tit noget, jeg skulle hjælpe dem med.

Det er også sket, jeg måtte fungere som barnepige. Når lillesøster var ordnet

og lagt i barnevognen om morgenen, kørte fruen vognen ind på værkstedet: »Så kan Jens se lidt efter dig, han er jo på værkstedet alligevel«.

Deres levemåde blev næsten også min, når vi gik op og ned ad hinanden hver dag. De havde deres »dyder og laster«, som andre mennesker. Fruen var en rigtig kaffesøster, hun kom gerne ned i morgenkjole for at få den første kop kaffe, når pigen havde den klar. 12-15 kopper på en dag kunne hun drikke.

Når der så kom en debat i gang om at spare (det kunne være, når lillesøster skulle have en ny frakke, for eksempel, eller andet fint tøj), så rømmede Pedersen sig lidt; men fruen var der med det samme: »Johannes, når du sætter børn i verden, så må du også klæde dem«. - Så kom det fra Pedersen: »Når så bare mor ville drikke noget mindre kaffe«, men fruen var hurtig i sit svar: »Ja, og far ville ryge nogle færre cigaretter«.

Flemming var hendes hjertebarn. Hvis jeg sagde noget til ham om hans væremåde, så var det mig, der var på nakken af ham; men var det Bent, som tit legede på værkstedet sammen med kromandens Kurt, det gik ud over, så gjorde det ikke noget, for: »De små, de driller jo Jens«.

Når jeg skulle ud at lave noget hos familien, fulgte Flemming gerne med på cykel. Vi kom ud på Pedersens fødegård på Menstrup mark, hvor den yngste søn hjalp derhjemme. Der skulle repareres noget på »det lille hus«. Her så jeg for første gang et dobbeltsædet dass. Her kunne de sidde og sludre, eller fordrive tiden med andet, når de havde et nødvendigt ærinde. Hos en søster til fruen kom vi også i Karrebæk for at ordne noget på gården der.

Fru Pedersen var fra Agerup, hvor hendes far boede sammen med en yngre søster til hende. Det skete også, vi kom der.

Fruen kunne dog også tage mig i forsvar, hvis jeg blev sammenlignet med dårligt arbejde. Pedersen og svenden stod en dag og kritiserede et stykke arbejde, der var lavet et andet sted; men kommet til reparation hos os: »Det ser ud, som det var Jens, der havde lavet det«. - »Skal du nu kritisere Jens' arbejde«, sagde fruen. - »Nej, nej, jeg mener bare, det ligner en nybegynder, eller en ung lærling, som har lavet det«, undskyldte Pedersen.

Pigerne i huset

Pigerne var et helt kapitel for sig. Vi havde konstant 2 piger i huset, så det må blive omkring 8 piger i den tid, jeg var i lære.

Den første, jeg hilste på, var Poula Asmussen; men hun skulle rejse kort efter, da hun skulle giftes. Hendes mand var fra Kyse, Niels Helge Petersen, og de købte landbrug i Kostræde.

Barnepigen hed Inger og var fra Hyllinge; men da vi fik ny centraldame, Inger Louise Olsen fra Slagelse, så blev det til »Lilleinger og Storeinger«.

Næste hold året efter var vistnok Karen Hansen fra Sneslev, som centraldame, hun var der i lang tid og blev forlovet med tømrer Evald Olsen. De blev senere gift, og han overtog sin fars forretning.

En ny barnepige, Gudrun Andersen, datter af Alfred Andersen, Sønder-

gade, fik vi også, og så var der to, som hed Marie. Den første var lokal, og den næste, som kom senere, blev gift med en landmand og flyttede til Skuderløse. Fra Snertinge i Sydsjælland kom centraldamen, Mary Jensen. Hun var kusine til Poula, som havde været der et par år før. Hun blev forlovet og gift med Gunnar Råddam Sørensen, som på det tidspunkt arbejdede på savværket.

De flyttede senere til Roskilde, fik en radioforretning: »Blågård Radio«. Dem traf jeg igen, da jeg i 1941 kom til Roskilde og fik arbejde.

Den sidste barnepige var Annelise Petersen fra Agerup. Hendes far kørte som mælkemand, samtidig med at han havde et landbrug. Annelise var meget drillesyg, og vi tog af og til en tørn. Een dag kunne jeg ikke tage mere fra hendes side, så jeg lukkede hende ind i vognporten sammen med ligvognen.

Når vi var ene hjemme til tider, var jeg nede i stuen og fik lidt indblik i centralens teknik. Jeg fik lov til at passe omstillingsbordet, når der ikke var travlt, og her kunne man godt komme til at høre mindre pæne ting. men på den anden side kom nyhederne altid først til centralen, og selvom der var tavshedspligt, er det sket flere gange, at jeg er blevet vækket om natten, når alarmklokken ringede. Så blev der banket på min dør og spurgt, om jeg ville til ildebrand. Den ene gang, husker jeg, var det møllen, der brændte.

Der slap sommetider lidt ud, som ikke måtte gå videre; men det er ikke let at være menneske og tie, når man hører spændende ting.

Meget sjov kunne der også blive, når abonnenten, i stedet for nummeret spurgte: »Kan jeg få Rumler?« - Da svarede centraldamen: »Det må du hellere spørge hans kone om«. (Rumler var en periode direktør for savværket).

Den sidste pige husker jeg ikke helt, det var kun så kort tid, jeg så hende, da jeg var i »opbruddets tegn«, og blev svend til maj.

Men mange gode minder har jeg trods alt, selv om de tit var vittige på min bekostning, fordi de vidste, at jeg var lidt genert overfor piger.

Lokalbefolkningen

Af de voksne, jeg lærte at kende i min læretid, var vel naboerne de første. Pedersen havde en lejer i den anden ende af huset, mod stationen. Det var Anna Hansen, som havde et Totaludsalg. Her kom jeg næsten dagligt, for hun havde alt, hvad jeg skulle bruge af daglige ting: Sæbe, tandpasta, slik og andre småting. Hun havde forretningen de første par år, indtil det nye hus længere nede ad hovedgaden var færdigt. Hendes far var postbud, og de skulle bo sammen i det nye. Hun havde dagligt besøg kl. 12,00. Det var hunden Boy, sognefoged Axel Jensens. Han boede lige overfor værkstedet sammen med sin søster, Sofie. Dem kom jeg hurtigt i kontakt med.

Deres hund var præcis hver dag, og hvis ikke der var nogen ved døren, kom der et par glam! Den var blevet vant til at få et par godbidder hver dag. Nu flyttede hun hen i det nye hus, hvor vi havde lavet snedkerarbejdet. En ny

lejer kom ind. Der blev nu skomagerværksted i butikken. Det var skomager Hans Petersen og Anna, der virkede her, sålænge jeg var i Hyllinge.

I »Strædet«, der gik fra hovedgaden, bag om Pedersens have og hen mod stationen, boede også nogle. Købmand Jappe har jeg vist nævnt. Længere henne boede søstrene Maren og Marie Nielsen, de havde en trikotageforretning. Der kom jeg også en del.

Et brødudsalg var der også i »Strædet«, det var fru Jørgensen, der passede det. Hendes mand var gartner. Her stoppede vi op tit, når vi kom hjem fra Teknisk skole. Det var gerne lige ved lukketid, kl. 21,30, og brødet var til at få for halv pris, så vi skulle gerne splejse til en stang, eller hvad hun nu havde tilbage.

Vores lejer, skomageren, kiggede jævnligt ind på værkstedet, når han var ude at få frisk luft. Han kom desværre lidt uheldigt af sted. Pedersen og jeg stod på værkstedet en aften lige i skumringen. Jeg ved høvlebænken og han ved fræseren. Han havde de store Z-jern på til at slå tapper med. Da kommer skomageren ude fra lyset og ind i halvmørket, han har en tikroneseddel i hånden, stikker den frem mod Pedersen og spørger, om han kan veksle den. - »Pas på!« råber Pedersen; men det er for sent, skomageren stikker den ene hånd ind i maskinen. Een finger blev klippet af og spidsen af to andre. Jeg fandt fingeren dagen efter i spånerne, langt fra maskinen, da jeg fejede gulvet.

Der kom fabriksinspektør senere. Jeg blev draget med ind i sagen, da jeg var under 18 år, og derfor ikke måtte arbejde om aftenen. Pedersen slap da for en bøde, da det var uforsigtighed fra skomagerens side. Jeg ved ikke, om han fik nogen erstatning; men han klarede da arbejdet, da først sårene var lægt.

Der var mange, jeg kom i kontakt med af byens befolkning gennem disse 4 år, og som nævnt i indledningen var der en indirekte kontakt til lærerinden, frk. Larsen. Mor havde talt meget om dengang, hun var i Hyllinge, og mit ønske var da at træffe hende ved lejlighed.

Da der var gået nogle måneder, mødte jeg hende en dag, jeg var i byen. Jeg overbragte en hilsen fra min mor, og hun blev meget rørt: »Tænk, er du søn af lille Karen. Jo, hende husker jeg godt«.

Vi fik mere at tale om, og jeg skulle besøge hende ved lejlighed. Hun fortalte om mor og hendes bekendtskaber fra den tid. Mor havde fået en ungdomsveninde i en af dyrlæge Johansens døtre, Margrethe. Margrethe blev senere gift med en søn af stationsforstander Ohrt i Hyllinge. Mors gamle poesibog, som jeg har arvet, samt nogle ungdomsbilleder fra den tid, fortæller mere end mange ord. Adskillige har skrevet i den, bl.a. fru Marie Nielsen fra Hyllinge skole.

Mor gik meget med frk. Larsen i kirke og har fortalt, at de gik ad kirkestien, over Agerup og til Marvede kirke. Det har været mellem 1912-14, at mor var i Hyllinge. Frk. Larsen havde også en søster i Sandved, som var lærerinde.

Da vi kom til Slagelse i 1965, var vi nogle måneder senere med i en D.M.S. ydre missionskreds. Her talte vi ved kaffen om, hvor vi var fra, og så viste det

sig, at en fru Ohrt, som var med, var min mors veninde. Hendes svigerdatter, Gerda Ohrt har tandlægeklinik i Slotsalleen, hvor vi begge er klienter, (Fru Ohrt døde desværre i sommeren 1988).

En ældre mand, som boede henne på »pensionatet«, gik sine ture forbi vort værksted. Han gik og satte sedler op på træer og telefonpæle. En dag skulle jeg hen for at se, hvad det var for sedler. Det var noget fra Bibelen med hans egne kommentarer. Sedlerne var underskrevet med hans navn og titlen »Religionsstifter«.

Udover mine kammerater fra Teknisk skole havde jeg ikke så meget kontakt med jævnaldrende ungdom fra byen.

Vognmand Martin Hansens Poul, fik lokket mig med på et håndboldhold om sommeren. Sport var ellers ikke lige mig. Det har nok været, fordi jeg gik til gymnastik en vinter. Jeg var med ude at spille mod nabobyerne den sommer, men holdt op igen.

I Fuglebjerg var en bokseklub »Velo«. Både Evald og Arne Christiansen kom der. Evald gik altid og daskede mig på armene, så jeg havde ømme muskler. De fik mig med til et stævne engang; men det at slå på tuden var ikke lige min hobby.

Jeg havde et par ski, som jeg fik mere brug for. Arne Christiansen havde en søster, Sigrid, som tjente hos en købmand i Palmevænge. Her tog vi ud en søndag og trænede i skoven. Vi fik middagsmad hos købmanden.

Der er flere, jeg mindes. Jacob, også fra »Strædet«. Han havde en skæv mund, det havde han haft al den tid, jeg havde kendt ham; men så blev han kørt ned af en bil, kom på skadestuen og nu påstod han, at hans mund var blevet skæv, og han ville have erstatning.

Jens Åge var ansat på stationen. Han var ungkarl og boede sammen med sin mor, han kom også tit ind til os på værkstedet.

Lars Larsen, en ældre lillebilvognmand, samt Christian Petersen, som havde holdeplads ved kroen, kom begge og fik lavet glaslukke i vognene, da der var kommet en lov om adskillelse mellem chauffør og passagerer. Christian blev gift med Karen fra Klinteby, hun åbnede et pensionat nær savværket.

Der var en tredie vognmand, Jacob Villien, der boede hos sin mor. Her var vist også noget pensionat, idet der boede nogle unge, som arbejdede på savværket.

Og der var Hyllinge Købmandsgård (Oluf Johansen), hvor de også havde trælast.

Den sommer, Hyllinge fik sit vandværk, 1935-36, kom der nye mennesker til byen. Nye bekendtskaber blev indledt. Der var nogle montører med, de logerede på kroen. Firmaet var »Hartmann Hjorth«. Bølgerne gik højt på lønningsdagen.

Familien Bülov Nielsen, som havde kroen, så vi også meget. De havde to

børn, som kom meget over til Pedersens børn. De fik også en baby, mens jeg var der. Børnene hed Kurt og Anni.

De gange, jeg kom på kroen, var til lokalrevy, underholdning, andespil. (Vi var 3, som vandt en gås sammen. Kromanden købte os ud, så han fik gåsen). Men jeg vandt da også en hare, og stolt var jeg, da jeg næste weekend havde den med hjem til mor og far.

Desværre var der nogle af de lokale mænd, som var lidt for tørstige på lønningsdagen. Jeg har flere gange fra værkstedsvinduerne set en mor med et par børn ved hånden, stå og vente på far, som sad derinde i »godt« selskab. Flere måtte ind at hente manden, før ugelønnen var drukket op. Der var en mejerist, han var ikke tilfreds med den daglige mælk, han tog sine faste ture til kroen.

Barber Jørgensen var også et kendt ansigt. Han var »noget« ved musikken, det lokale orkester. Foruden at blive klippet, fik jeg også undervisning i violinspil. Jeg havde købt en gammel violin for 10 kr. og ville nu prøve nogle timer. (Min far havde lært at spille hos »Søskende Christoffersen«, Vordingborg). Det må være lidt af det, jeg har haft i blodet. Det var dog kun en sommer, og indtil Teknisk skole startede igen, så måtte jeg holde op.

Ringer og graver + tøffelmager Sørensen var også en af dem, jeg kendte.

Købmand Agersted, på den anden side af banelinien, kendte jeg gennem sønnen, Henning, som blev installatør. Købmanden var også kendt under navnet »Byens Avis«).

Hos smedemester Olsen kom jeg også ud et par gange. Der var 2 sønner og en datter. Det var mest Niels Peter, jeg havde kontakt med. Han havde en lille F.N.-motorcykel, hvor jeg fik lov til at prøve den (med ham på bagsædet). Han døde desværre så ung. Han var omkring de 20 år.

En dag blev jeg sendt ud på smedeværkstedet (»det kan du vist godt klare, Jens!«, sagde Pedersen). Karetmageren havde lavet en vognstang og smeden beslaget. Nu skulle det nedstemmes i træet, og det skulle jeg klare med knippel og stemmejern. Jeg var lidt nervøs, da hans folk selv stod og kiggede på. Da jeg endelig var færdig, sagde Olsen: »Det har du vist ikke prøvet før«. Han nedvurderede mit arbejde, og det kunne let slå en ung lærling helt ud med sådanne bemærkninger.

Udenfor byen på en bakke mod Agerup boede Rådmand Johansen; her var en søn og datter. Erhard var mekaniker og kom siden til Tornemark, da jeg var der. Datteren, Gerda, var vist »karl« hjemme på gården. Hun kom jævnligt op forbi Pedersens, da hun var veninde med barnepigen Inger. Vi fik også en sludder, når hun stod og ventede på Inger.

Banemand Mortensen havde flere børn. En søn, Hans, gik til klaverspil. Det var et sjældent syn at se en dreng med nodebog under armen. Det var mest piger, man så, når det var noget med klaver. Der har vel været noget om det, når man kunne sige senere: »Jeg er fra et hjem med klaver«. Det var en vis position overfor os andre.

Rundt om bystævnet samledes unge om aftenen. Her var det også, jeg mødte Åge, postbud Isaks søn. Han var een af de første, jeg kom i kontakt med, og en af hans første replikker var: »Kom, skal vi slås?«. - Det var hans måde at indlede et bekendtskab på. Han blev senere maler, fik forretning i byen og blev gift med Bjørn Jeppesens Ellen, som jeg også blev gode venner med. - Nu er de døde begge to.

Fyrbøder Rasmussen på savværket havde nogle sønner. Den ældste, som var hos smedemester Olsen, Henry, kom jeg meget sammen med. Vi byggede radio og havde derigennem en fælles interesse. Vi gik også på Teknisk skole sammen. Han døde også for tidligt, set med menneskelig målestok, kun 49 år gammel.

Stationen var også et samlingssted om aftenen omkring de lokale togtider, enten der kom tog fra Næstved eller Slagelse. Her stod vi somme tider. Hvem var nu med toget? - Det er også blevet fortid.

Jeg læste meget og kom tit på skolen for at låne bøger hos Bjørn Jeppesen. Han var en god vejleder angående bøger, og vi har haft mange samtaler. Senere kom Gudrun, en af Pedersens barnepiger, i huset hos fru Bjørn Jeppesen. Det skete, at Gudrun og Ellen var ene hjemme, når jeg kom derom, så fik vi en lille stund sammen.

Ja, der var sikkert flere navne, jeg kunne kalde frem på »skærmen« for at bruge et nutidigt sprog. Det er blot at få trykket på de rette taster.

En ny vinter og en ny teknisk skole - Fuglebjerg

Det blev atter efterår og ny skoletid. Evalds mester, smedemester Andersen, havde talt med min mester og fortalt, at hans lærling skulle gå på Teknisk skole i Fuglebjerg. Han mente, at den var mere tidssvarende, og de havde det nye med, teknisk set.

Resultatet blev da, at jeg også blev tilmeldt Fuglebjerg. Det blev så nogle kilometer længere hver aften. Vi var flere fra Hyllinge, der fulgtes ad. Her fik vi mange nye kammerater, det var en stor skole, sammenlignet med Arløse.

Forstanderen hed H. Christensen, han ejede også biografen i Fuglebjerg. Formanden for skolen var blikkenslagermester Chr. Nielsen, han havde også en lærling med, der mødte op med tegnebræt, påmalet et hagekors. Vi var jo inde i en politisk brydningstid. Propagandaen var stor.

Vores svend, Arne Christiansen havde været på en uges ferie sammen med en kammerat i Tyskland på motorcykel. De var meget betaget af alt, hvad der skete der. De gjorde alt for turisterne. Hans kammerat fik blindtarmsbetændelse dernede og blev indlagt på hospital. Arne C. besøgte ham og fik maden på hospitalet gratis. De var også fulde af lovord, da de kom hjem igen; men de havde jo kun set facaden. Turister så ikke, hvad der skete bagved.

Der var også forskellige politiske meninger på skolen; men det ødelagde ikke kammeratskabet. Mange nye kammerater fik jeg.

Brødrene Jannerup, Erik og Jørgen, tømrer og maler. Søren Dideriksen,

skræder, og Uffe, ligeledes. Jørgen Jørgensen, snedker fra Næblerød, nu boende her i Slagelse. Evald Petersen og Jørgen Rostgård, tømrere, nu mestre i Hyllested og Venslev. Johannes Christensen, tømrer fra Sneslev. Vi var sammen på Håndværkerhøjskolen i Haslev i vinteren 1940-41. Herman Olesen, tømrer og Jan Bugalow. Herman Olesen mødte jeg senere, da jeg arbejdede på »Ligkisten« i Fuglebjerg.

Ja, der var flere; men de er efterhånden gledet ud i tågen.

Vi skulle også have dansk og regning to aftener om ugen med lærer Eggertsen. Jeg har endnu et indrammet diplom, underskrevet af forstander Christensen og Chr. Nielsen.

Her fik vi al den videregående tegning i resten af vor læretid. Der kom 2 lærere fra Næstved, og jeg mener, vi flyttede til kommuneskolen på grund af pladsmangel. Det var 5 aftener om ugen den første vinter. Kl. 21,00 sluttede undervisningen, og der blev et røre, når vi alle skulle ud på een gang; men vi delte os hurtigt. Mange kørte lige hjem; men nogle samledes på Bager Larsens hjørne, og vi fra Hyllinge skulle da også lige have en pause. Havde vi lidt småpenge, gik vi op i konditoriet og fik nogle basser, eller en sodavand; men det var sjældent, da lærlinge dengang ikke havde for mange lommepenge.

Der var flere af byens borgere, som ikke var venligt stemt over den sammenstimlen på torvet. Politiassistent Johansen skulle nok holde ro og orden. Under larmen med cykler og snak, lød råbet: »Nu kommer den 'lange'«. Og på få øjeblikke var torvet som blæst for lærlinge. Ind i hver en smøge, eller hvor man kunne finde et smuthul.

Johansen var kendt for »en proper næve«, og den arme synder, han nåede at få fat på, kunne godt få et par lussinger. Der var flere, som kunne fortælle om hans »kærlige hånd«. Johansen blev senere forflyttet. Han kom til DSB som detektiv.

Hans modsætning var Mathiesen fra Rude. Når der havde været »Tivoli«, eller luftgynger, og der stod en flok unge, når det var lukketid, kom landbetjenten fra Rude forbi. Det var mere på Sandved-Tornemarkkanten. Han stoppede op, gik ind i klyngen: »Så går vi hjem. Karlene for sig og pigerne for sig. Godnat«. Så kørte Mathiesen igen.

Hjemme i Hyllinge havde vi vor lokale sognefoged, Axel Jensen. Han tog det også roligt.

Når vi nåede Hyllinge på hjemvejen fra skolen, var der gerne ved lukketid for bagerbutikker. Vi havde et brødudsalg, som fru gartner Jørgensen passede. Her stoppede vi op. Vi kunne få brød til halv pris, når vi kom ved den tid, lige før hun lukkede. Så blev de sidste 5- og 10-ører samlet sammen, og måske en 25-øre, hvis der var en »luksuslærling« imellem.

Det skete også, at vi lærlinge begyndte at drøfte arbejdsforhold og mestre. Nogle havde mestre, som var meget konservative og stadig holdt på de gamle metoder. - Andre var fremskridtsvenlige og ville prøve det nye, der kom frem.

Trods alt, - vi lærlinge var den nye generation, som skulle prøve på at føre det gamle håndværk videre, under hvilken form det så blev.

Teorierne havde vi fået på skolen. På værkstederne skulle det omsættes til det praktiske.

Ja, mange flere minder kunne kaldes frem fra Fuglebjerg.

Det var også i min læretid, at gartner Riis' søn byggede en flyvemaskine i en ny model. Det var sommer, startdatoen var bekendtgjort. Jeg var også mødt op sammen med andre for at se fænomenet. - Ak, det blev en fuser. Krumtapakslen knækkede i starten, så maskinen kom ikke i luften den dag. Siden har jeg ikke hørt, hvordan det gik.

Teknisk skole inviterede alle elever til koncert en aften i vintersæsonen, det var vist Midtsjællands Symfoniorkester, der spillede. Også en aften i biografen fik vi. Forstander Christensen havde en film i »BIO«, som han syntes, vi elever skulle se, så vi fik en friaften fra skolen.

Begravelser:

Som før nævnt lavede vi også kister, så jeg var tidligt vænnet til, at det var et stykke møbel, som alt andet vi lavede; men når først begravelsen kom med ind i billedet, var der altid noget trist over arbejdet. Mester Pedersen virkede også som bedemand, så det arbejde fik jeg også indsigt i.

Når kunden havde bestilt en kiste, kom den ind på værkstedet, blev sat på to bukke, og så begyndte arbejdet med at klargøre den. Det blev altid gjort omhyggeligt. Den skulle være tæt. Derfor blev der lagt tagpap i bunden og lidt op ad siderne. Dernæst en sæk spåner, så det blev et blødt leje. Først da blev ligtøjet lagt i. Et lagen som dækkede spåner og tagpap, og så ud til kunden. Pedersen ordnede som regel dette sammen med sygeplejersken. Blomster og andet pynt blev sømmet på, og flere gange måtte jeg ud med kisten på den gamle trækvogn. Det skete dog også, når det var fra gårdene, at de selv kom med en vogn og fik kisten med hjem.

Vi havde en gammel vognport. Her stod ligvognen, eller rustvognen. Et helt klenodie i dag. Den kom i brug, når de pårørende selv havde heste. Den var som regel meget snavset, når den havde stået ubrugt i længere tid. Vi fik vognen ud i gården i god tid, og så tog jeg fat med spand, børste og klud. Den skulle være blank og sort. Hestene var pyntet i sort, og seletøjet blanket. Det var ikke ligefrem opmundrende for en lærling i min alder.

Pedersen kom selv til at forberede sin fars begravelse. Det skete så pludseligt. Pedersens far havde været ude med tyren i gården på Menstrup mark. Her fik han en rift i hånden fra tøjret. Det blev til blodforgiftning, og kort efter, døden. Her stod vi så og pyntede kisten på værkstedet, da en kunde kom ind: »Nå, hvem har nu taget billetten?« - Pause. - »Det er min far«, sagde Pedersen stille. Der blev en underlig tavshed omkring os, og kunden vidste ikke rigtig, hvad han skulle sige.

I kommunehuset døde et barn på 1½-2 år. Der blev bestilt en kiste, men

ikke gjort så meget ud af det. Vi havde flere ældre barnekister stående på hylderne. Pedersen valgte een ud. Den var gammel og for stor; men blev gjort lidt i stand. Den havde vist stået på lageret i flere år.

Jeg fik den på trækvognen og blev sendt alene ned med den. Den skulle bare afleveres; men jeg kom ind i soveværelset, hvor moderen og 3-4 børn stod omkring den døde i sengen.

Det gjorde et dybt indtryk på mig, og det var et syn, jeg huskede længe. Senere blev jeg dog mere vant til at se døde mennesker.

Det sidste læreår og opbrydning:

Den tredie vinter på Teknisk skole var slut. Foråret kom, og med det d. 1. maj. Mit sidste læreår begyndte. Jeg stod nu og lavede større ting alene: Et dækketøjksskab i egetræ, skrivebord med sideskabe og andre møbelarter. Ja, der var mange ting, jeg nu selv skulle tage stilling til.

Sommeren gik hurtigt og efteråret med sidste start på Teknisk skole var i gang. Der var kommet nye elever igen i år; men vi »gamle«, som havde gået der flere vintre, kendte hinandens luner og vaner.

Nu var jeg fri for dansk og regning, så der blev en friaften mere om ugen; men så kom jeg med på et gymnastikhold i Hyllinge forsamlingshus. Det passede lige, at karleholdet startede kl. 21,30, hvor vi kunne være hjemme fra skolen lidt før den tid. Så fik jeg en vinter sammen med nye kammerater, foruden dem, jeg havde i forvejen

Den sidste jul i Hyllinge var forbi, og vi begyndte på 1938.

Da vi var kommet et godt stykke ind i januar, betroede min mester mig, at det så ikke så godt ud med arbejdet i fremtiden, og til 1. maj måtte jeg regne med at rejse. »Kan du finde noget andet arbejde i løbet af vinteren, skal du bare tage det«, sagde Pedersen.

Med den besked begyndte jeg at forhøre mig omkring, hvordan det var med arbejde. Når vi kørte hjem fra Teknisk skole, var jeg inde flere steder hos mestre; men stadig uden resultat.

Jeg var blevet tilmeldt svendeprøvekommissionen i Næstved (snedkermester Nielsen i Brandtsgade), og det var meningen, at jeg skulle lave svendestykke til maj.

En aften, vi som sædvanlig var på vej hjem fra skolen, fortsatte jeg gennem Sandved og kom til Tornemark. Her så jeg, der var lys på et værksted hos snedkermester A. M. Jensen. Jeg gik bag butikken, ind i gården og bankede forsigtigt på døren til værkstedet:

»Godaften, undskyld; men De skulle vel ikke have brug for en svend til 1. maj?« Mester selv stod derinde og arbejdede. Han vendte sig mod mig: »Nej, det har jeg ikke; men jeg kunne godt bruge een nu«.

Vi fik en samtale, og aftalen blev, at Jensen skulle ringe Pedersen op, og tale med ham. Pedersen var villig til at løse mig fra kontrakten, dersom jeg kunne

få arbejde med det samme, da det måske ikke var til at finde noget senere. Jeg kunne komme, så snart jeg havde afviklet mine forhold i Hyllinge.

Fagforeningen kom ind i billedet, da svendestykket blev annulleret. Formanden tog til Tornemark for at tale med Jensen, som ingen overenskomst havde med Snedkerforbundet i Næstved. »Jeg er tilsluttet K.D.F.«, sagde Jensen. (Kristeligt Dansk Fællesforbund). - »Ja, så må vor mand ikke arbejde her«, sagde formanden. »Vi kan blokere virksomheden«. - »Det er der jo ikke noget at gøre ved«, svarede Jensen. »Men er det da bedre at gå ledig end tage imod arbejde, nu der er en chance?«

Opbrud

De blev enige om, at jeg kunne prøve indtil 1. maj. »Men lønnen er sådan«, sagde formanden til Jensen, og henvendt til mig sagde han: »Bliver der noget vrøvl, så kom bare til os«.

Det viste sig senere, at der kom svende og spurgte efter arbejde. De ville gerne gå for mindre løn, når bare de kunne få noget arbejde. (Det var svende fra Snedkerforbundet). Der gik ca. 3000 svende ledige ud af ca. 10.000 fra Snedkerforbundet i 1938.

Jeg mente nok, vi kunne finde ud af det. Jeg fik afviklet alle mine forhold i Hyllinge. Pedersen slap for at betale svendeprøve. (Den blev senere taget under en vinter i Haslev i 1940-41 på Håndværkerhøjskolen).

Jeg fik travlt med at afvikle alt, hvad jeg var i gang med. Fik ryddet mit værelse og pakket. (Der var nu ikke så meget). Ikke noget med dyre stereoanlæg eller andre forbrugsgoder. Dengang ventede vi med at købe, til vi selv tjente pengene. Der var mange ting, jeg havde lyst til; men: »Vent, til du har pengene, Jens«. - Til gengæld havde jeg den fordel, at jeg var gældfri, da jeg rejste fra min læreplads. Jeg havde mit klædeskab, som jeg havde lavet, en lille boghylde, nogle bøger og min radio med hovedtelefonerne.

Vognmand Martin Hansen kom med sin vogn, vi fik læsset, og efter et pænt farvel til mine værtsfolk gennem knapt 4 år, kørte vi mod Tornemark. - En ny tilværelse begyndte. »Det gamle er forbigangent, alt er blevet nyt«.

Jeg skulle bo og spise hos min nye mester, fik et værelse med gavlvindue, så nu fik jeg udsigt til åbne marker og landevejen.

Teknisk skole skulle jeg passe til afslutningen; men nu skulle jeg en anden vej hjem fra Fuglebjerg. Over Sandved og til Tornemark. Jeg holdt ud til afslutningen, hvor vi alle var samlet med vore mestre, og til afgangsklasserne lød mange kønne ord. Nu skulle vi ud at vise andre steder, hvad vi havde lært igennem 4 år.

Kun minderne var tilbage

Bommene har ringet ned for sidste gang, toget er kørt. Aldrig mere skal jeg høre den kendte lyd, når toget kom. Farvel Hyllinge, og tak for de 4 år.

Vi havde en arbejdsuge på 6 dage, ialt 48 timers ugentlig arbejde. Vor fritid

måtte vi bruge til skole i vinterhalvåret. Det bliver ½ års længere arbejdstid indenfor de 4 år.

I dag har de unge 5 dages arbejdsuge, 38 timers uge + Teknisk skole i arbejdstiden. Vi var fysisk trætte, når det blev sengetid, og havde ikke lyst til så meget spræl; men trods alt klager jeg ikke. Vi fik lært noget, og vi havde respekt for andres arbejde.

Efterskrift

Fire år er en lang tid, når vi ser fremad. Nu er der gået mange gange de fire år. Fremtiden er blevet til fortid, og livet førte mig vidt omkring.

Efter 2 gode år i Tornemark kom besættelsen (9. april 1940).

Arbejdet førte mig til Haslev (Håndværkerhøjskolen), til Roskilde, Maribo, en periode på 4 år i Tornemark igen. 4 års arbejde i Haslev. 12 år i København, og her til Slagelse i 1965, hvor jeg efter 1 år på Antvorskov Højskole, som medhjælper, kom på Dyhr's skole, hvor det blev 15 år som pedel.

Nu pusler jeg i hus og have, laver småting på værkstedet i kælderen og ellers nyder fritiden. Læser en del af alt det, man ikke fik nået den gang. Har en dag om ugen, som sløjdlærer på »Absalonskolen«.

Den længste tid er gået, det må vi erkende. Den korte tid er tilbage, og den må bruges på bedste måde, afhængig af helbred og alder.

Takken går opad for den tid, jeg fik lov til at virke i samfundet.

For nogle år siden var vi en tur igennem Hyllinge. Vi gjorde holdt ved mit gamle »hjem«; men måtte sige som Blicher: »Ak, hvor forandret«. Værkstedet var revet ned, pladsen inddraget til haven, hvor et stort raftehegn indhegnede grunden. Huset havde fået en »ansigtsløftning«, nye vinduer m.m.

Vi var en tur på kirkegården for at dvæle et øjeblik ved familien Pedersens gravsted. Tog et par billeder, før vi kørte hjem igen.

Det blev til disse minder, som nu er nedskrevet.

Pedersen døde d. 04.02.1949, 51 år gammel. Han var med til at dele petroleumsmærker ud på kommunekontoret, da han blev dårlig og faldt sammen. Fru Pedersen døde d. 28.12.1965 i Næstved, hvortil hun var flyttet efter, at hun havde afhændet hus og værksted.

Datteren bor endnu i Hyllinge. De 3 sønner er flyttet til andre egne af landet.

Minder fra en svunden tid

Af Peter Christen Neergaard

Peter Christen Neergaard, der for mere end hundrede år siden voksede op på Sørby Overdrev, udvandrede som voksen til »Guds eget land«, Amerika, men glemte aldrig stedet, hvor han var kommet til verden. I 1949, da han gik i sit syvoghalvfjerdsindstyvende år, sendte han nedenstående skildring af barndomstiden og hjemegnen, hjem til Danmark: *E. P.*

Årene går, og nu er der gået mere end 76 år, siden jeg en dag i august 1866 stak næsen ind i denne syndige verden. Jeg har senere på min livsvej ofte ladet tankerne vandre tilbage og mindet menneskene, der levede, forældre, søskende og naboer, der kom i mit barndomshjem i min første ungdom. Nu er de alle gået i graven, og barndomshjemmet, som jeg dengang syntes var så stort, er for mere end 60 år siden jævnet med jorden, og der, hvor det lå, har plov og harve samt skiftende sædafgrøder dækket jorden, og ingen kan i dag påvise, hvor den lille lerklinede hytte lå. Selve haven med de mange store piletræer er helt forsvundet.

Hvor gammel jeg var, da jeg begyndte at skønne, kan jeg ikke sige, men et af mine første minder er, at jeg med en fire år ældre broder ved hånden gik på vejen, og vi så et hus brænde, og min broder sagde: »Det er Johans hus!« Jeg husker, at retsmaskineriet blev sat i bevægelse, og at Johan blev dømt til otte års straf for det, at han blev beskyldt for at ville indebrænde konen. Han havde dog, før han satte ild til stråtaget, kastet en stor sten ind gennem loftslugen for at vække konen, hvad også var sket. Han lærte under sin straffetid at arbejde i træ, og da han kom ud, bosatte han sig på samme egn i nærheden af mine forældre og ernærede sig ved at lave små træting, som han vandrede ud i landet med og prøvede at sælge. Han var mørk og indesluttet, talte aldrig til nogen, men gik under navnet »Den brændte Johan«. Denne brand var det første, der fæstnede sig i min erindring, og den foregik i 1869, da jeg var tre år gammel.

Egnen, hvor jeg så dagens lys, var en afkrog inde ved de store skove, som fylder terrænet imellem Sorø og Slagelse. Stedet kaldtes for Overdrevet, og byen, som Overdrevet hørte under, hed Sørbymagle, i daglig tale Sørby.

I Sørby boede en gårdejer, som var kendt for sin nærighed, og han havde derfor mange spekulationer, før han fik truffet sit valg med hensyn til en kone, for hun skulle være en rask kvinde, én, som kunne gøre gavn.

Endelig fandt han en gårdmandsdatter fra Gimlinge, og der blev holdt et stort bondebryllup, og om natten, da dansen gik med liv og lyst, kørte Jens hjem med sin unge brud, men da han vågnede om morgenen, var den unge

kvinde forsvundet. Jens tog den med ro, og inden aften kom svigerfaderen kørende og afleverede hende, men da sad hun ikke i agestolen hos faderen. Hun lå bag i vognen på en dyne, for hendes bageste legemsdel var i en sådan forfatning, at hun ikke kunne sidde på den. Hun løb aldrig mere sin vej.

Men jeg husker også en gammel kone, der hed Line. Hun boede i et hus, der lå ved vejen, hvor et spor førte ind i en granskov, som hed Præstegårdsskoven. I denne skov tog Line nok sin føde, hun satte doner for kramsfugle, og hun pillede af skovens planter, som hun lavede kranse og buketter af, for så på sine ben at gå den halvanden mil lange vej til Slagelse om lørdagen, der var torvedag, og der afsætte, hvad hun i ugens løb havde fanget og fremstillet.

På den modsatte side af vejen lå der en mindre gård med cirka 40 tønder land dårlig jord. Den grænsede ned til en mindre skov, som kaldtes Flæskenborgvænget. Ned over denne gårds mark gik en vej, ad hvilken det brænde blev kørt, som blev hugget i skoven, og ad den vej travede skolebørnene og kirkegængerne fra de huse og små ejendomme, der lå rundt om skoven.

Videre gik vejen op ad bakken, hvor man havde Præstegårdsskoven og Hvilebjergskoven på sin højre hånd, og på bakkens top lå skovfogedstedet inden for skovgærdet, og til venstre lå «Enkesædet«. Stod man her på bakkens top med ansigtet mod øst, så man ud over sin fødeegn, Sørbymagle Overdrev. Ude i horisonten lå Kirkerupskoven, som mod nord gik sammen med Lorupskoven. Derefter kom Tårnholm- og Falkenstenskoven, og imod vest lå Flæskenborgvænget, så hele terrænet var opfyldt af skov. Kun her imod vest var der så stor en åbning, som den omtalte gårds mark fyldte. Vejen, der kom fra Sørby, den, vi var kommet ad ud gennem lille Sørby og op på Hvilebjerg, fortsatte ned ad bakken og gik videre over en mark langs med Kappenborgskoven forbi Kappenborg og fortsatte så til landsbyen Kirkerup.

Når man gik ned ad vejen fra Hvilebjerg og kom til bakkens fod, så lå der et hus til højre ind mod skoven. Her boede Basse-Karen, der to gange om ugen gik til Slagelse med et åg over skulderen, hvori der hang to store kurve. Hos bager Frølich fik hun fyldt kurvene med basser, som hun solgte på vejen hjem. Basserne, eller hvedebrødet, bestod af franskbrød, smørkager, rosinbrød, sukkerkringler, kommenskringler, kaffebrød og surbrød. Hun gik ind i hvert hus og hver gård for muligvis at få solgt et par kager. Børnene ventede Karen med utålmodighed, for havde et barn en skilling, så skulle den omsættes hos Karen, så der var vel nok spænding hos børnene, for det var ikke så nemt at vælge mellem alt det meget.

På den modsatte side af vejen gik der en sti langs en skelgrøft over til et gammelt hus, der lå enligt på marken. Manden i dette hus hed Karl, og han arbejdede på herregården Gyldenholm, som lå en times gang fra huset, så ham så jeg sjældent. Konen, som blev kaldt Maren-Karls, kom ofte i mit hjem, for der var kun fem-seks hundrede alen imellem husene, når man stak hen over marken.

Mine forældres hus lå ved overdrevsvejen cirka otte-ni hundrede alen fra

Kirkerup-vejen, ikke helt ud til vejen, men cirka 20 skridt inde på marken, som omgav det på de tre sider. Kun foran huset havde dets beboere ret til at færdes, her var have, det vil sige, et stykke jord beregnet til kartofler og urter.

Haven var beboernes helligdom, og den blev passet og plejet, for den skulle yde kartofler og urter nok til hele vinteren, og hvis en hest havde tabt nogle klatter på vejen, så var det om at få dem hjem til haven.

Man har ondt ved at forstå den påpasselighed og den sparsommelighed, der blev udvist i stort og småt, men det var en følge af den grænseløse fattigdom, der var mellem den arbejdende befolkning. Forunderligt nok, at arbejderklassen var så langt nede, for bønderne skovlede penge hjem, det vil sige, de, som ejede jorden, de, der ikke sad og red på store prioriteter eller i fæstegårde med store afgifter. I halvfjerdserne var kornprisen meget høj, hvilket gjorde, at brødpriserne var helt oppe i skyerne.

Det hus, mine forældre boede i, var et af de ældste. Det stammede nok fra den tid, da Overdrevet var bøndernes fælles græsgang, altså fra før 1788. På den tid, da jeg kom til verden, var overdrevsjorden solgt, og der var blevet mange forskellige småbrug. Den jord, på hvilken mine forældres hus lå, var den sidste, som i 1870 var usolgt, men i 1874 kom raden til den.

Min far var en af dem fra treårskrigen, og da krigen var slut, rejste han hjem til sin hjemegn. Han havde nok truffet mor i København, hvor hun havde tjent. Hun stammede ellers inde fra Holbæk amt. Far havde så nok lejet det gamle hus for ti daler om året, og det var nok tilføjet i lejemålet, at der skulle gøres arbejde for lejen. Far tog arbejde hos bønderne eller i skoven, indtil han ved en lejlighed traf sammen med en tømrer, der blev kaldt for den stærke Chresten Jørgen fra Brunemose på den modsatte side af Lorupskoven. Han gravede brønde, borede og satte posttræer. Brønde har der nok så godt som altid været, men post (pumpe) var nok noget aldeles nyt dengang, i alt fald arbejdede de to stærke mænd i flere år så godt som udelukkende med dette strenge arbejde, og da der ved dette arbejde forefaldt en del arbejde i træ, så lærte min far at bruge et stykke værktøj.

Når der ikke var brøndarbejde, påtog de sig at bygge for folk, og da der dengang blev bygget bindingsværk, så fældede disse to mænd også træerne i skoven og skar tømmeret til. Når huset var opført, skulle der laves døre og vinduer, og dette gjorde, at i årenes løb blev min far fra at være bondearbejder til tømrer og snedker.

Alligevel kunne det om vinteren knibe med at tjene føden, og var den sløj, tog han almindeligt skovarbejde, men fortjenesten var så ringe, at han mangen en vinterdag har gået en mil morgen og aften og slidt hårdt i det for at tjene en rigsort - det vil sige 50 øre.

Huset, vi boede i, fortjener at blive beskrevet, for der findes nok ikke nogle af den slags mere. De, der var, er faldet af alderdom eller er blevet fjernet for at give plads for noget mere tidsmæssigt. Mit første indtryk af huset var, at det var en vældig bygning. Jeg havde ikke nok til at se, at min far måtte synke i

knæene og bøje nakken godt for at komme under tagskægget, og at han inde i huset kun kunne stå ret imellem bjælkerne. Huset var en firkant med stråtag, der gik ned fra den store skorsten mod de fire verdenshjørner, - det gik så langt ned for at skærme de sarte, af ler opførte vægge. Hjørnestolperne var af eg og som altid næsten uforgængelige. Væggene var klinet op af ler, og de var beklædt med halm fra grunden og op i brysthøjde. På sydsiden af huset ud mod haven var en dør i to halvdele, således at den øverste som regel kunne stå åben for lys og luft, for de to små vinduer, et på hver side af døren, gav ikke meget lysning. - Selve vinduet var lille, og de små ruder, der var indfattet i blysprosser, var af råt glas, vredent og knastret og i en farve, der spillede i alle regnbuens kulører. Når man trådte igennem døren, var man i en forstue med lergulv, men lige inden dørtærskelen var der et par rå kampestem for at modtage den meste fugtighed, særlig vinterdage, når man vadede i sneen, der herude i disse gudsforladte afkroge kunne ligge i måneder.

Fra forstuen førte en dør med klinkefald til venstre ind til en stor, firkantet stue, som var familiens opholdsrum. Her var også lergulv, og pladsen var optaget af et stueinventar, som i nutiden på en auktion vel knap og nap kunne indbringe auktionsomkostningerne.

Når jeg nu sidder her, og tankerne kredser om barndomshjemmet, så mindes jeg det gamle ord, at skomagerens kone og smedens hest altid har de dårligste sko, og så synes jeg, at man kunne tilføje, at i landsbytømrerens hjem var der de dårligste møbler. Min mor havde vel engang drømt om at få et hjem, som hun og hendes børn kunne være glade for og stolte af, men da jeg som nummer seks kom til verden, var hun nok forlængst vågnet af denne drøm. Hvad der var af indbo, havde hun skaffet til huse på forskellig måde. En del var købt på auktioner efter afdøde eller efter folk, der udvandrede, hvad mange gjorde i min barndom.

Til højre i stuen stod bæstet, der skaffede os børn mange tårer, nemlig bilæggerovnen, en gammel forrustet og forbrændt ovn, som skulle fyres ude fra skorstenen. Det var en tungholden svend, der fordrede megen mad, som vi børn og mor skulle slæbe hjem fra skoven. Brændehus havde vi ikke noget, der hed, alt brændsel lå ude i al slags vejr. Om sommeren var børnene ude at tjene, og om sommeren faldt de tørre, visne grene ikke ned. Først om efteråret, når de blev vandsure, brasede de ned, eller om vinteren, når de hang fulde af sne. Dette våde brændsel skulle bruges på den åbne skorsten til at koge maden ved, og det skulle proppes ind i en umættelig kakkelovn, når det var koldt. I regntung luft og med visse vinde trak den store åbne skorsten ikke, så røgen sivede ud i køkken og stue og bed i vore øjne. Derfor var vi alle grædøjede.

Vor gamle hytte hvilede ikke som nutidens huse på en muret eller støbt sokkel. Det var kun løse sten iblandet jord, den hvilede på, og dernede mellem stenene var der en hel zoologisk have af mange forskellige dyr, der levede slægt efter slægt og havde deres adgange både ud til det fri og ind i huset.

Hvad kendte jeg lille purk til navnene på disse små skabninger, men nogle lærte jeg at bevævne. Der var hus- og markmus, firben, tusindben, snegle, snoge, stålorme, skrub- og eddertusser.

Der var også finere skabninger som f.eks. bruden. Dette smukke, spillevende dyr så man ofte. Den fo'r ned i sit hul, for så i næste øjeblik at stikke hovedet frem og spytte efter fredsforstyreren. Om haven var der en jordvold, bevokset med ukrudt og nogle store pil. Dèr levede også en masse skabninger: Snoge, stålorme og deres dødsfjender, pindsvinene, som man kun fik at se på smukke, stille sommeraftener, når mutter so var ude at gå tur i kartoffelrækkerne med smågrisene. Når de var fremme, havde vi ordre til at gå stille med dørene og ikke skræmme dem, for de var mors bedste. De hjalp hende i trange tider om vinteren, for der kunne blive en spiselig suppe på en pindso og en krage. Ja, vi fattige folk måtte tage alting med. Kragens sul var mørkt og sejt, mens pindsvinets var mørt og lyst.

Et par hundrede alen fra mine forældres hus, på højre side af vejen, lå et lille sted, som efter mine begreber var et velhavende hjem, for der var jord, så de havde både so og ko, ja, så galt to køer, grise, får og en hest, og så kan det alligevel godt være, at disse mennesker stred en hård kamp for tilværelsen. Ejerinden var en gammel enke, som gik under navnet Hanne-Jens-Laus'. Hun havde hos sig en halvgammel datter, som hed Kirsten, og så havde de en gammel karl, som i daglig tale blev kaldt Hanne-Jens-Laus's Christian. Jeg har senere spekuleret på, hvad løn nu denne karl fik, om han i det hele taget modtog andet end snak og tak, for hvor skulle de to kvinder tage pengene fra til løn, for fra sådant et sted var der intet at sælge.

Bag Hanne-Jens-Laus's ejendom boede Frederik Skræder, en lille, gammel, tyk mand, med sin kone, Rikke, som var døv. Derned havde jeg ofte ærinde, for dengang var der meget, fattige folk måtte hjælpe hinanden med. Der var en stadig lånen, og vi havde langt til høkeren, og pengene var så små, at man ikke kunne købe store partier. Hvem kan nu forstå, at man dengang lånte ild hos hinanden, og dog var det noget, der indtraf dagligt, for tændstikker fandtes ikke, og slå ild ved fyrtøjet var en langsom historie. Kom min mor ud til skorstenen og skulle bruge ilden og så, der ingen gløder var, så udstødte hun en lille ed, og så skreg hun: »Peter!», når jeg så kom springende, så stak hun mig en af sine gamle træsko, og så sagde hun: »Jump ned til Rikke Skræder og faa en Glød hos hinde!« - De brugte tørv, og når der var god ild i en tørv, og den blev dækket godt til med aske, så kunne den holde ild i 24 timer. Vi havde ingen tørv, vi havde kun det våde risbrænde, så det var tit, jeg måtte jumpe med træsko efter gløder.

Der boede i nærheden af os en skovarbejder, der gik under navnet »Den lange Johannes«. Han havde det meste arbejde inde i Tårnholmskoven, hvor der var en skovfoged, der var særlig forhadt af arbejderne. Denne skovfoged havde tildelt Johannes et arbejde med at vinde risgærder, og trods det, at Johannes sled som en lille hest, tjente han ikke mere end en mark om dagen.

Da nu Johannes efter cirka fjorten dages arbejde så skovrideren, tog han mod til sig, og med huen i hånden spurgte han, om det ikke var muligt, at han kunne få lidt mere for sit arbejde. De talte så lidt om tingene, og nu viste det sig, at skovfogeden havde beholdt halvdelen af pengene.

Denne skovfoged var iøvrigt en mystisk person. Han havde en tjenestekarl, der en dag havde været ude for at indkassere nogle penge. Pengene kom ikke til veje, men karlen blev fundet druknet i et mosehul. Skovfogeden havde også flere børn, og en dag forsvandt et af hans børn, en dreng på to år. Hans knogler blev senere fundet ude i skoven ved nogle rævegrave, og nu blev der snakket højt om, at skovfogeden var morder, men kort efter forsvandt han, og sagen døde hen.

I 1876 var jeg kommet bort fra hjemegnen og hen til nabosognet, Gimlinge, hvor jeg tjente hos nogle gamle, rare mennesker, som havde en gård i fæste under herregården Gerdrup. Gården lå langt ude i marken, midtvejs mellem de tre landsbyer Gimlinge, Vemmeløse og Ting Jellinge, men trods det, at denne gård lå så langt fra alfarvej, så var den stærkt besøgt af folk, som trængte, og som hos bonden, Per Jørn og hos konen Maren altid fandt medfølelse og lidt et putte i den medbragte kurv.

Jeg ved ikke, hvad man kalder troende, men jeg tror, der er en skaber og styrer, og mangen gang, når tankerne går tilbage til de år, jeg var hos Per Jørn, og jeg mindes alle de fattige, der gik mætte fra det lange fyrretræsbord, vi spiste ved, så kan jeg i tankerne sige: »Kære Gud, lad jorden hvile let på Pers og Marens støv på Gimlinge kirkegård!«

Nye bøger

Af Ole G. Nielsen

Bidrag til kundskab om de danske provinsers nærværende tilstand i økonomisk henseende, Sorø Amt, 1840

er en amtsbeskrivelse af præsten i Vemmeløv, P. Duus. Beskrivelsen af landets amter blev foretaget af forskellige udvalgte personer på opfordring af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, der ønskede en undersøgelse af forholdene i landdistrikterne.

P. Duus hentede sine oplysninger til eksakte oplysninger om areal, bonitet, kvæghold m.m. fra 1., 2. og forarbejderne til 3. hefte af Statistisk Tabelværk, som han havde fået tilladelse til at bruge. Endvidere oplysninger fra matrikelprotokollerne (forarbejderne til matriklen af 1844, der blev udarbejdet til hartkornsbeskatning). Endelig er mange oplysninger samlet i mundtlig og skriftlig form på rejser rundt om i amtet, hvor forfatteren har talt med godsejere, præster og »andre landmænd«. Vi må nok regne med, at vi ikke genfinder mange af bøndernes holdninger og meninger om tilstandene, hvilket da også skinner igennem på forskellige områder.

P. Duus indleder med en generel oversigt over landbrugsforholdene i amtet, hvor mangfoldige områder tages op i spørgsmål/svar form: Hvordan er jorden? Er der kilder og søer? Hvordan er klimaet? Hvordan er udskiftningen af jorden foretaget? Hvad er konsekvensen af den stærke udparcellering (udstykning af husmandslodder) visse steder? Hvordan er den almindelige dyrkningsmåde? Der følger en lang række mere detaljerede - og spændende spørgsmål til jordens dyrkning, som vi nok må afstå fra at nævne her.
Enkelte emner rækker ud over det rent dyrkningsmæssige. Det gælder f.eks. afsætningsmuligheder for landbrugets produkter, folkelønnens størrelse og arbejdsløshedens omfang.

Med særlig interesse læser vi om spørgsmål, der er meget centrale i tidens landbodebat og virkeområder i landbosamfundet, som Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab meget gerne så fremmet. Her kan nævnes dyrkningen af havesager, sommerstaldfodring af kreaturer, anvendelsen af nyere redskaber (som f.eks. svingploven) samt husfliden i hjemmene.

Efter amtsbeskrivelsen følger en summarisk, men meget nyttig oversigt over Ringsted, Alsted, Slagelse, Vester- og Østerflakkebjerg herreds sogne, beskrevet i pastorater. Vi får her temmelig nøgterne oplysninger om areal, folkemængde, jordens bonitet, mængden af fæstegods og selvejergods, kreaturhold samt de anvendte driftsplaner.

P. Duus' beskrivelse af Sorø amt er en meget betydningsfuld kilde til landboforholdene i Sorø amt i midten af 1800-tallet. Blot skal vi huske på, at vi overvejende får forholdene beskrevet af landbosamfundets øverste klasser. Levevilkårene for de forskellige sociale grupper får vi næsten intet at vide om, men det er heller ikke hovedsigtet med undersøgelsen. Dog skinner det igennem flere steder, at husmændenes vilkår generelt er temmelig dårlige, og forfatterens afvejning af konsekvenserne af udparcelleringen er meget nyttige. Dette gælder også anskuelser omkring udskiftningens følger, der ikke anses for entydigt positive. Dette stemmer meget godt overens med den nyeste forskning omkring emnet. Værdifuld er også de korte notitser om antallet af fattighuse og fattiglemmer i de enkelte sogne. Meget af indholdet er som nævnt statistisk materiale,

der kan hentes andre steder. Men stiller man ikke *for* store krav til tallenes nøjagtighed, kan man her danne sig et hurtigt og glimrende overblik.

Bogen er seriøst arbejde - med de nævnte forbehold, og giver et væld af oplysninger om væsentlige forhold i landbruget på Sjælland.

P. Duus er absolut læseværdig og bør stå på hylden hos enhver, der interesserer sig for dansk landbrugshistorie.

Kirsten Bøge Henriksen,
Ringsted Landbrugsmuseum
Museet for Ringsted og Omegn.

Pris: 58,00 kr.
Ekspedition: Sorø Amtsmuseum, Storegade, 4180 Sorø. Tlf. 53 63 40 63.

Jens Jørgensen: 12 billeder af en bys historie. Slagelse 1288-1988. Udgivet af Slagelse kommune 1988

Foranlediget af købstadsjubilæet udsendte Slagelse byråd et smukt fremstillet skrift på 128 sider. Bogen er læsningens fryd for dem, der kender til Slagelses historie.

Forfatteren - den kendte H. C. Andersenskribent, gymnasierektor, børnebogsforfatter og kommunalpolitiker - meddeler, at han vil placere Slagelse i en landshistorisk sammenhæng (side 27).

Det er Danmarkshistorie med spredte bemærkninger om Slagelse og omegn.

Man kan bl.a. anke over, at forfatteren ikke skelner mellem by- og købstadsjubilæum.

Side 29 skriver Jens Jørgensen »Absalon havde sit grundlag i egnen omkring Sorø. Vi forbinder yderligere hans navn med broderen Asser Riig - og den hele Hvideslægt iøvrigt«. Hidtil har vi lært, at Asser Riig var faderen og Absalons broder hed Esbern Snare. Nu venter den undrende offentlighed på Jens Jørgensens dokumentation for denne epokegørende iagttagelse indenfor Hvideslægten. Man kan også spørge - med hvilken autoritet beskæftiger Jens Jørgensen sig med H. C. Andersens herkomst, når han end ikke kan det mest elementære om Hvideslægten?

Bogen indeholder mange teorier, men for størstedelens vedkommende når forfatteren ikke længere end til den løse arbejdsteori.

Jubilæumsbogen er spændende læsning for dem, der kender Slagelses historie, for forfatteren skelner bl.a. ikke mellem realskolebestyrer K. H. Schow og købmand H. H. Schou. Kongsgården flyttes til Gl. Torv og bygmester Olsen kaldes for Olesen. Desværre indeholder bogen mange upræcise oplysninger, som vanskeliggør den kommende formidling af Slagelses historie.

Følgende citat viser niveauet: »Christian den Fjerde og hans tid står i et ganske særligt skær i dansk historie. Og ikke mindst i året 1988 - 400-året for hans kroning.....« (Christian den Fjerde efterfulgte Frederik den Anden i 1588, men kronedes først i 1596).

Det spændende ved bogen er - hvem finder flest fejl?

Storm P. siger i en flue: Ofte er der kun et hanefjed fra litteratur til makulatur. - Det er synd, at Slagelse byråd har ofret så mange penge på en bog, der er så uprækis i sit indhold.

Erling Petersen: Dengang det var før. Forlaget i Haarby. 1988

Årbogens gamle redaktør Erling Petersen, Fuglebjerg, har udsendt første bind af sine erindringer. En læseværdig bog, hvor hvert afsnit kan stå som en selvstændig fortælling.

Det er skønlitteratur, som historieskriveren Erling Petersen her præsenterer. I efterskriftet kan man læse: »Foranstående små erindringsbilleder er ikke skrevet i den rækkefølge, hvori de er anført her, men er blevet til efterhånden som begivenheder, hændelser og mennesker fra barndommen og ungdommen tonede frem på erindringens billedskærm.

Jeg har bevidst afstået fra at fremlægge en samlet fortløbende levnedsskildring, eftersom jeg er noget usikker på, om de små enkeltheder fra mit levneds fortid kan have noget som helst at sige en meget anderledes nutid, og jeg har derfor valgt at lægge afstand mellem mig selv og det, jeg har oplevet, for det sidste turde jo nok være det væsentligste!«

Teaterliv i Slagelse 1815-1988

Træk af teatrets historie gennem to århundreder. Under redaktion af Jørgen Christiansen og Jørgen Kanding. Udgivet af Kulturkredsen, Kulturelt Samråd i Slagelse og Vestsjællands Teaterkreds. 1988.

Bogen fortæller om skuespillet i Slagelse på Dr. Dampes og H. C. Andersens tid og frem til vor tids teaterselskaber bl.a. det lokale »Krabasken«.

Kjeld Heltoft: Ringsted vindmølle

Udgivet af PBI-Holding A/S. 1988.

Ringsteds gamle vindmølle er blevet forbilledligt istandsat af ejeren PBI-Holding, Ringsted A/S, og selskabet udsendte en meget fint illustreret bog om møllens historie og istandsættelse. Forfatteren er maleren Kjeld Heltoft, der også har tegnet en del af illustrationerne.

Bogen viser firmaets verdensformat, en spalte med dansk tekst og en med engelsk tekst.

Det er erhvervs- og lokalhistorie, når det er bedst.

Ole G. Nielsen: Landboreformerne i Vestsjælland. Udskiftningen i 23 sogne fra 1781 til 1808.

Amtscentralen for Undervisningsmidler. 1988.

Ole G. Nielsen: En gård i Gerlev på landboreformernes tid 1796-1802.

Amtscentralen for Undervisningsmidler. 1988. (Genoptryk).

Claus Bjørn: Gerdrup og Lyngbygaard - og Morten Qvistgaard - et erhvervsjordbrug og en erhvervsjordbruger for 200 år siden.

Erhvervsjordbrug nr. 6 - 1988, side 17-20.

Claus Bjørn: Gerdrup/Lyngbygaard. Et portræt af Morten Qvistgaards tvillingeherregårde.

Erhvervsjordbrug nr. 7 - 1988, side 20-21.

I Cenatralforeningen af Tolvmandsforeningers medlemsblad »Erhvervsjordbrug« fandtes to interessante artikler om herregårdene Gerdrup og Lyngbygaard. Den første artikel behandlede godsernes drift for 200 år siden og berettede om den daværende ejer - justitsråd Morten Qvistgaard, der var medlem af Den store Landbokommission.

I den anden artikel fortaltes om godserne i dag.

Erik Nielsen: Agersøposten - træk af et langt liv

Udgiver: Skælskør Egnshistoriske Arkivs udgiverselskab. 1988.

Erik Nielsen, Skælskør, har interviewet Agersøs post Hans Rasmussen (1888-1987). Det er fortællingen om ø-samfundet fortalt af dets kender.

Jul i Skælskør Kommune 1988

En initiativgruppe har udgivet hæftet Jul i Skælskør Kommune. Det indeholder mange fornøjelige fortællinger fra kommunen, ikke mindst god lokalhistorie.

Ekspedition. Steen Andreasen, Heilmannsvej 18, 4230 Skælskør, tlf. 53 50 56 26.

Margit Baad Pedersen: Til landvæsenets forbedring - et kildeskrift om udskiftningen i Haslev

Haslev Museum 1988.

I anledning af landboreformjubilæet udsendte Haslev Museum sit hæfte med kilder til Haslev bys udskiftning. Et interessant hæfte for alle, der interesserer sig for landbrugshistorie.

Historisk Samfund for Sorø Amt 1988

Forårsmødet blev afholdt på Kærehave Landbrugsskole ved Ringsted d. 27. april. Der var mødt ca. 30 medlemmer til generalforsamlingen, der valgte Carl Jensen, Sneslev, til dirigent. Formanden aflagde beretning og kassereren R. Henneke forelagde regnskabet, og såvel dette som beretningen blev godkendt.

Til bestyrelsen genvalgtes Erik Nielsen, Skælskør, Carl Jensen, Sneslev, Ole G. Nielsen, Lundforlund, C. Jonsén, Ringsted, og R. Henneke, Slagelse. I stedet for Villy Bundgaard, Haslev, der ikke ønskede genvalg, valgtes Margit Baad Pedersen, Haslev.

Efter generalforsamlingen holdt forstander K. Thorborg, Kærekave Landbrugsskole, et foredrag, hvis emne var: Nogle betragtninger om den historiske og kulturelle udvikling i landområderne i Midt- og Vestsjælland. Der blev givet eksempler på de mange områder, hvor nyt blev forsøgt. Det var ikke altid let at være blandt de første, men med gåpåmod blev meget sat i gang.

Traditionen tro havde vi i foråret en heldagstur - søndag d. 8. maj. Denne gang gik turen til København, hvor turudvalget med Erik Nielsen i spidsen havde tilrettelagt en god og afvekslende tur. Der var af praktiske grunde kun mulighed for, at et begrænset antal deltagere kunne komme med - men de 100, der var blandt de heldige, fik en meget givende dag. Der var rundgang på Holmen, Flådestationen, København, under ledelse af seniorsergent J. Barnow og kaptajnløjtnant Viggo Pedersen. Af de historiske minder så man bl.a. mastekranen, hovedvagten og kanonbådsskurene.

Efter frokost var man på Regensen, hvor regensprovst Grane fortalte og viste rundt. Selv om der var ombygning visse steder, fik man alligevel et godt indtryk af Christian den Fjerdes gamle institution.

Sluttelig var man i Holmens kirke, hvor Holmens provst Claus Harms viste rundt. Kirken, der er bygget af Christian den Fjerde, har aldrig været udsat for brand eller anden ødelæggelse, og man havde rig lejlighed til at beundre det enestående inventar.

Efterårsturen var henlagt til Sorø søndag d. 18. september. Man samledes i Sorø kirke, hvor museumsinspektør Helge Torm fortalte om kirkens inventar. Der blev i den interessante gennemgang lagt særlig vægt på de minder, der knytter sig til Christian den Fjerdes forbindelse med byen. Ved den efterfølgende byvandring, der var under kyndig vejledning af H. Torm, fik man lejlighed til at se flere af byens ældste huse bl.a. ved besøg i flere baggårde.

Efter kaffebordet fortalte lektor K. E. Koch om »Hauchs fysiske kabinet«. Efter den interessante gennemgang var der lejlighed til at besøge såvel den fysiske samling som amts- og kunstmuseet. Der deltog ca. 150 i mødet, der var begunstiget af pænt efterårsvejr.

Historisk samfund har i foråret 1988 udsendt et genoptryk af P. Duus' bog om Sorø amt 1840. En del af de gamle amtsbeskrivelser, der blev skrevet efter opfordring af Det Kongelige Landhusholdningsselskab, er blevet genoptrykt gennem de sidste år. Tilskyndelsen til at gå igang med genoptrykningen er kommet fra Dansk Historisk Fællesforening og Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger, der også har givet økonomisk støtte til opgavens løsning. Når det har kun-

net lade sig gøre rent økonomisk skyldes det ikke mindst, at vi har modtaget et særdeles pænt tilskud fra Egholtfondet. Bogen er meget nyttig for enhver lokalhistoriker, og bestyrelsen er meget glad for, at man nu har fået den genoptrykt for Sorø amt. Foreningen vil få et ret pænt overskud, og det bør overvejes, om dette evt. kan benyttes til genoptryk af en anden bog, som kunne være til gavn for historisk interesserede.

Vores årbog har igen i år bragt godt stof fra det gamle Sorø amt, og den bliver jo som et fast led i medlemsskabet hvert efterår udsendt til alle. Foruden den trofaste læserskare af bogen skal det også nævnes, at en stor gruppe af vore medlemmer kommer til vore arrangementer. Opgaven med at bringe historisk stof med lokale emner har og vil - sammmen med tilbud om møder og udflugter - være det, som fortsat skal sikre, at der er en medlemskreds af interesserede.

Bestyrelsen takker for trofasthed mod foreningen. *Johs. Lyshjelm.*

Driftsregnskab fra 1/10 1987 til 30/9 1988:

	Indtægt	Udgift
Kassebeholdning pr. 1/10 1987	27.366,26	
Kontgingent for 711 medlemmer (à 75 kr.)	53.325,00	
Salg af ældre årbøger	1.664,00	
Tilskud (stat og kommuner)	5.600,00	
Tilskud (sparekasser og banker)	6.200,00	
Indvundne renter	1.104,87	
Diverse indtægter	930,00	
Årbogen 1987		51.766,04
Porto		10.454,70
Administration		5.202,71
Møder		1.365,79
Diverse udgifter		4.006,70
	96.190,13	72.795,95
Kassebeholdning pr. 30/9 1988		23.394,13
Balance	96.190,13	96.190,13

Kassebeholdning:

Bankbog konto nr. 902047	16.775,42
Bankbog konto nr. 652675	5.350,91
Girokonto nr. 3008290	1.220,65
Kontant beholdning	47,20
	23.394,18

STATUS PR. 30/9 1988:

Aktiver:

Beholdning af ældre årbøger (2.650 stk. à 7 kr.)	18.550,00
Indestående på 2 bankbøger	22.126,33
Indestående på girokonto	1.220,65
Kontant beholdning	47,20
	41.944,18

Slagelse, den 27. februar 1989. *R. Henneke.*

Regnskabet er gennemgået ved bilagskontrol og fundet i orden

Vi har afstemt beholdningerne i pengeinstitut og postgiro, som fandtes at være til stede.

Flakkebjerg, den 30. marts 1989. sign. *Bent Heegaard* sign. *Lars Hansen*

FØLGENDE HAR GIVET TILSKUD i regnskabsåret 1987/88:

Kulturministeriet	Bikuben, Korsør
Vestsjællands amt	Bikuben, Sorø (Sorø Spare- og Lånekasses Fond)
Haslev kommune	Den Danske Banks Fond, Ringsted, Sorø, Slagelse og Korsør afd.
Korsør kommune	Handelsbanken, Slagelse
Ringsted kommune	Holsteinborg Sparekasse
Skælskør kommune	Skælskør Bank
Slagelse kommune	S.D.S., Skælskør
Sorø kommune	Slagelse Sparekasse
	Spare- og Lånekassen i Stillinge Sogn

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde!

Nye medlemmer pr. 15/4 1989:

1. Cenatralbiblioteket, 4800 Nykøbing F.
2. Christensen, Ronald, Vedskøllevej 10A, Magleby, 4230 Skælskør.
3. Damsgaard Madsen, Johanne, overlærer, Birkevænget 19, 4200 Slagelse.
4. Friis Jensen, Hanne, Enghavevej 15, 4180 Sorø.
5. Hansen, Inger-Marie, Slagstrupvej 5, 4200 Slagelse.
6. Hansen, Otto V., gdr., Gunderslevlillevej 1A, 4250 Fuglebjerg.
7. Jensen, Hans Erik, postbud, Sorøvej 60, 4230 Skælskør.
8. Jensen, Irene, Strandvejen 33, 4200 Slagelse.
9. Larsen, Dagny, Dalsgårdsvej 108, 4250 Fuglebjerg.
10. Larsen, Mogens K., Gyrstinge Bygade 85, 4100 Ringsted.
11. Madsen, Frederik, lærer, Skolebakken 18, 4190 Munkebjergby.
12. Nørby Jensen, Poul, lærer, Fagotvej 2. 4200 Slagelse.
13. Petersen, Edith, Parkvej 22C, 4230 Skælskør.
14. Skov Jørgensen, Erik, revisor, Parkvej 12, 4690 Haslev.
15. Thomsen, Thomas, Grønlandsvej 18, 4700 Næstved.
16. Arkæologisk Museum, Søbatteriet 5, 4220 Korsør.
17. Jacobsen, Sten, Bülowsvej 32B 2.th., 1870 Frederiksberg C.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

Bromme	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 03607026.
Eggeslevmagle	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 03541184.
Fuglebjerg	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 03753492.
Haraldsted	Gdr. A. Knudsen, Allindelille, tlf. 03600011.
Haslev-Freerslev	Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, tlf. 03692250.
Holsteinborg	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 03759096.
Hyllinge	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 03744152.
Hårslev-Ting Jellinge	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 03756028.
Kirke Stillinge	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 03547511.
Korsør	Skolebestyrer Mogens Haar, Korsør, tlf. 03572420.
Lundforlund-Gerlev	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 03584106.

Magleby	Fhv. Borgmester Johs. Lyshjelm, Skælskør, tlf. 03594987.
Ringsted	Badcassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 03615768.
Skælskør	Overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 03594735.
Slagelse	Viceinspektør R. Henneke, Slagelse, tlf. 03522738.
Sneslev	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 03641041.
Sorø	Museumsinspektør Helge Torm, Sorø, tlf. 03634587.
Teestrup	Propr. P. Klestrup-Hansen, Henriettelund, tlf. 03680202.
Tårnborg	C. Støvring Jensen, Svenstrup, tlf. 03580220.
Vetterslev-Høm	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 03643115.

Ældre årbøger

Følgende årbøger kan købes hos kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse. Tlf. 03 52 27 38, Giro nr. 3 00 82 90:

Bind	Årgang	Bind	Årgang	Bind	Årgang
2	1913	50	1963	65	1978
3	1914	53	1966	66	1979
10	1922	54	1967	67	1980
13	1925	55	1968	68	1981
14	1926	56	1969	69	1982
16	1928	57	1970	70	1983
17	1929	58	1971	71	1984
19	1931	59	1972	72	1985
20	1932	60	1973	73	1986
21	1933	61	1974	74	1987
35	1947	62	1975	75	1988
48	1961	63	1976		
49	1962	64	1977		

Pris: bd. 2 til og med bd. 65: 15 kr. pr. stk. til medlemmer og 30 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 66 til og med bd. 73: 25 kr. til medlemmer og 40 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 74 og 75: 40 kr. til medlemmer og 50 kr. til ikke medlemmer.

Tilbud til medlemmerne:

De årbøger, der endnu er på lager fra årene 1912-1978, ialt 29 bind, sælges samlet for 325 kr.

Desuden har vi Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie fra 1945, pris 220 kr., og følgende hefter af »Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve: Præstø og Sorø Amter«:
2^3, omfatter årene 1291—1305
2^4, omfatter årene 1306—1316
2^5, omfatter årene 1317—1322
3^1, omfatter årene 1323—1332.

Hefterne koster 15 kr. pr. stk.

Hvis nogle medlemmer ligger inde med nogle af de årbøger, der er udsolgt, vil foreningen gerne formidle videresalg til andre medlemmer, der mangler de pågældende bøger.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

§ 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.

§ 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.

§ 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.

§ 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.

§ 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.

§ 6. Regnskabsåret går fra 1/10—30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.

§ 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel.
Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.

§ 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.

§ 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.

§ 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser.
Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt:

FUGLEBJERG EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjerg.
Telefon: 53 75 60 28.
Åbent: Fredage 15-19 og efter aftale.
Leder: Holger Johansen, Langgade 22, Sandved, 4747 Sandved.
Område: Fuglebjerg kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HASHØJ KOMMUNE:
Beliggenhed: Flakkebjerg skole, Hovedgaden 34, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Telefon: 53 58 43 31.
Åbent: Mandage 18-19,30 og efter aftale.
Leder: Søren Grønnebech, Seerdrupvej 17, Fårdrup, 4200 Slagelse.
Område: Hashøj kommune.

HASLEV LOKALHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Borgerskolens vestfløj, st., Themstrupvej 13, 4690 Haslev.
Telefon: 53 69 24 44.
Åbent: Torsdage 16—18.
Leder: Lillian Hovman, Gl. Næstvedvej 40, 4683 Rønnede.
Område: Haslev kommune.

HOLSTEINBORG GODS- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Holsteinborg, 4243 Rude.
Telefon: 53 75 90 05.
Åbent: Efter aftale på hverdage.
Leder: Ulrich Holstein-Holsteinborg.
Område: De to Flakkebjerg herreder.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KORSØR OG OMEGN:
Beliggenhed: Søbatteriet 11, 4220 Korsør.
Telefon: 53 57 36 72.
Åbent: Mandag, tirsdag, onsdag 10—12, tirsdag, torsdag 14—18.
Leder: Chr. Borgstrup, Omøvej 6, 4220 Korsør.
Område: Korsør kommune.

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Skolegade 9, 4100 Ringsted.
Telefon: 53 61 68 59.
Åbent: Mandag—torsdag 9—11,30, torsdag 16—18 og efter aftale.
Leder: Niels Jørgen Hansen, Dronning Margrethesvej 33, 4100 Ringsted.
Område: Ringsted kommune.

NÆSTVED BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Amtsgården, Teatergade 16, 4700 Næstved.
Telefon: 53 73 65 07.
Åbent: Mandag—fredag 9—12 og 13—15.
Leder: A. Strange Nielsen, Sct. Jørgens Park 95, 4700 Næstved.
Område: I gl. Sorø amt: Herlufsholm, Fodby, Karrebæk, Vallensved, Hyllinge og Marvede sogne.

SKÆLSKØR EGNSHISTORISKE ARKIV:
Beliggenhed: Maglebyvej 13, 4230 Skælskør.
Telefon: 53 59 43 73.
Åbent: Skælskør biblioteks åbningstid.
Leder: Johs. Lyshjelm, Kærsangervej 11, 4230 Skælskør.
Område: Skælskør kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SLAGELSE OG OMEGN:
Beliggenhed: Centralbiblioteket, Stenstuegade 3, 4200 Slagelse.
Telefon: 53 52 12 45.
Åbent: Tirsdag 16—19, onsdag 10—15.
Leder: Gitte Strange Jørgensen, biblioteket.
Område: Slagelse kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SORØ OG OMEGN:

Beliggenhed:	Biblioteket, Storegade 7, 4180 Sorø.
Telefon:	53 63 14 11.
Åbent:	Efter aftale.
Leder:	Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostervænget 8, 4100 Ringsted.
Område:	Sorø Kommune.

STENLILLE KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed:	Hovedgaden 66[1], 4295 Stenlille.
Telefon:	53 60 46 27.
Åbent:	Hele året (undt. juli og august) 2. tirsdag i måneden kl. 19—21.
Leder:	Doris Hviid-Christensen, Veddevej 46, 4295 Stenlille, tlf. 53 60 72 92.
Område:	Stenlille kommune.

SIGILLVM · SORØ · AMTS ·